

Драшко Маринковић

**ДЕМОГРАФСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ
ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Бања Лука, 2014.

Проф. др Драшко Маринковић

**ДЕМОГРАФСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ
ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Бања Лука, 2014.

Проф. др Драшко Маринковић
ДЕМОГРАФСKE ДЕТЕРМИНАНТЕ
ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Издавач:
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
Природно-математички факултет
М. Стојановића 2, Бања Лука

За издавача:
Проф. др Рајко Ђато

Уредник:
Проф. др Биљана Кукавица

Рецензенти:
Проф. др Бранислав Ђурђевић
Проф. др Мирјана Рашевић

Лектор:
Мр Татјана Марић

Прелом текста:
Милан Дамјановић

Тираж:
200

Штампа:
Графомарк
Лакташи

За штампарију:
Светозар Ђеркета, директор

Књига је одобрена Одлуком Наставно-научног вијећа Природно-математичког факултета Универзитета у Бањој Луци (број:19/3.638/14, дана 20.03.2014. године)

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	5
1. УВОД.....	7
2. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	9
2.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ВЕЛИЧИНА ПРОСТОРА.....	9
2.2. БРОЈ СТАНОВНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	11
2.3. КОМПОНЕНТЕ ПРИРОДНОГ КРЕТАЊА СТАНОВНИШТВА.....	21
3.2.1. Рађање.....	23
3.2.2. Смртност.....	29
3.2.3. Склопљени и разведени бракови	37
2.4. МИГРАЦИОНА ОБИЉЕЖЈА.....	45
2.5. КРЕТАЊЕ ОСНОВНОШКОЛСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ	50
2.6. СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРОСТОРНОГ РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА.....	57
3. РЕПРОДУКЦИЈА СТАНОВНИШТВА И ДЕМОГРАФСКА БУДУЋНОСТ.....	75
3.1. ФЕРТИЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	75
3.2. РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ.....	86
3.3. ОЦЈЕНА СТАЊА И ПОТРЕБА ЗА ОБНАВЉАЊЕМ СТАНОВНИШТВА.....	103
3.4. ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	107
4. ПОПУЛАЦИОНА ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	113
4.1. ПОТРЕБА И ЗНАЧАЈ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ	113
4.2. ИСКУСТВА ДРУГИХ И ПЛАНСКА РЈЕШЕЊА	119
4.3. ПРАВНО-ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА	143
4.4. АКТУЕЛНЕ МЈЕРЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ	154
4.5. ПОТРЕБА ЗА ПРОНАТАЛИТЕТНОМ ПОПУЛАЦИОНОМ ПОЛИТИКОМ.....	161
5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	174
DEMOGRAPHIC DETERMINANTS OF THE POPULATION POLICY IN THE REPUBLIC OF SRPSKA.....	178
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	182
ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА.....	188

ПРЕДГОВОР

Структурне промјене у становништву Републике Српске биле су разноврсне и обимне, па се с разлогом може говорити о демографском преображају који је овај геопростор имао у посљедњој деценији XX вијека, а што је настављено и почетком новог миленијума. Почетком деведесетих година прошлог вијека, суочили смо се са неповољним демографским кретањима усљед конфликтног стања и рата на простору бивше СР Босне и Херцеговине, што се испољило у интензивним поремећајима у демографском развоју, територијалном распореду, као и у свим структурама становништва. Сваки од насталих поремећаја одразио се на становништво Републике Српске и представља мањи или већи демографски проблем са бројним посљедицама у области социјалног и економског развоја, међу којима су и оне од највећег егзистенцијалног и друштвеног интереса. Управо због значаја демографског чиниоца у развојној сфери, као изузетно важно поставља се питање његовог развитака у будућности, при чему посебну пажњу треба посветити природном обнављању становништва.

Недовољно рађање, драстичан пад наталитета, отворена депопулација, старење становништва незаустављиви су процеси у Републици Српској. Како зауставити даљи пад стопе фертилитета, какве мјере популационе политике проводити да се стање поправи, какву политику желимо водити према породицама, дјеци, младима, старима? Све су то питања која муче и земље из нашег окружења, а на која не постоје универзални одговори.

Дјеца код нас већ одавно не значе економску добит, те су традиционално ниске норме досегле критичне вриједности. Друштвена брига о репродукцији углавном је симболична, па је брига за дјецу најчешће препуштена само брачним паровима. У таквој ситуацији није чудо да неки сматрају да се у модерним друштвима дјеца рађају само због јединственог задовољства које пружа родитељство.

Породице у Српској најчешће имају једно или два дјетета, што доводи до отворене депопулације. По дефиницији, депопулација је појава смањења броја становника неког краја или земље због исељавања и ниског или негативног прираштаја. Због тога у руралним срединама остаје углавном старије становништво. Посљедица ниског нивоа рађања је отворена депопулација, што значи да сваке године више људи умре него што се роди, а такав је случај са Републиком Српском већ више од једне деценије.

Истраживања су показала да је родитељство задржало високо мјесто на листи индивидуалних циљева, али да се измијенила његова суштина па се данас дјеца рађају углавном из емотивне и психолошке потребе родитеља. Неки од главних узрока недовољног рађања код нас су: све већи индивидуализам, промјене положаја жене и дјеце у породици, инсистирање на квалитету живота дјеце и родитеља, либералнији закон о абортусима, једноставна и ефикасна контрацепција, материјалистички систем вриједности, и сл.

Питање опстанак, али и останка становништва Републике Српске директно је условљено провођењем активнијих мјера популационе политике. Истина је да су ове мјере скупе, али колико год да су економски проблеми присутни, морају се наћи средства за активније програме пронаталитетне популационе политике. У буџету Владе, али и локалне самоуправе, требало би планирати већа издвајања за ове намјене, а много би се могло урадити и популационом едукацијом и снажнијом пропагандом, за што не би требало издвајати велика материјална средства.

Монографија не претендује да да одговоре на сва питања која третирају ову проблематику, већ представља настојање да се на аргументован начин суочимо са демографском трагедијом која нам пријети и која се сваким даном све више продубљује. Концепт, садржај и циљеви монографије подређени су евидентном друштвеном интересу за провођење популационе политике, а ослања се на досадашња сазнања, конкретне резултате новијих истраживања и оцјене о будућим тенденцијама.

Требамо престати игнорисати актуелне демографске проблеме, како не бисмо постали саучесници у директном призивању наше националне трагедије. Стога, монографија ће бити корисна академској, али и уопште широј друштвеној заједници, да прије свега прихвати неповољне демографске процесе, али и истовремено да учини додатне напоре да се систематски покуша дати подстрек онима који се залажу за убрзано провођење политике демографског опоравка Републике Српске.

У Бањој Луци, март, 2014.

Аутор
Проф. др Драшко Маринковић

1. УВОД

Републику Српску карактерише завршна фаза демографске транзиције која је условљена спорим економским развојем и терцијаризацијом друштва, слабом искоришћеношћу природних ресурса и доста повољног саобраћајно-географског положаја, што је већ покренуло поремећаје биолошког карактера. У посљедњих неколико година овај простор карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што у основи почива на моделу ниске репродукције (Маринковић, 2012).

Феномен недовољног рађања дјете је законит процес који није успјело да избјегне ниједно развијено друштво. Научно је доказано да са напретком друштва, модернизацијом и економским развојем, долази до пада плодности, односно до неминовног процеса недовољног рађања. Овај процес настаје као посљедица смањења броја жена у фертилном периоду, планирања породице, продуженог школовања, повећања степена образовања становништва, све каснијег склапања брака, присуства контроле рађања, повећања стерилитета, миграција и сл.

Постепено, мада с извјесним заостатком у односу на развијене земље, код нас се мијења и плурализира структуре породице. Некад маргинални породични облици, као што су једнородитељске породице, ванбрачне заједнице, или самачка домаћинства све више доминирају у породичној структури. Када је ријеч о структури рада, средишњи процес је индивидуализација рада која потискује некадашњу стабилну и континуирану запосленост. Све то захтијева нову породичну стратегију која ће се, с једне стране, носити с ризицима произишлим из плурализације породичне структуре, а, с друге стране, која ће доприносити усклађивању рада и породичних обавеза.

Веома је важно имати јасан циљ и правити разлику између термина популациона политика и термина планирање породице. Популациона политика је дио социјалне политике и мјере популационе политике не морају нужно да изазивају промјене у рађању. Оне, прије свега, теже хармонизацији односа у друштву. Планирање породице много је егзактнији појам у коме се дефинише жељени број дјете.

У циљу повећања фертилитета становништва, планирање породице мора бити тако формулисано да узима у обзир број деце који је потребан и да води рачуна о механизму дејства многобројних фактора. Потребна је шира друштвена акција која подразумијева посебно истраживање проблема, мјера и искустава код сличних популација у свијету, као и праћење остварених резултата. Ако

би се тражио глобални одговор на проблем недовољног рађања, то би значило да са популационе политике треба прећи на планирање породице. Тада би се у обзир требао узети и број дјеце који је потребан за просту замјену генерација.

Као алтернативне могућности, у модерном свијету све су озбиљнији приједлози да мајке на изборима треба да имају додатни глас за свако малољетно дијете, а да радно способни треба да уплаћују дио свог пензијског осигурања директно својим родитељима (Demeny, 1986). Тако би и радно способни били стимулирани да имају више дјеце која би им, у старости, надокнадила утрошени новац и повећала пензије. Посљедњим рјешењем поново бисмо дошли у ситуацију да нас наша дјеца „хљебом“ хране (Ђурђевић, 2006).

Предмет истраживања ове монографије се темељи на постојећим тенденцијама недовољног рађања, негативног природног прираштаја, отворене депопулације, старења становништва и све раширенијег самачког живота у Републици Српској. Од посебног значаја је сагледавање фертилног капацитета и модела репродуктивног понашања младих, здравствене заштите репродуктивног становништва и планирања породице.

Монографија се састоји од пет међусобно повезаних цјелина и то: увод, опште карактеристике демографског развоја (географски положај и величина простора, број становника, компоненте природног кретања, миграциона обилежја, кретање основношколске популације и специфичности просторног размјештаја становништва), репродукција становништва и демографска будућност (фертилне карактеристике, репродуктивно здравље, оцјена стања и потреба за обнављањем становништва и пројекција становништва), популациона политика Републике Српске (потреба и значај популационе политике, искуства других и планска рјешења, правно-институционална основа, актуелне мјере популационе политике и потреба за провођењем пронаталитетне популационе политике) и закључак.

Циљ монографије јесте да укаже на потребу цјеловите и кохерентне политике према фертилитету становништва Републике Српске, односно дефинисање ставова на испољене проблеме у демографском развоју. У циљу ублажавања неповољних тенденција демографском развоју, треба нагласити потребу за афирмацијом постојећих и увођењем нових пронаталитетних мјера и активности кроз израду стратегије демографског развоја и програме планирања породице.

2. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

2.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ВЕЛИЧИНА ПРОСТОРА

Република Српска је један од два ентитета у Босни и Херцеговини. Проглашена је 9. јануара 1992. године. Као државни ентитет Босне и Херцеговине, верификована је Дејтонским мировним споразумом и потписивањем мира у Паризу, 14. децембра 1995. године. Република Српска је данас парламентарна република, са ограниченим међународним субјективитетом.

Територија Републике Српске налази се између 42°33' и 45°17' сјеверне географске ширине и 16°12' и 19°38' источне географске дужине, односно захвата сјеверни и источни дио геопростора Босне и Херцеговине. Република Српска, без Брчко дистрикта БиХ има површину од 24 641 km². Површина Брчко дистрикта БиХ, који у складу са параграфом 11 Коначне арбитражне одлуке за Дистрикт Брчко БиХ, представља кондоминијум, тј. заједничку територију Републике Српске и Федерације БиХ, износи 493 km².

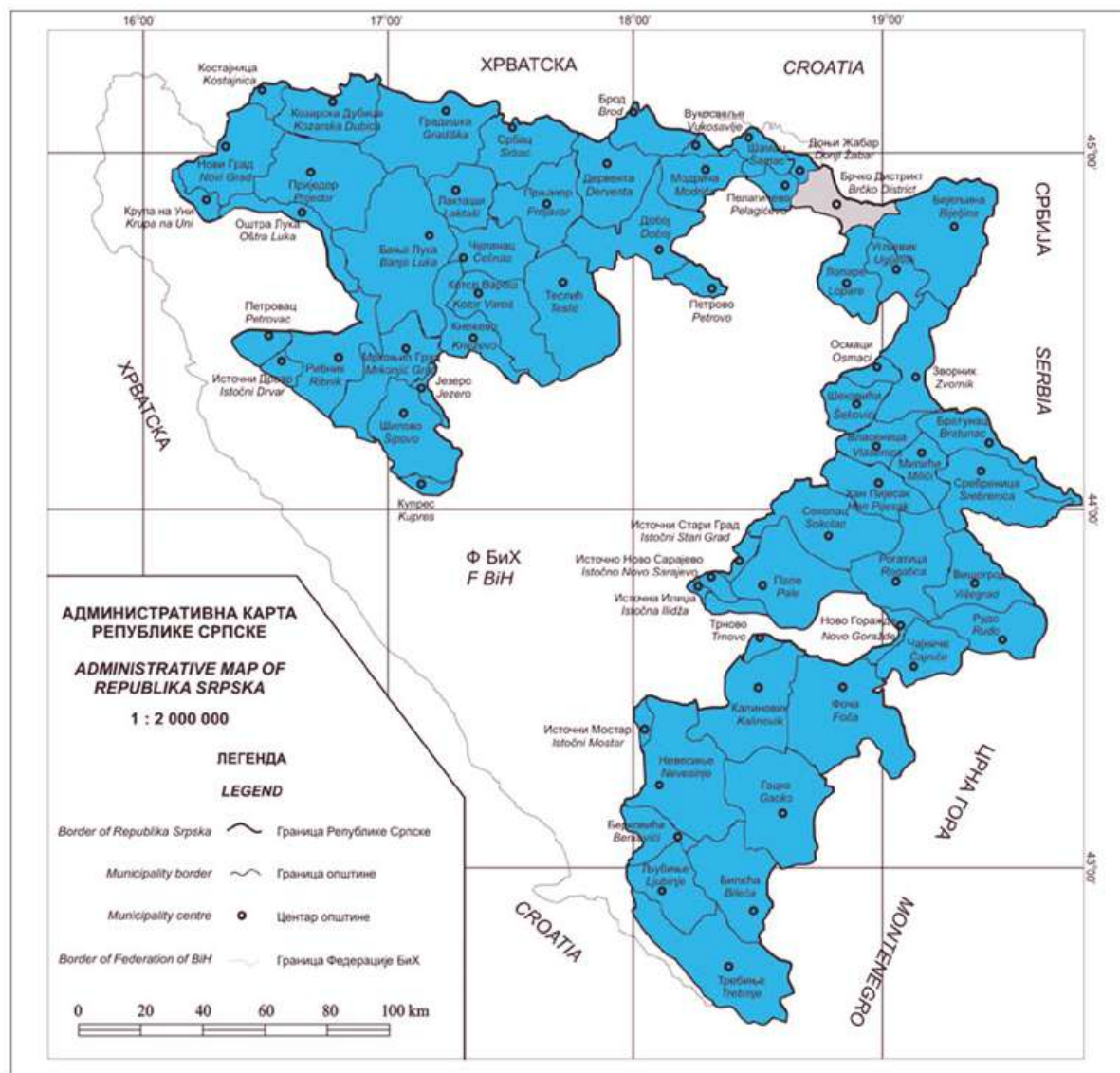
Република Српска граничи са простором Републике Србије, Републике Црне Горе, Републике Хрватске и међуентитетском линијом са простором Федерације БиХ. Укупна дужина границе са Републиком Србијом је 370 км, са Републиком Хрватском је 318 км, са Републиком Црном Гором је 259 км, а међуентитетска граница је најдужа, и износи 1.134 км.

Проведбом Дејтонског споразума, наступиле су радикалне промјене у политичко-територијалној организацији простора бише СР Босне и Херцеговине. Дејтонска линија разграничења између два новонастала ентитета (Републике Српске и Федерације БиХ) условила је велике промјене у њиховој унутрашњој територијалној организације. Линија разграничења је пресјекла бројне раније јединствене општинске цјелине, па и мања насељена мјеста (Маринковић, 2012).¹

Република Српска спада у групу континенталних простора – нема излаз на море. Смјештена на контакту двију великих природно-географских и друштвено-економских регионалних цјелина – панонске и медитеранске, и представља

¹ Дејтонском линијом разграничења Републици Српској су припале 33 општине са цјелокупном територијом и ранијим сједиштем, девет општина са ранијим сједиштем и већим дијелом територије и 18 општина са мањим дијелом територије без ранијег сједишта општине. У овој трећој групи, на 9,6% територије Републике Српске, према попису из 1991. године, живјело је 4,9% становништва.

спону Панонског и Јадранског басена. У геоморфолошком изгледу на простору Републике Српске се смјењују различити облици. У сјеверном перипанонском дијелу брежуљкасти терени, изграђени од кенозојских наслага, постепено се спуштају у равничарске просторе са алувијалним заравнима и ријечним тера-сама који уједно чини и најплоднији дио Републике Српске. На том простору издижу се само неколико усамљених планина – Козара, Просара, Мотајица, Вучијак, Озрен и Требовац, те крајњи сјевероисточни огранци Мајевице. Пре-ма југу, равничарски простор преко брежуљкастог терена прелази у планин-ско подручје које заузима и највећи дио површине Републике Српске. Највећи планински врх у Републици Српској је Маглић, који се налази на 2.386 метара надморске висине на истоименој планини.

Извор: Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2013.

2.2. БРОЈ СТАНОВНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Прва декада XXI вијека преставља изузетно сложен период у демографском развоју Републике Српске, у коме се број становника постепено смањује, а природни прираштај биљежи тенденцију константног пада. Годишње стопе раста становништва и подаци о релативном учешћу појединих подручја у укупном становништву указују на међузависност природног кретања и процеса депопулације и старења становништва (Маринковић, 2012).

Дуго година је кретање броја становништва Републике Српске било веома незахвално за научне анализе, јер на овом простору више од двије деценије није спроведен ниједан попис становништва.

Попис становништва, домаћинства и станова представља најважнији статистички извор појединачних података о становништву једне државе. Намјене пописа су специфичне за поједине државе и разликују се у складу са локалним околностима. Њихова јединствена улога зависи од постојећих корисничких захтјева у држави и од садржаја и структуре постојећег статистичког система. Да би се испланирале и примијениле економске и друштвене развојне политике, административна активност или научно истраживање, неопходно је имати поуздане и детаљне податке о величини, размјештају и саставу становништва.

Попис становништва и домаћинства је дио интегрисаног националног статистичког система, који може укључити друге пописе (нпр. пољопривреду), анкете, регистре и административне податке. Попис у редовним интервалима (према препорукама Уједињених нација (УН), сваке десете године) обезбјеђује стандарде за пописивање становништва на националном и локалним нивоима, а за мале географске области или под-становништво може представљати једини извор информација за одређене социјалне, демографске и економске карактеристике (Маринковић; Врањеш, 2013).

У јулу 2005. године, Економски и социјални савјет УН (ECOSOC) усвојио је резолуцију подстичући: „Државе чланице да спроведу попис становништва и домаћинства и да дистрибуирају пописне резултате као есенцијални извор информација за мале области, национално, регионално и међународно планирање и развој; и да обезбиједје пописне резултате националним привредницима, као и Уједињеним нацијама и другим одговарајућим међувладиним организацијама, да би помогле у проучавању становништва, окружења и социјално-економских развојних тема и програма.“ (Препоруке за пописе становништва, домаћинства и станова 2010. године, Женева, 2006).

Постоје четири основна приступа извођењу пописа, заснована на методи прикупљања података:

- 1) Традиционални метод универзалног пописивања заснованог на операцијама на терену у датом тренутку;
- 2) Традиционално пописивање са годишњим ажурирањем карактеристика на основу узорка;
- 3) Метод кориштења регистара и других административних извора и
- 4) Комбинација регистара и других административних извора и истраживања.

Традиционални попис представља цјелокупан процес прикупљања, обраде, оцјењивања, дисеминације и анализе демографских, економских и социјалних података који се, у одрађеном тренутку, односе на све особе у држави или засебном дијелу државе. Изведен је у датом ограниченом периоду, одмах након датог референтног датума (пописни дан). Подаци су генерално записани на пописним упитницима.

У контексту традиционалних пописа могу се користити и кратки и дуги формулари, или детаљна колекција свих карактеристика података. Уколико се користи претходни приступ, кратак формулар садржи само неколико питања намијењених за универзалан обухват, док се дужи формулари користе за прикупљање информација о узорку домаћинстава или становништва. Овај формулар обично садржи детаљна питања о одређеном обиљежју, уз покривање комплексних обиљежја као што је фертилитет. Оба формулара се могу корисно употријебити током истог временског оквира пописа, без података прикупљених ван тог временског оквира (Маринковић; Врањеш, 2013).

Главна предност овог приступа је у обезбјеђивању тренутне слике цјелокупне популације у одређеном периоду и доступности података за релативно мале области. Традиционални пописи су издвојени као најсложенија, комплексна и скупа активност прикупљања података коју изводи статистичка служба. Уз трошкове, овај сложени задатак захтијева и пуну обавијештеност и сарадњу јавности која ће у њему учествовати. Због своје комплексности и трошкова, овакви пописи се проводе сваких пет или десет година, тако да су посљедњи доступни пописни подаци стари по неколико година. Метод кориштења пописивача је једини метод који се може користити унутар значајног броја неписменог становништва, или и у другим групама становништва које неће бити вољно да само попуни пописни образац, или им је тешко да то учине. Овај метод захтијева велики број особља за пописивање на терену.

Приоритет универзалног пописивања појединаца и њихових карактеристика створио је потребу за учесталијим и релевантнијим подацима за укупно становништво и најмање локалне власти. Због тога су се у неким државама традиционалне методе, засноване на теренском пописивању свих појединаца, помјериле ка употреби података укључених у административним регистрима. Дакле, оне се ослањају на регистар да би креирале статистику становништва и домаћинства. У овим државама постоји могућност обезбјеђивања интегрисаног погледа на државе у којима су социјалне, демографске и економске карактеристике повезане (Маринковић; Врањеш, 2013).

Један од основних принципа званичне статистике јесте да се „појединачни подаци, прикупљени преко статистичких агенција, могу користити искључиво за статистичке сврхе“. Пошто би коришћење пописних података за административне сврхе нарушило овај принцип, неке државе користе инфраструктуру пописних операција не само да сакупе статистичке информације за попис, већ и да скупе информације о појединцима или домаћинствима за креирање или ажурирање статистичких регистара становништва.

Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године у Социјалистичкој Републици Босни и Херцеговини извршен је од 01. до 15. марта 1991. године док је била у саставу бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, а његова основна карактеристика јесте да је спроведен под великим притиском политичких догађаја, националних конотација и сазнања о распаду бивше заједничке државе.

На основу Закона о попису становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године („Службени лист СФРЈ“, бр.3/90) овим пописом била су обухваћена сљедећа лица:

1. држављани републике Босне и Херцеговине, страни држављани и лица без држављанства који су имали пребивалиште у БиХ, без обзира да ли су се у моменту пописа налазили у земљи или у иностранству и
2. држављани републике Босне и Херцеговине, страни држављани и лица без држављанства који су имали пребивалиште у иностранству, а који су се у моменту пописа затекли на територији БиХ.

Овим пописом су, такође, обухваћена и сва породична и самачка домаћинства стално настањена на територији БиХ, укључујући и она која су се у моменту пописа затекла на раду – боравку у иностранству.

У попису 1991. године, становништво је пописивано по концепту сталног становништва којим је подразумевано да су стални становници једног мјеста сва лица која у том мјесту стално станују, тј. имају пребивалиште, без обзира да ли

су се у моменту пописа налазила у том мјесту или су била одсутна из било ког разлога, било у земљи или у иностранству.

Подаци који су званично објављени као Први резултати пописа становништва СР БиХ 1991. године, добијени су сумирањем података по пописним круговима који су израђени у општинским пописним комисијама, према којима је у СР БиХ пописано 4.354.911² становника. Након поновног спровођења пописа на простору општине Купрес, накнадно је пописано 9663 становника, па је укупан број пописаних лица у СР БиХ 1991. године био 4.364.574.

Према Коначним резултатима пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године, а који су објављени у току рата 1993. године, број становника у СРБиХ био је 4.377.033³, што је више за око 0,28% у односу на објављене прве резултате пописа.

Након рата 1996. године, Републички завод за статистику Републике Српске објавио је прве процјене броја становника, које се заснивају на анализи посљедњег пописа становништва из 1991. године, пописа избјеглих и расељених домаћинства у Републици Српској из 1996. године и анализе виталне статистике (подаци матичних служби о броју рођених и умрлих). Према овим процјенама, на простору Републике Српске 1996. године било је 1,391.593 становника (55,5 ст/км²) и 410.173 домаћинства, са просјечно 3,4 члана по једном домаћинству.⁴

Процјене укупног броја становника у Републици Српској, које су вршене током посљедњих неколико година, међусобно су се разликовале, а посебан проблем приликом израде разних стратегија, односно актуарских пројекција и моделирања, биле су неодговарајуће и неконзистентне старосне структуре и релативни демографски показатељи, који су се из таквих процјена изводили (Маринковић; Ђурђевић, 2011).

Процјене броја становника Републичког завода за статистику у Републици Српској у периоду 1996-2012. године су више пута ревидиране, а кретале су

² Први резултати за републику и по општинама, Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Статистички билтен 219, Републички завод за статистику, Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Сарајево, 1991, без података за општину Купрес.

³ Коначни резултати за републику и по општинама, Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Статистички билтен 233, Завод за статистику Републике Босне и Херцеговине, Република Босна и Херцеговина, Сарајево, 1993.

⁴ Демографска статистика 4, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2001.

се између 1.490.993 (2001) до 1.429.290 (2012).⁵ Ове процјене су у протеклом периоду веома често биле негиране у стручно-научним анализама и разним истраживањима како чланова међународних експертских тимова за питање хуманог развоја, тако и у разним другим истраживањима домаћих експерата.

Услед већ назначених проблема, за потребе израде различитих стратегија морало се увијек приступати ревидираној процјени броја становника. Тако је за потребе израде последњег Просторног плана Републике Српске 2013. године сачињена нова процјена по којој је Република Српска 2012. године имала 1.258.418 становника.⁶

Послије 22 године од посљедњег пописа становништва, у периоду од 1. до 15. октобра 2013. године, обављен је попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Према прелиминарним резултатима овог пописа, у Републици Српској је пописано 1.326.991 лице.⁷

Попис становништва у Републици Српској је спроведен на основу Закона о попису становништва, домаћинства и станова БиХ 2013. године („Службени гласник БиХ“ бр. 10/12 и 18/13) и Закона о организацији и спровођењу пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године у Републици Српској („Службени гласник Републике Српске“ бр. 70/12 и 39/13), чиме је уређен садржај, припрема, организација и имплементација пописа, обавезе и дужности учесника у попису, казнене одредбе, периоди пописивања, обрада, чување и објављивање резултата, као и начин финансирања пописа.

На територији Републике Српске, попис становништва је обављен према административно-територијалној организацији Републике Српске, која је извршена у складу са Законом о територијалној организацији Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ бр. 69/09 и 70/12) и Уредбом о насељеним

⁵ Демографска статистика б и 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003. и 2013.

⁶ Ревидирана процјена броја становника израђена је за 31.12.2012. године и заснива на употреби алтернативних извора података, заснованих на административним изворима (Агенција за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине - IDDEEA и Фонд здравственог осигурања Републике Српске) и статистичким подацима Републичког завода за статистику Републике Српске. Приликом израде процјене броја становника кориштени су подаци и методе којим је добијен број уобичајеног становништва у Републици Српској. Добијене процјене су се морале додатно провјерити, па је кориштен симулациони модел, а извршена је и додатна независна пројекција становништва Републике Српске, од стране ангажованих експерата за демографију. Ова провјера се заснива на кориштењу посебног демографског софтвера који се користи за ове намјене.

⁷ Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова на територији Републике Српске, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2013.

мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе („Службени гласник Републике Српске“ бр. 4/10, 26/11 и 74/12).

Попис 2013. године је спроведен на традиционални начин, методом интервјуа, по принципу „од врата до врата“, а пописивање се обављало на пописним обрасцима: Пописници – П1 и Упитнику за домаћинство и стан –П2.

Подаци о становништву и домаћинствима прикупљали су се према јединственој методологији на цјелокупном подручју Босне и Херцеговине. Прикупљени подаци су се односили на становништво једног мјеста, односно сва лица која у том мјесту станују без обзира на то да ли су се у тренутку пописа налазила у мјесту становања или су била привремено одсутна било у земљи, или иностранству. Лица на привременом раду код иностраних послодаваца или на самосталном раду, као и чланови домаћинства који с њима бораве у иностранству, пописана су у мјесту пописа само уколико у том мјесту имају чланове свог домаћинства.

Инфраструктура и логистика пописа становништва се користила и за попис лица држављана БиХ који живе у иностранству, а имају пребивалиште у БиХ и одсутни су дуже од 12 мјесеци. Попис ових лица обавио се путем посебног обрасца за иностранство П-1ИН, који је био објављен и доступан на веб-страници Агенције за статистику Босне и Херцеговине.

Методологија пописа је била у потпуности усаглашена са међународним стандардима у циљу обезбеђивања компарације пописних података, а међу три најважнија стандарда који су поштовани треба истаћи:

1. Препоруку Конференције европских статистичара за попис становништва, домаћинства и станова 2010. године;
2. Уредбу Европског парламента и Савјета ЕУ број 763/2008 – о пописима становништва и станова и
3. Принципе и препоруке за пописе становништва и станова припремљене од стране Статистичког одјељења УН-а.

Ови стандарди пружају методолошко упутство земљама у планирању и спровођењу пописа становништва и станова, олакшавајући регионалну и међународну упоредивост података кроз селекцију скупа основних група пописних обиљежја, те усклађивања дефиниција и класификација.

Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013. за градове и општине Републике Српске објављени су 22. новембра 2013. године, а за ниво насељених мјеста 6. децембра 2013. године, према којима је у Републици Српској пописано 1.326.991 лице. Сукцесивно објављивање коначних резултата овог пописа планирано је након завршетка обраде података, у периоду између 1. јула 2014. и 1. јула 2016. године.

У прелиминарним резултатима пописа приказани су подаци за пописана лица, домаћинства и станове. С обзиром да податак о укупно пописаним лицима обухвата сва лица за која је попуњена Пописница – П1, након обраде података треба очекивати ревизију коначних резултата пописа. Посебно треба истаћи да се у објављеним прелиминарним резултатима могло десити да су иста лица приказана два пута, нпр. једном у мјесту гдје се налази њихово домаћинство, а други пут у насељеном мјесту гдје се лице школује или ради. Укупно пописано становништво није исто што и укупан број стално настањеног становништва, па у сваком случају у коначним резултатима треба очекивати мањи број становника него што је објављено у прелиминарним резултатима.

Услед одређених методолошких разлика, а посебно с обзиром на велике административно-територијалне промјене, упоредивост података пописа из 1991. и 2013. године за ниво Републике Српске је скоро немогућа без уласка у пописне кругове и раздвајање насеља која су подијељена међуентитетском линијом разграничења.

Са аспекта примијењене методологије и поређења првих резултата ова два пописа, треба истаћи разлике код пописаних радника и чланова њиховог домаћинства који са њима бораве преко једну годину и дуже у иностранству. У попису 2013. године, у стално становништво биће укључена само лица на раду или боравку у иностранству краћем од једне године, а за одсутна лица податке су могли давати само чланови домаћинства.

При свођењу података пописа 2013. године на методологију примијењену у попису 1991. године, за потребе израде овог рада морала се у обзир узети административно-територијална подјела у вријеме посљедњег пописа из 2013. године. Према овој подјели, Република Српска има 6 градова, 57 општина и 2.756 насељених мјеста. Према попису из 1991. године, на истом простору је било 2.713 насељених мјеста, од којих су 2.479 цијелих и 234 дијељена. Поред проблема који је у вези са немогућношћу идентификације становништва у дијељеним насељеним мјестима између ентитета Републике Српске и Федерације БиХ, велики проблем представља и на десетине новоформираних насељених мјеста.

Треба истаћи да је од укупно 62 општинске територије у Републици Српској, само 17 остало у потпуно истим административно-територијалним границама и 1991. и 2013. године. Из дијела некадашње територије општине Босански Нови (Нови Град) формирана је општина Костајница, а према истом принципу је из територије општине Власеница формирана општина Милићи.

Анализа података међупописног периода 1991-2013. године, указује да се број становника Републике Српске смањио за 231.396, или за око 14,8%.

Табела 1. Разлика броја њојисаној сјановнишјва у јраговима и ојшјинама Републике Српске 1991. и 2013. јодине

Град / општина	Пописано 2013.	Пописано 1991. ⁸	Разлика пописа 2013-1991.	
			апсолутно	у %
Бања Лука	199.191	195.139	4.052	2,0
Берковићи	2.272	3.535	- 1.263	- 35,7
Бијељина	114.663	96.796	17.867	18,4
Билећа	11.536	13.269	- 1.733	- 13,1
Братунац	21.619	33.575	- 11.956	- 35,6
Брод	17.943	33.517	- 15.574	- 46,5
Вишеград	11.774	21.202	- 9.428	- 44,5
Власеница	12.349	17.683	- 5.334	- 30,2
Вукосавље	5.426	7.055	- 1.629	- 23,1
Гацко	9.734	10.844	- 1.110	- 10,2
Градишка	56.727	60.062	- 3.335	- 5,6
Дервента	30.177	56.328	- 26.151	- 46,4
Добој	77.223	86.243	-9.020	- 10,5
Доњи Жабар	4.043	4.400	- 357	- 8,1
Зворник	63.686	68.381	-4.695	- 6,9
Источно Сарајево ⁹	64.966	42.260	22.706	53,7
Источна Илиџа	15.233	7.625	7.608	99,8
Источни Дрвар	109	61	48	78,6
Источни Мостар	280	600	- 320	- 53,3
Источни Стари Град	1.175	980	195	19,9
Источно Ново Сарајево	11.477	4.197	7.280	173,4
Језеро	1.341	2.264	- 923	- 40,8
Калиновик	2.240	4.282	- 2.042	- 47,7
Кнежево	10.428	14.615	- 4.187	- 28,6
Козарска Дубица	23.074	31.577	- 8.503	- 26,9
Костајница	6.308	6.218	90	1,4
Котор Варош	22.001	36.670	- 14.669	- 40,0
Крупа на Уни	1.687	2.629	- 942	-35,8

⁸ У недостатку званичних података за становништво Републике Српске, према попису из 1991. године урађена је процјена на бази доступних статистичких података и прилагођавања у погледу упоредивости територија, који ипак нису свеобухватни за израду репрезентативне процјене за све општине. Дакле, број становника који су пописани у општинама 1991. године добијен је на начин што су тадашња насељена мјеста разврстана према административно-територијалној организацији Републике Српске и Уредби о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе 2013. године.

⁹ Град Источно Сарајево чине општине: Источна Илиџа, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Пале, Соколац и Трново.

Град / општина	Пописано 2013.	Пописано 1991. ⁸	Разлика пописа 2013-1991.	
			апсолутно	у %
Купрес	320	853	- 533	- 62,5
Лакташи	36.848	29.910	6.938	23,2
Лопаре	16.568	19.998	- 3.430	- 17,1
Љубиње	3.756	4.088	- 332	- 8,1
Милићи	12.272	15.590	- 3.318	- 21,3
Модрича	27.799	31.533	- 3.734	- 11,8
Мркоњић Град	18.136	26.250	- 8.114	- 30,9
Невесиње	13.758	13.752	6	0,04
Нови Град	28.799	35.323	- 6.524	- 18,5
Ново Горажде	3.391	4.956	- 1.565	- 31,6
Осмаци	6.172	7.346	- 1.174	- 16,0
Оштра Лука	2.997	5.521	- 2.524	- 45,7
Пале	22.282	14.327	7.955	55,5
Пелагићево	7.332	12.605	- 5.273	- 41,8
Петровац	367	362	5	1,4
Петрово	7.010	10.819	- 3.809	- 35,2
Приједор	97.588	112.470	- 14.882	- 13,2
Прњавор	38.399	46.894	- 8.495	- 18,1
Рибник	6.517	9.190	- 2.673	- 29,1
Рогатица	11.603	21.569	- 9.966	- 46,2
Рудо	8.834	11.572	-2.738	- 23,7
Соколац	12.607	15.148	- 2.541	- 16,8
Србац	19.001	21.825	- 2.824	- 12,9
Сребреница	15.242	37.211	-21.969	- 59,0
Теслић	41.904	58.588	-16.684	- 28,5
Требиње	31.433	29.162	2.271	7,8
Трново	2.192	3.983	- 1.791	- 45,0
Угљевик	16.538	19.300	- 2.762	- 14,3
Фоча	19.811	35.520	- 15.709	- 44,2
Хан Пијесак	3.844	6.085	- 2.241	- 36,8
Чајниче	5.449	8.919	- 3.470	- 38,9
Челинац	16.874	18.666	- 1.792	- 9,6
Шамац	19.041	24.113	- 5.072	- 21,0
Шековићи	7.771	9.639	- 1.868	- 19,4
Шипово	10.820	15.553	- 4.733	- 30,4
РЕПУБЛИКА СРПСКА	1.326.991	1.558.387	- 231.396	- 14,8

Извор: Прелиминарни резултати пописа становништва, домаћинства и станова на територији Републике Српске и Први резултати пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава – по општинама и насељеним мјестима у БиХ 1991. године

Процентуална разлика броја пописаног становништва у градовима и општинама Републике Српске 1991-2013. године

2.3. КОМПОНЕНТЕ ПРИРОДНОГ КРЕТАЊА СТАНОВНИШТВА

Република Српска се суочава са комплексним демографским проблемима који се манифестују константним смањењем стопе рађања и негативним природним прираштајем, смањењем броја ученика у основним школама, процесима депопулације, нестајањем села, старењем становништва и емиграцијом фертилног и радноспособног становништва у иностранство. Основна и истовремено најнеповољнија карактеристика демографског развоја Републике Српске у посљедњих десетак година јесте интензивно смањење природног прираштаја, односно недовољно рађање. Компоненте природног кретања становништва у периоду 1996-2012. године, указују на проблеме у демографском развоју. Тренутна стопа природног прираштаја је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама становништва, са низом негативних посљедица (Маринковић, 2012).

Табела 2. Ајсолујни показатељи природног кретања становништва Републике Српске у периоду 1996-2012. године

Година	Живорођени		Мртворођени	Умрли			Природни прираштај
	Укупно	Мушки		Укупно	Мушки	Одојчад	
1996.	12.263	6.368	61	10.931	6.056	179	1.332
1997.	13.757	7.176	73	11.755	6.495	156	2.002
1998.	13.527	7.081	56	12.469	6.615	112	1.058
1999.	14.500	7.394	70	12.529	6.681	119	1.971
2000.	14.191	7.319	52	13.370	7.069	103	821
2001.	13.699	7.053	77	13.434	7.290	73	265
2002.	12.336	6.365	40	12.980	6.791	89	-644
2003.	10.537	5.450	37	12.988	6.804	64	-2.451
2004.	10.628	5.515	35	13.082	6.735	61	-2.454
2005.	10.322	5.302	40	13.802	7.239	37	-3.480
2006.	10.524	5.351	27	13.232	6.904	50	-2.708
2007.	10.110	5.203	39	14.146	7.302	38	-4.036
2008.	10.198	5.262	34	13.501	7.058	40	-3.303
2009.	10.603	5.577	32	13.755	7.099	51	-3.152
2010.	10.147	5.184	41	13.517	6.935	44	-3.370
2011.	9.561	5.008	29	13.658	7.001	43	-4.097
2012.	9.978	5.089	38	13.796	7.064	37	-3.818

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2012. годину и Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2012. и 2013.

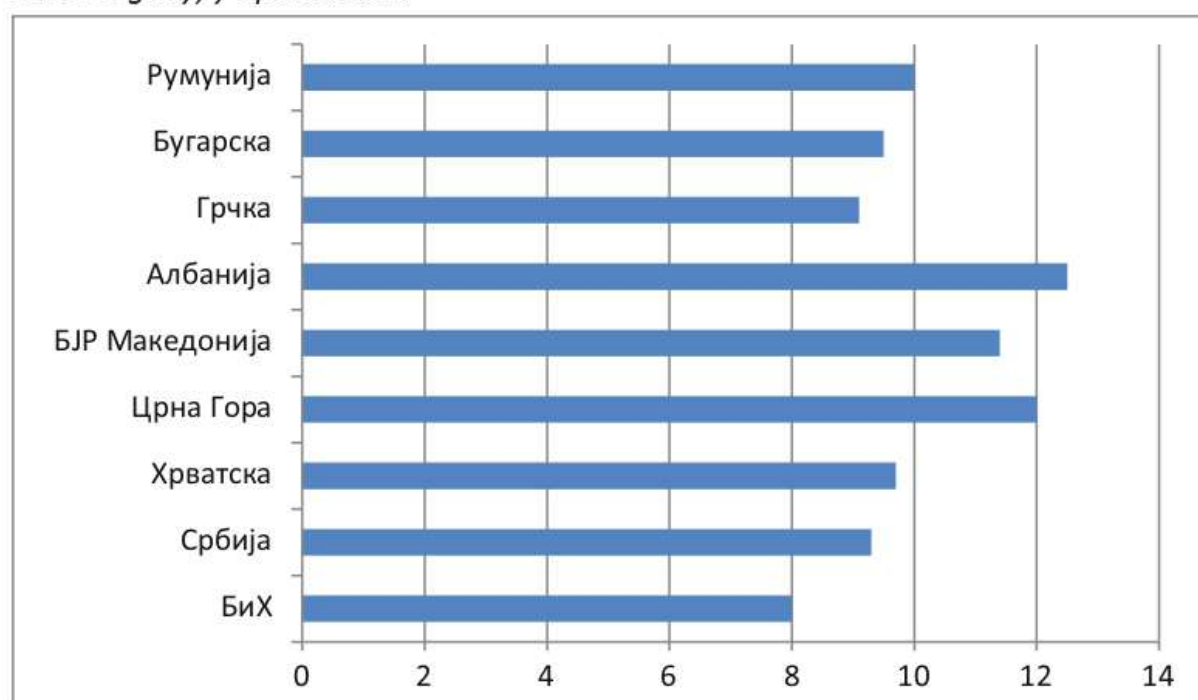
Табела 3. Упоредни приказ комбинованих природних кретања становништва Републике Српске и држава Југоисточне Европе у 2012. години, у промилима

Држава	Општа стопа наталитета	Општа стопа морталитета	Смртност одојчади	Стопа природног прираштаја
Република Српска	7,0	9,7	2,7	-2,7
Федерација БиХ	9,0	8,4	5,5	0,6
Србија	9,3	14,2	6,3	-4,9
Хрватска	9,7	12,0	5,6	-2,3
Црна Гора	12,0	9,6	...	2,4
БЈР Македонија	11,4	9,8	7,6	0,6
Албанија	12,5	7,4	...	5,1
Грчка	9,1	10,5	3,8	-1,4
Бугарска	9,5	15,0	8,5	-5,5
Румунија	10,0	12,0	9,8	-2,0

Извор: www.rzs.rs.ba/; www.fzs.ba/; www.fzs.ba/; www.webrzs.stat.gov.rs/WebSite/; www.dzs.hr/; www.monstat.org/cg/; [www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE](http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE;); www.instat.gov.al/en/Home.aspx; www.stat.gov.mk/; www.nsi.bg/indexen.php; www.insse.ro/cms/rw/pages/index.en.do

У односу на све државе у окружењу, Република Српска има најнижу стопу наталитета, док је вриједност стопе смртности у нивоу просјека, али знатно испод сусједних држава (Србије и Хрватске), које имају сличне демографске тенденције.

Графикон 1. Општа стопа наталитета у државама Југоисточне Европе за 2012. годину, у промилима

3.2.1. Рађање

Из претходне табеле види се да је у периоду 1996-2012. године општа стопа наталитета у Српској у константном паду (за 2,1‰), а 2011. године први пут је број живорођених пао испод 10.000. У десетогодишњем периоду, од 2002. до 2012. године, апсолутни број умрлих је за 33.513 већи од броја рођених, па се само на основу негативног природног прираштаја број становника Српске смањило за 2,7%. Негативна стопа природног прираштаја условљена је наглим падом наталитета у првој декади 21. вијека и повећањем стопе морталитета. Највећа вриједност природног прираштаја била је 1997. године (2.002), док је у 2011. години регистрована најнижа апсолутна вриједност (-4.097).

Анализа опште стопе наталитета указује да простор Републике Српске спада у нисконаталитетна подручја. Бруто стопа фертилитета је веома ниска, што је последица планирања породице, све раширенијег самачког живота, постратних траума, расељавања и процеса избјеглиштва, али и тешке социо-економске ситуације, психолошких и других фактора. Од 2002. године, број умрлих је већи од броја живорођених. Међутим, дугорочно опадање наталитета се појавило и прије него што је годишњи број умрлих надмашио број живорођених, па је данас потребни број живорођених много већи него што то показују наведене разлике у односу на број умрлих (Маринковић, 2012).

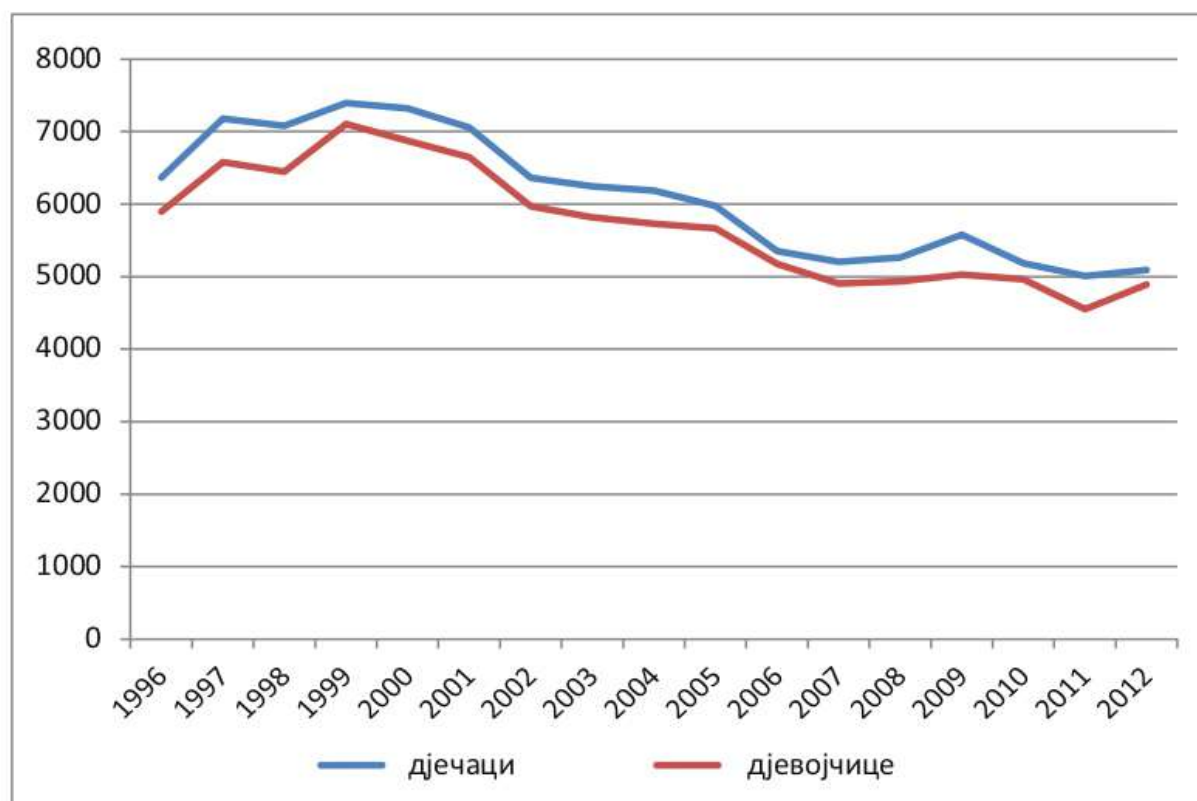
Графикон 2. *Највише, најмање и природни прираштај у Републици Српској у периоду 1996-2012. године, у промилима*

У периоду 1999-2012. године, апсолутни број живорођених се смањио за трећину. Према подацима виталне статистике за број рођених и умрлих¹⁰ и процјене броја становника за 2012. годину, у Републици Српској општа стопа наталитета има вриједности 7,9‰, морталитета 10,9‰, па је стопа природног прираштаја негативна и износи -3,0‰.

У 1996. години, коефицијент маскулинитета у Српској је износио 108, док је у 2012. години вриједност тог параметра била 104. Дакле, постепено се смањује разлика у броју рођених дјечака и дјевојчица, јер се на 100 живорођених дјевојчица сада рађа 104 дјечака.

Графикон 3. Однос броја рођених дјечака и дјевојчица у Републици Српској у периоду 1996-2012. године

Помјерање старосне границе рађања дјеце код жена у Републици Српској у периоду 1998 – 2012. године, може се анализирати на основу података виталне статистике. Ови подаци упућују на закључак да су жене 1998. године највише дјеце рађале у старосном интервалу између 20 и 24 године живота. На другом мјесту су биле жене које су рађале у старосној доби између 25 и 29 година, а на трећем оне које су рађале између навршених 30 и 34 године живота. Четрнаест година касније, 2012. године, жене највише дјеце рађају у периоду од 25 до 29

¹⁰ Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2013.

године живота, затим оне које рађају између 30 и 34 године старости, а тек на трећем мјесту су жене које су своје мајчинство оствариле између 20 и 24 навршене године старости. Дакле, очигледно је да са помјерањем границе рађања долази и до промјене у репродуктивном понашању, што је сигурно условљено повећањем нивоа образовања и промјена активности жена. Томе, такође, треба додати и константне трендове пресељења женске популације из сеоских средина у градске средине гдје су традиционално ниже стопе фертилитета.

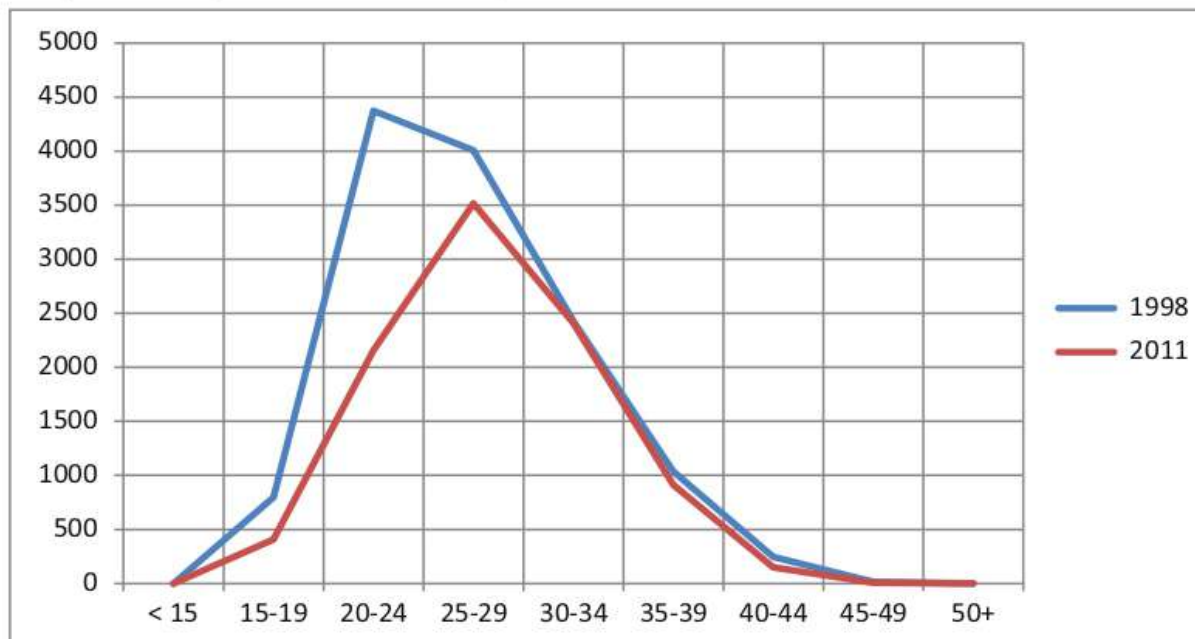
Табела 4. Живорођени према старосни мајке у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

Година	Укупно	<15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50+	Непо-знато
1998.	13.527	-	796	4.374	4.008	2.428	1.036	246	16	2	621
1999.	14.500	1	907	4.520	4.192	2.436	1.028	214	18	1	1.183
2000.	14.191	1	722	4.356	4.310	2.411	1.126	262	12	1	990
2001.	13.699	2	938	4.370	4.082	2.245	957	235	10	-	860
2002.	12.336	4	787	3.828	3.921	2.049	878	210	5	-	654
2003.	10.537	-	688	3.624	3.445	1.798	752	132	11	-	87
2004.	10.628	4	697	3.551	3.547	1.838	776	144	8	1	62
2005.	10.322	3	659	3.277	3.548	1.901	696	173	5	1	59
2006.	10.524	3	586	3.186	3.590	2.163	691	144	11	-	150
2007.	10.110	3	557	2.980	3.410	2.176	745	137	10	1	91
2008.	10.198	4	536	2.759	3.642	2.241	745	169	6	-	96
2009.	10.603	3	499	2.704	3.815	2.528	834	165	4	1	50
2010.	10.147	-	436	2.465	3.573	2.540	919	150	9	-	55
2011.	9.561	-	407	2.157	3.515	2.410	914	151	7	-	-
2012.	9.978	1	452	2.179	3.505	2.630	1.015	184	12	-	-

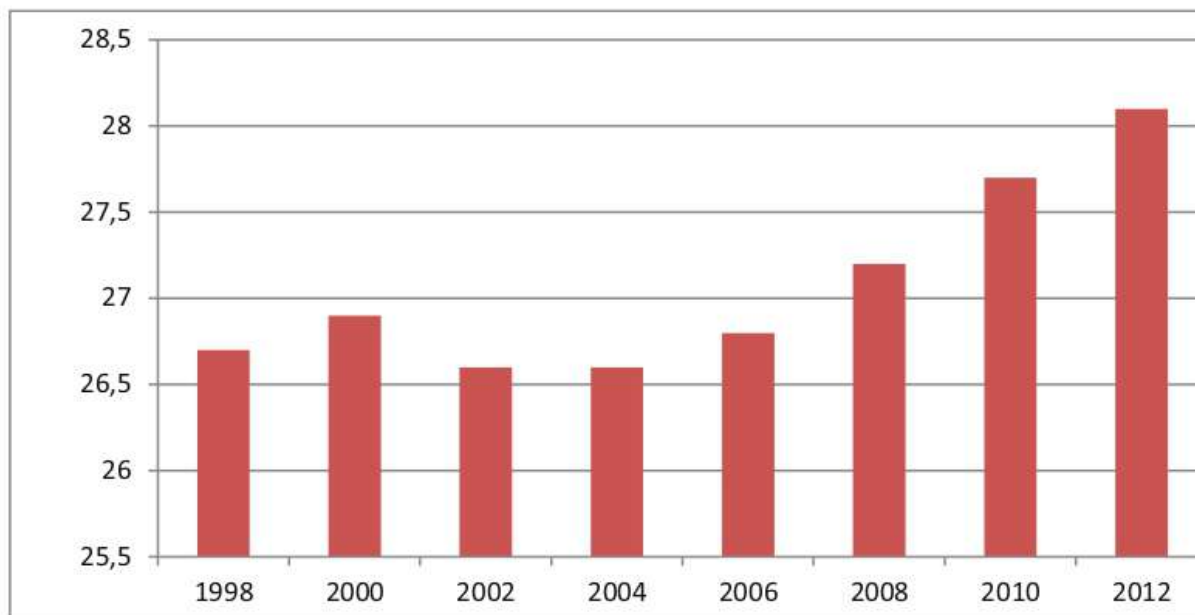
Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2009. и 2012. годину и Демографска статистика 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2009., 2012. и 2013.

Изглед графикана 4. потврђује претходне констатације да је дошло до значајног смањења броја живорођених, али је истовремено дошло и до помјерања просјечне старости када се остварује мајчинство. Дакле, младо становништво се све теже и све касније одлучује на брак, што утиче да се и жене у Српској веома касно одлучују на мајчинство. Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске просјечна старост мајке при рођењу дјетета 1998. године била је 26,7 година старости, а 2012. године 28,1 годину. За само три године, односно од 2007, када је просјечна старост мајки била 26,8 година до 2012, дошло је до повећања те вриједности за више од 1 годину.

Графикон 4. Дисџрибуција живорођених у Републици Српској према старосији мајке 1998. и 2012. године

Графикон 5. Просјечна старосија мајке при рођењу дјетета у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

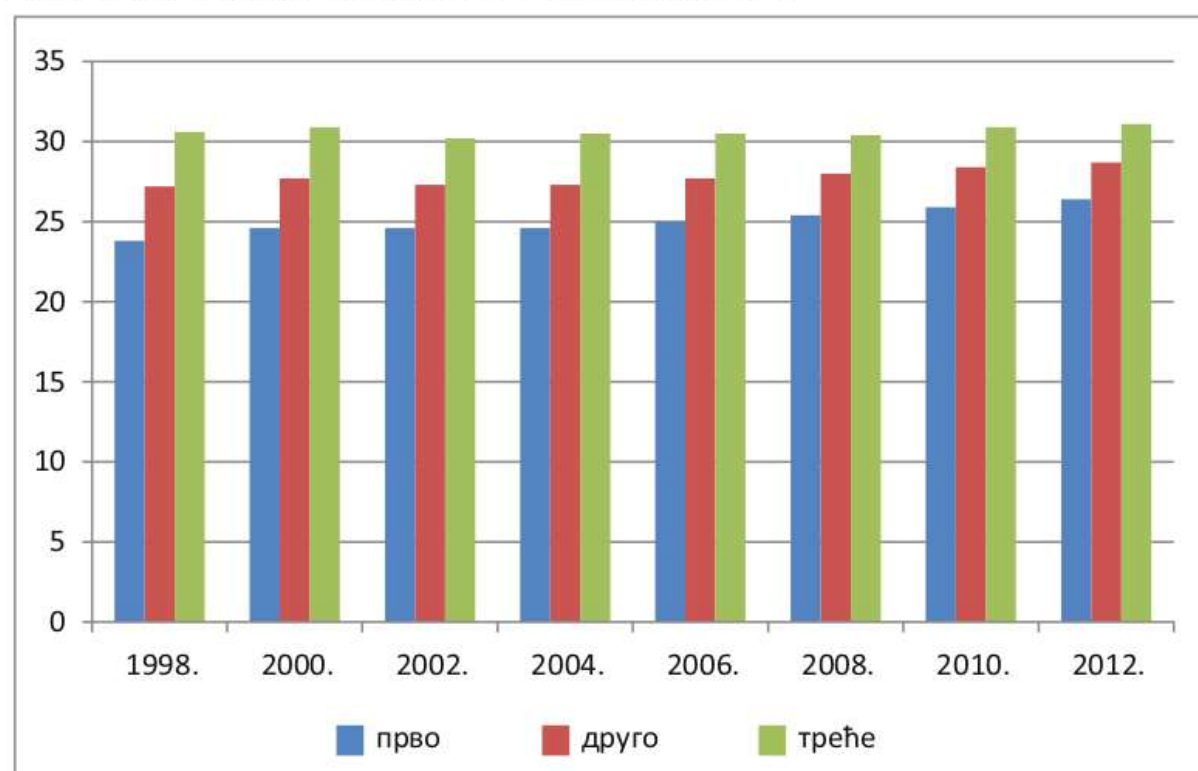
Анализом просјечне старости мајки према реду рађања дјете у Српској, примјетно је да се старост мајке при рођењу првог дјетета стално повећава, па је 1998. године била 23,8 година старости, а 2012. године износи 26,4 године. Прогресија од првог ка другом, трећем и четвртном дјетету, узрокована је касним годинама рађања првог дјетета. Тренутно мајке своје друго дијете у просјеку рађају са 28,7 година, треће са 31,1 годину, а четврто и свако наредно дијете у просјеку са 32 и више година.

Табела 5. Просјечна старосна мајка према реду рођења живорођене дјете у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

Година	Прво	Друго	Треће	Четврто	Пето и више
1998.	23,8	27,2	30,6	31,9	34,2
1999.	24,4	27,2	30,6	32,2	35,6
2000.	24,6	27,7	30,9	32,1	34,1
2001.	24,2	27,4	30,4	32,1	34,2
2002.	24,6	27,3	30,2	32,2	34,4
2003.	23,7	26,2	29,3	31,0	34,2
2004.	24,6	27,3	30,5	32,9	33,4
2005.	24,9	27,5	30,3	31,9	33,5
2006.	25,0	27,7	30,5	31,8	33,7
2007.	25,0	27,8	30,4	32,3	34,9
2008.	25,4	28,0	30,4	32,9	33,2
2009.	25,6	28,2	30,7	32,0	32,6
2010.	25,9	28,4	30,9	32,4	33,3
2011.	26,3	28,7	30,9	32,5	33,6
2012.	26,4	28,7	31,1	32,4	33,8

Извор: Демографска статистика 4, 6, 11 и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2001, 2003, 2008. и 2013.

Графикон 6. Удио живорођених према реду рођења и старосни мајке у Републици Српској у периоду 1998-2012. године, у %

Када се у обзир узме апсолутан број прворођене дјеце у периоду 1998-2012. године, може се констатовати мањак од 1.175 дјеце. Исти тренд може се констатовати и код броја другорођене (-1.131) и трећерођене (-308) дјеце. Дакле, највеће смањење имају прворођена дјеца, па је уз одсуство рађања уопште, то један од тренутно највећих проблема. Јасно се уочава да је у Републици Српској једино прогресија од првог ка другом дјетету донекле задовољавајућа, док је тренд рађања трећег дјетета незадовољавајући.

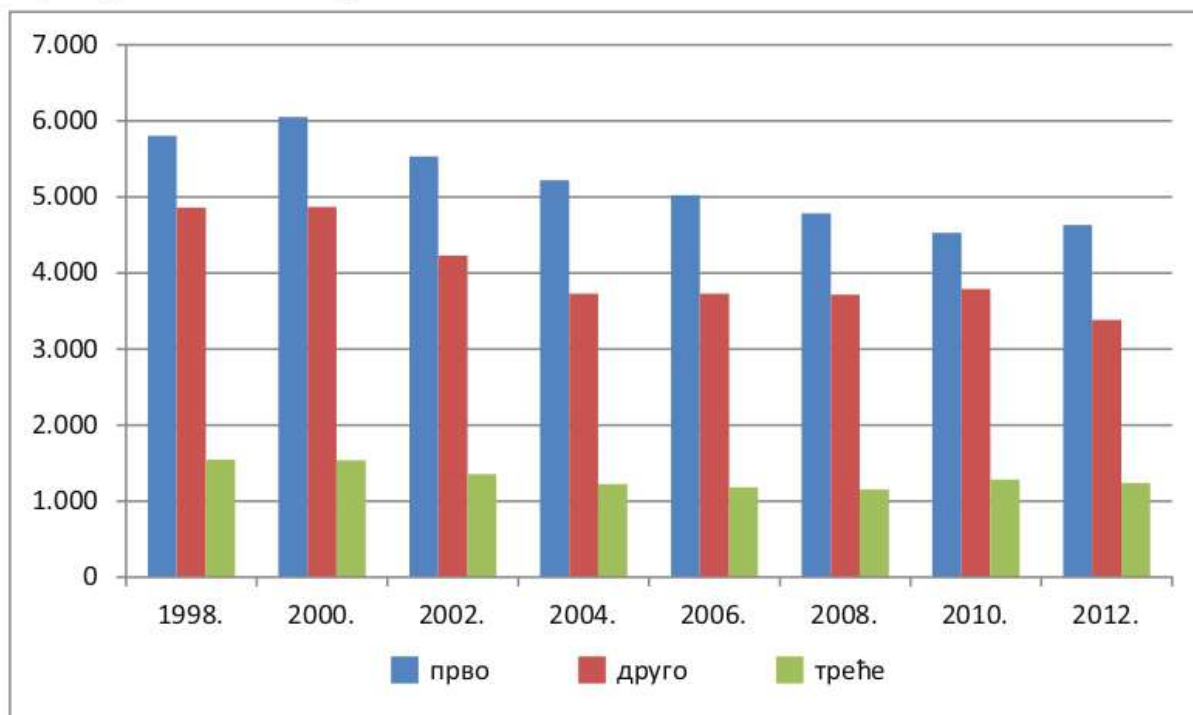
Табела 6. Живорођени према реду рођења у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

Година	Укупно	Прво	Друго	Треће	Четврто	Пето и више	Непознато
1998.	13.527	5.803	4.859	1.545	298	116	906
1999.	14.500	6.217	4.980	1.557	257	104	1.367
2000.	14.191	6.050	4.868	1.533	294	125	1.321
2001.	13.699	6.045	4.592	1.435	295	136	1.196
2002.	12.336	5.532	4.226	1.352	266	110	850
2003.	10.537	5.035	3.870	1.156	281	91	104
2004.	10.628	5.219	3.728	1.224	250	102	105
2005.	10.322	4.974	3.723	1.171	263	110	81
2006.	10.524	5.019	3.726	1.179	248	102	250
2007.	10.110	4.789	3.637	1.169	227	94	194
2008.	10.198	4.781	3.711	1.150	258	99	199
2009.	10.603	4.848	3.918	1.329	284	102	122
2010.	10.147	4.526	3.788	1.283	262	120	168
2011.	9.561	4.442	3.609	1.134	215	116	45
2012.	9.978	4.627	3.379	1.234	252	92	44

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2009. и 2012. годину и Демографска статистика 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2009, 2012. и 2013.

У Српској треће дијете у породици је доста ријетка, а четврто врло ријетка појава, јер у посљедњих десет година као треће дијете годишње се рађа просјечно око 1.200 беба, док као четврто дијете у посљедњих петнаест година годишње се роди мање од 300 беба. Истраживања указују да троје дјеце није довољно за повећање природног прираштаја, већ само за његово одржање.

Графикон 7. Удио живорођени према реду рођења у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

Од укупног броја рођених 2012. године у Републици Српској према реду рођења у 46% случаја рађају се прворођенчад, са 37% удјела рађа се друго дијете, а само у 17% случајева се рађају бебе као треће, четврто или пето дијете у породици.

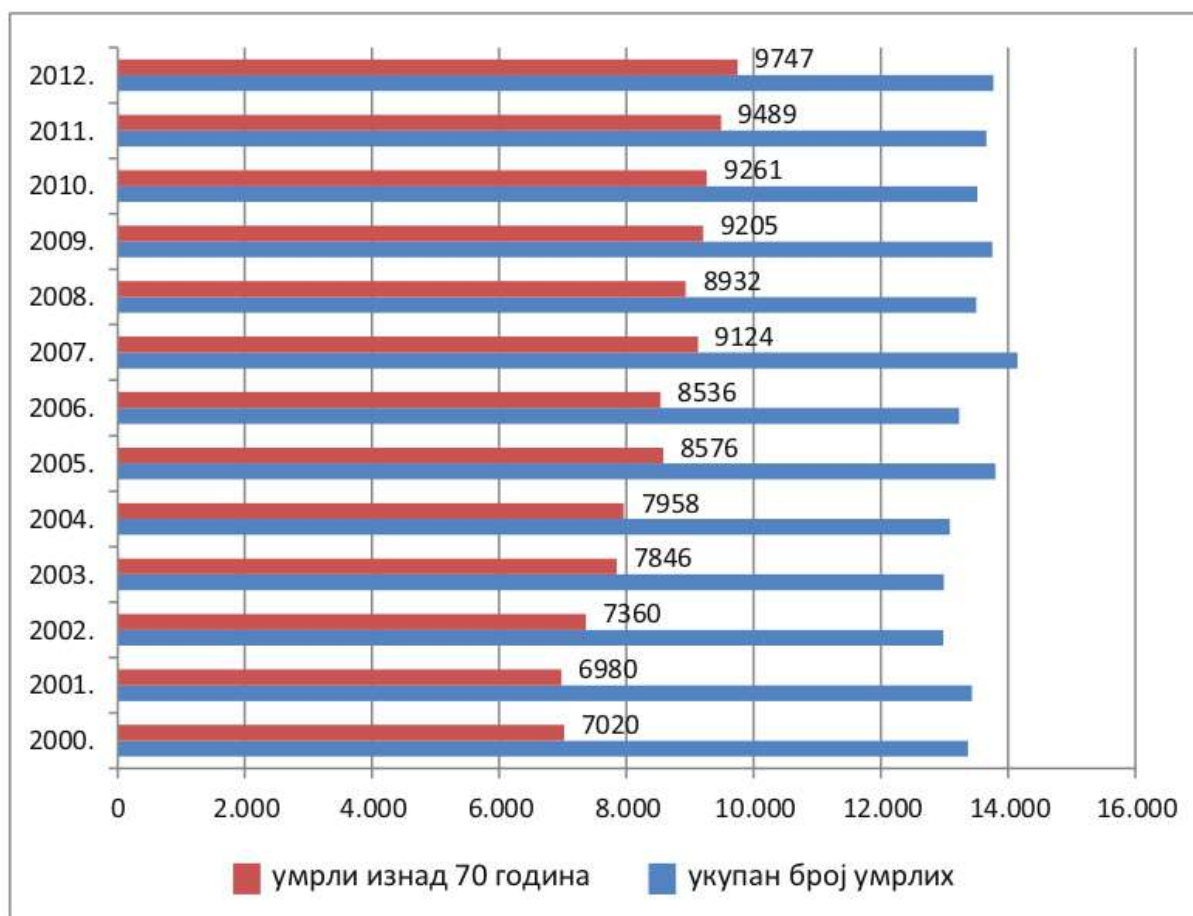
3.2.2. Смртносћ

Основни разлог повећања стопе смртности у Републици Српској је старење становништва, јер се константно повећава број становника у старијим старосним кохортама, а смањује се број младог становништва. Овај процес је нарочито алармантан у општинама на граници ентитета, као и у неразвијеним општинама, гдје младо становништво одлази у веће градове и регионалне центре, а на тим просторима остаје старо становништво (Маринковић; Мајић, 2013).

Општа стопа морталитета Српској у периоду 1996-2012. године има тенденцију константног раста (апсолутно за 2.865 умрлих), што је у вези са повећањем удјела најстарије популације у укупном становништву. Дакле, у овом периоду број смртних случајева се повећао за више од 20%, јер је 1996. године било 10.931 умрлих, док је 2012. године регистровано 13.796.

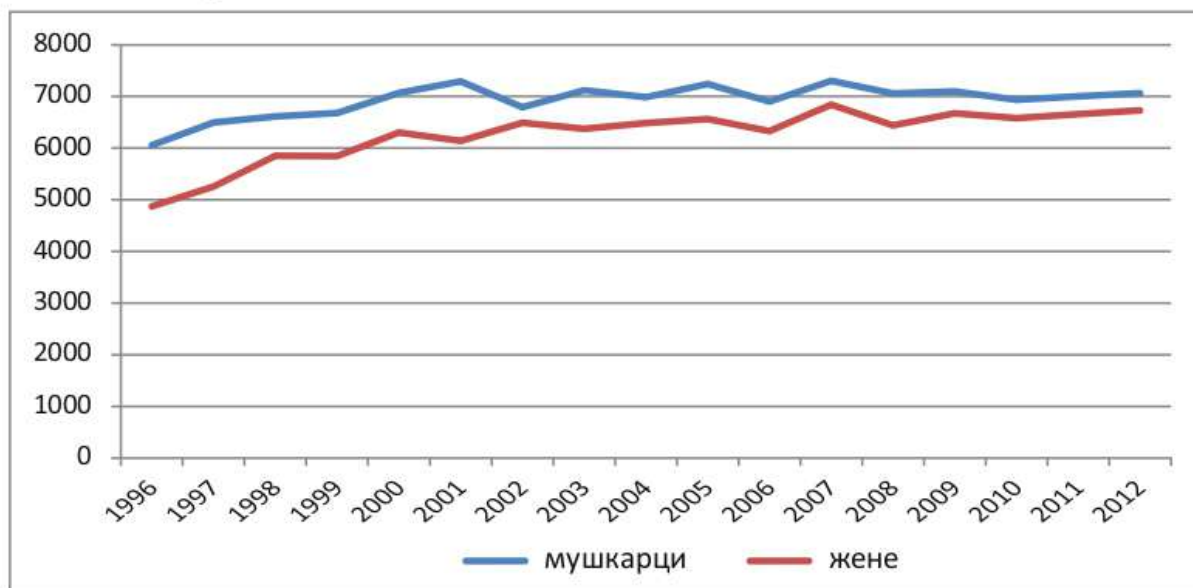
У поређењу са осталим државама Југоисточне Европе, Република Српска спада у ред држава са нижом вриједношћу стопе морталитета. Основни разлог повећања смртности је нарушена старосна структура становништва. Због ниског наталитета, значајно се смањује удио младог становништва. У исто вријеме, животни вијек се продужава, а самим тим и удио старог становништва преко 65 година. Дакле, морталитет Републике Српске детерминишу биолошки фактори, повезани са процесом старења становништва.

Графикон 8. *Однос укупног броја умрлих и броја умрлих изнад 70 година старости у Републици Српској у периоду 1999-2012. године*

У претходном графикону приказано је повећање смртних случајева у категоријама становништва старијег од 70 година. Године 2000. удио умрлих старијих од 70 година био је 52,5%, а дванаест година касније (2012), удио је износио 70,6%. Дистрибуција умрлих према полу указује на одређене диспропорције: од укупног броја умрлих жена у 2012. години, око 81% су биле старије од 70 година, док је у истој старосној групи умрло око 61% мушкараца.

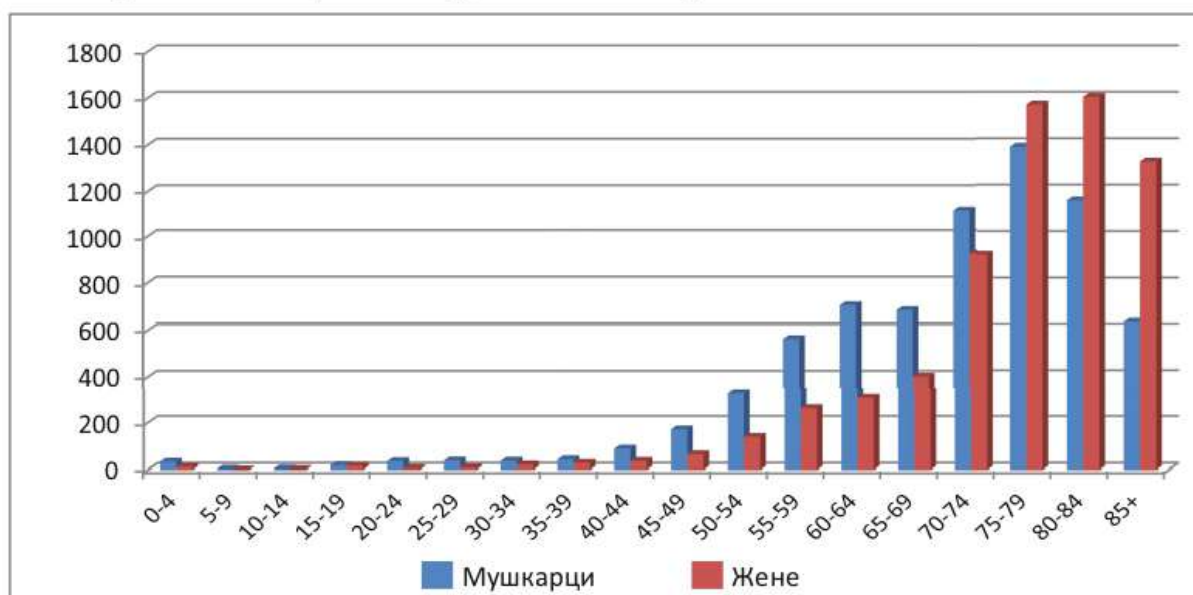
Графикон 9. Број умрлих према полу у Републици Српској у периоду 1996-2012. године

Биолошки феномен веће смртности мушкараца присутан је и у Републици Српској, па мушкарци у просјеку живе шест година краће од жена. Просјечна старост при умирању 2012. године код жена је 76,1 годину, а код мушкараца 70,1 годину, што је у складу са тенденцијама продужења животног вијека.

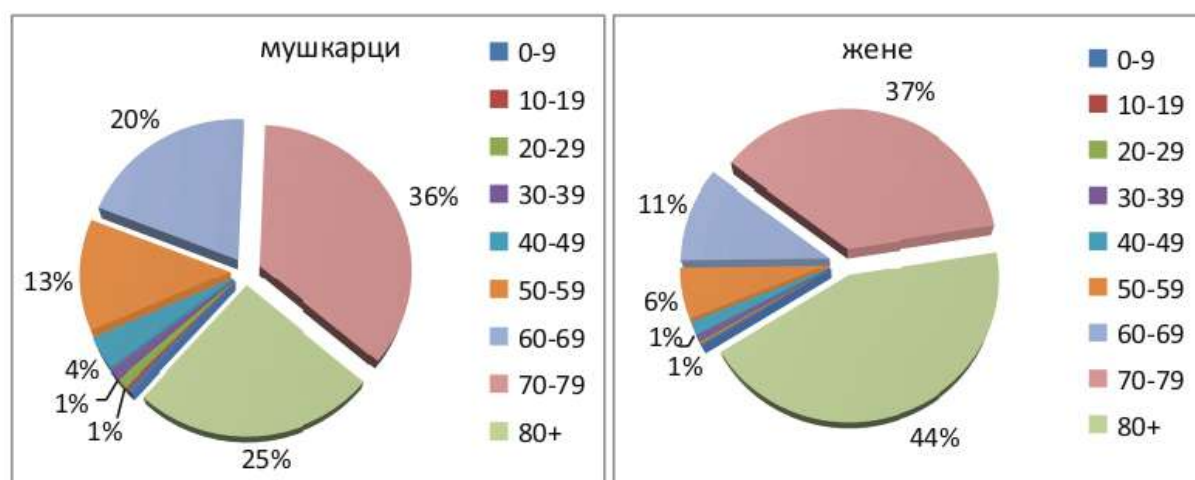
У Републици Српској очекивано трајање живота је веће код женског пола за 5,8 година у односу на мушкарце. Просјечан животно вијек се у односу на 1998. годину повећао за 4,7 година код жена, а 4,8 година код мушкараца. Треба очекивати и даље повећање просјечног животног вијека с обзиром на развој здравствено-медицинских услова и повећање животног стандарда.

Графикон 10. Број умрлих у Републици Српској према полу и старосни појединим старосним групама 2012. године

Из претходног графикана уочава се већа диспропорција међу половима у млађим старосним групама, гдје је и до 2 пута већа смртност мушке популације. У односу на 1996. годину, када су од свих смртних случајева 55,4% чинили мушкарци, 2012. године та разлика се евидентно смањила због повећане смртности жена у најстаријим старосним групама. Смртност мушкараца до 65 година старости је већа и до 100% у односу на женско становништво, док је у старосним групама изнад 75 година већи број умрлих жена. Највећи проценат жена умире у старосној групи преко 80 година (41%), док код мушког пола та вриједност је највећа у кохорти између 70 и 79 година (37%).

Графикон 11-а,б. Однос броја умрлих мушкараца и жена по великим старосним групама у Републици Српској 2012. године, у %

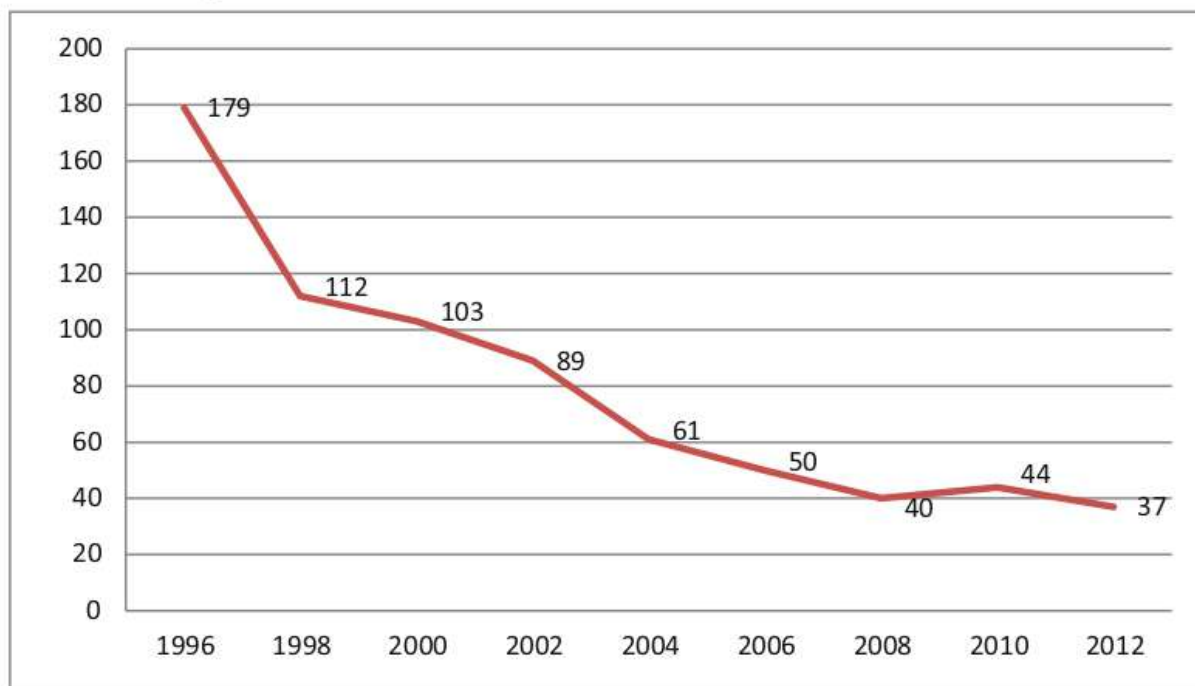
Један од највећих успјеха у области здравствене заштите Републике Српске свакако је вишеструко смањење смртности одојчади: са високих 14,6 на хиљаду живорођене дјеце у 1996. години, на 3,7‰ у 2012. години.¹¹ Стога је према тренутној вриједности стопе инфантилног морталитета Република Српска на нивоу европског просјека, односно спада у ред земаља са најнижом стопом у свијету.

За смањење броја мртворођене дјеце највише је утицало повећање броја порођања уз стручну љекарску помоћ и побољшање здравствено-санитарних услова.

Што се тиче смртности одојчади према полу, примјетна је законитост умирања већег броја мушке дјеце. Овакви трендови у свијету повезани су са биолошком издржљивошћу женске дјеце. Смртност мушке одојчади у Српској је нешто већа од женске, па је од укупног броја умрлих у анализираном периоду умрло 692 мушке и 524 женске дјеце. То представља разлику од 168 у корист мушке популације.

¹¹ Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2013.

Графикон 12. Број умрле одојчади у Републици Српској у периоду 1996-2012. године

Од укупно 584 мртворођених у посматраном периоду, њих 305 су била мушка, а 279 женска дјеца. Највећи проценат мајки које су рађале мртворођене био је у интервалу од 25 до 29 година, што је уједно и највећи проценат мајки које су родиле живорођену дјецу. Слиједе мајке старости од 20 до 24 године, па од 30 до 34 године живота. Од укупног броја мртворођене дјеце у Српској, 60% су била прворођена дјеца.

Република Српска не одступа од региона када су у питању узроци смртности према врсти болести. Водећи узроци смрти су незаразне хроничне, односно дегенеративне болести. У 2012. години, највећи број смртних случајева узрокован је болести циркулаторног система и то код 7.625 лица, или 55,3%, док је од болести неоплазме умрло 2.937 особа, или 21,3%. Дакле, дегенеративне болести у укупном морталитету учествују са 76,6%. Симптоми, знакови и ненормални клинички и лабораторијски налази неклассификовани на другом мјесту представљају трећи узрок смрти који учествује са 4,4 процената. Четврто мјесто припада болестима жлијезда са унутрашњим лучењем, исхране и метаболизма (4,1%). Мање процентуалне удјеле чине повреде, тровања и посљедице дјеловања спољашних фактора (3,9%), као и болести респираторног система (3,1%), дигестивног тракта (2,8%), итд.

Графикон 13. Смртносћ према водећим узроцима смрти у 2012. години

Постављајући у корелацију водеће узроке смртности и полно-старосну структуру, примјећују се одређене правилности. Од укупног броја умрлих жена у 2012. години (6.732), на болести циркулаторног система се односи 61%. Истовремено удио мушкараца је знатно мањи и износи 49,7%, односно од 7.064 умрлих мушкараца 3.516 чине смртни случајеви проузроковани болестима срца, крви, крвотока и крвожилног система. Друге болести срца (I26-I51), цереброваскуларне болести (I60-I69) и исхемичне болести срца (I20-I25) учествовале су са око 95% свих смртности узрокованих кардиоваскуларним обољењима. Разлика је, такође, очигледна када се у однос постави и старосна структура. У најстаријим старосним групама (>65 година), смртност жена од кардиоваскуларних обољења је знатно већа, што је повезано са очекиваним трајањем живота. Од свих умрлих жена од ове болести, више од 90% било је старије од 65 година, док су мушкарци учествовали испод 80%.

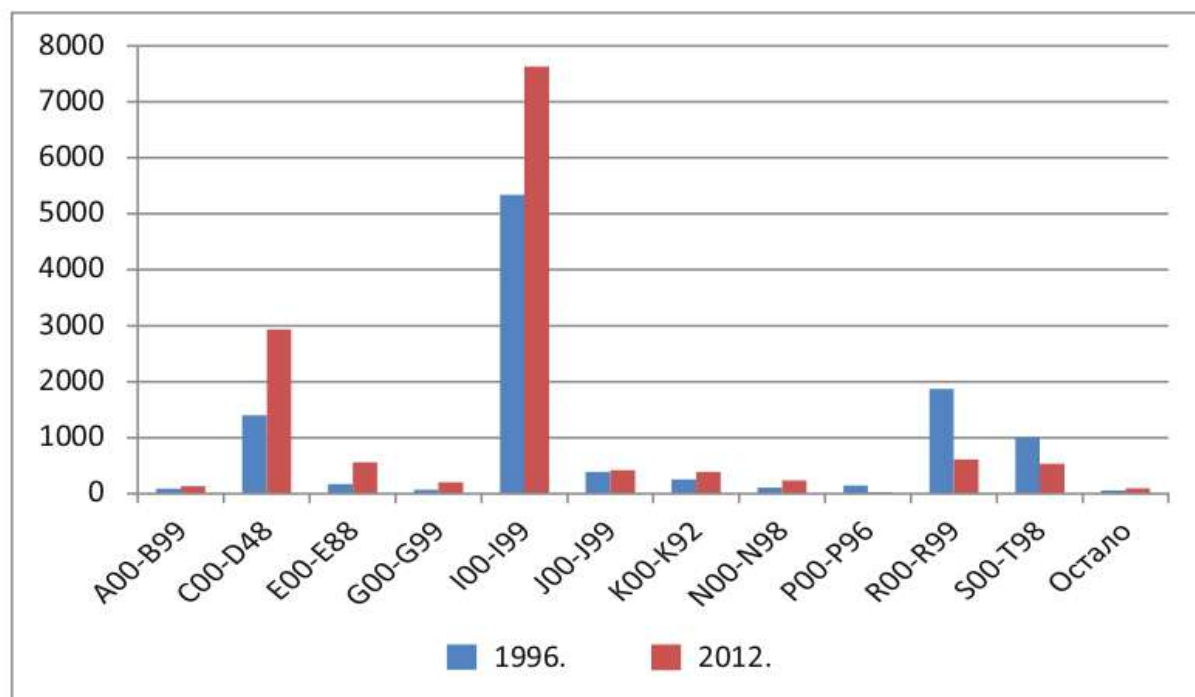
Фактори који утичу на већу смртност женске популације од болести срца су бројни. Стил живота и промјена животних навика значајно су утицали на данашње трендове морталитета. Стресни послови, лоша прехрана, физичка неактивност и повишен крвни притисак одлика су жене XXI вијека. У ранијим раздобљима пушење је било сталешка привилегија, а данас је свима доступно. Истраживања су показала да су земље које су забраниле пушење у значајној мјери редуковале смртност узроковану кардиоваскуларним болестима (Маринковић; Мајић, 2012).

Као ни код смртности од кардиоваскуларних обољења, ни код неоплазми се не може утицати на факторе старости и факторе генетског наслеђа, али се може утицати на пушење, алкохол, неправилну исхрану и непотребно излагање сунцу (чијим ће се избјегавањем спријечити у највећој мјери рак плућа и душника, дебелог цријева, коже, усне шупљине, јетре). Анализирајући смртност према полу и код неоплазми, примјећују се одређени диспаритети. У 2010. години, од различитих тумора, у Републици Српској умрло је 2.700 особа. Од тог броја 1.595, или 59% су мушкарци, а 1.105, или 41% су жене. Код мушког пола најчешћи су малигни тумори душника, душнице и плућа (29,7%), док на друге малигне туморе отпада 13,4%. Највећа смртност жена у 2010. години изазвана је другим малигним туморима (18,7%) и малигним туморима дојке (14,2%). У посљедње вријеме, код жена примјетан је тренд повећања удјела смртности од карцинома душника и плућа. Разлог је повећање удјела жена пушача. Из овога пресјека виде се одређене тенденције које владају у посљедњих 15 година. Болести циркулаторног система су у сталном апсолутном порасту. На почетку посматраног периода (1996), број умрлих од ове болести био је 5.341 или, изражено у процентима, 48,8%. Већ 2003. године, забиљежен је апсолутни пораст у односу за 1996. за 1.796 умрлих лица, тј. од болести циркулаторног система умрло је 7.137 мушкараца и жена. У 2010. години, присутан је благи пораст и у односу на претходни посматрани период. Апсолутни максимум умрлих од болести циркулаторног система био је 2004. године и износио је 7.387, што је тад чинило 54,8% свих умрлих у Републици Српској (Маринковић; Мајић, 2012).

Друге болести срца у 2010. чиниле су преко 26% свих смртних исхода у Републици Српској. Дакле, за сваки четврти смртни исход одговорне су ове болести. Морталитет од ових обољења пропорционалан је старењу становништва па зато не треба да чуди константно повећање броја умрлих, као и све већи удио умрлих жена (на 4 жене умиру 3 мушкарца). Морталитет од цереброваскуларних болести, тј. можданог удара, има регресивну линију кретања у Српској. То је, прије свега, резултат смањене смртности код зрелог становништва (до 65 го-

дина). Тренд смањења смртности од ове болести присутан је у читавој Европи. Већ неколико деценија у развијеним западноевропским земљама регистрован је тренд смањења смртности од исхемичне болести срца, тј срчаног удара. У посматраном периоду уочава се стагнација када је у питању ова болест. Разлог томе је већа смртност мушке популације, поготово у доби до 65 година старости (Маринковић; Мајић, 2012).

Графикон 14. Упоредни приказ узрока смрти у Републици Српској у 1996. и 2012. години

С обзиром на веће очекивано трајање живота, намеће се сасвим логичан закључак да ће већи процентуални удио у старом становништву имати жене. Здравствене службе у Српској имају још много посла са лијечењем и дијагностицирањем малигнух болести. Алармантно звучи податак да је смртност од неоплазми порасла са 1.403, у 1996. години, на 2.700, у 2010. години. Дакле, у петнаестогодишњем интервалу број смртних случајева од овог обољења повећао се за 93%! С обзиром да су истом временском периоду многе европске земље значајно смањиле смртност од ове болести, у наредним деценијама приоритети треба да буду усмјерени на превенцију, рано откривање болести, као и сузбијање негативних фактора ризика (Маринковић; Мајић, 2012).

Иако кретање смртности од неоплазми има узлазни карактер, у посљедњој декади смањује се удио умрлих у зрелом становништву. У 2000. од свих умрлих од ове болести, чак 42% било је млађе од 65 година, док подаци за 2010. дају доста бољу слику. Удио умрлих испод 65 година имао је вриједност од 35%. То

је још далеко од просјека најразвијенијих европских земаља. Разлози наведеног тренда у популацији до 65 година су: опадање смртности од рака желуца и плућа у овој доби као и помјерање старосне границе код смртности од рака дојке код жена. Рано откривање, превенција и сузбијање овог малигног обољења од великог су значаја јер ова врста карцинома у великој мјери утиче на смртност женске фертилне популације. У Европи константно расте стопа инциденције,¹² тј. број новообољелих жена. Према подацима Свјетске здравствене организације, 13% свих смртности од неоплазми припада карциному дојке. Иако број обољелих расте, у Европи је смртност од рака дојке у опадању, превентивно због раног откривања и свијести жена о тој злоћудној болести. Рак плућа и душника налази се на првом мјесту код женске популације. Иако се у Српској незнатно повећала смртност од ове врсте карцинома, у будућности се може очекивати све више умрлих жена због све веће конзумације дувана (Маринковић; Мајић, 2012).

Републички завод за статистику од 1998. године прати смртност која се дешава као посљедица дјеловања спољних (егзогених) фактора. У периоду од 13 година, број трагичних исхода се смањио за 20%, а 511 умрлих особа у 2010. уједно је и најмањи апсолутни износ овог статистичког показатеља. Године 2000. регистрован је највећи број насилних смрти и то код 701 особе. Дистрибуција према полу указује на одређену правилност да на четири оваква смртна исхода код мушкараца иде један код женске популације. Највећи удио морталитета у категорији несрећни случај припада саобраћајним несрећама. У наредним деценијама се предвиђа пораст броја погинулих у саобраћају, поготово међу земљама у развоју. Самоубиства, као и несрећни случајеви, у Српској имају тренд стагнације. Овај узрок смрти својствен је западним развијеним земљама и дешава се као посљедица стреса, душевних поремећаја, породичних проблема и економске ситуације, односно фактора који погађају „модерног човјека“. Прољеће је у психијатријском календару означено као годишње доба са повећаним бројем самоубиства. Број убистава у Српској је 2010. години био мањи за три до четири пута у односу на 1998. годину (Маринковић; Мајић, 2012).

3.2.3. Склопљени и разведени бракови

Број склопљених и разведених бракова, као и брачни фертилитет, представљају веома значајне показатеље демографског развоја и детаљније слике популационе динамике простора Републике Српске.

¹² Број новообољелих током одређеног временског периода у односу на број осјетљивих особа (које се могу разболети од исте болести) на одређену болест.

Становници Српске се данас понашају у складу са трендовима европског модела склапања брака, који карактерише висока просјечна старост при склапању брака, приликом чега је одређени број жена остаје ван брака до краја свог репродуктивног периода.

Табела 7. Број склопљених и разведених бракова у Републици Српској у периоду 1996-2010. године

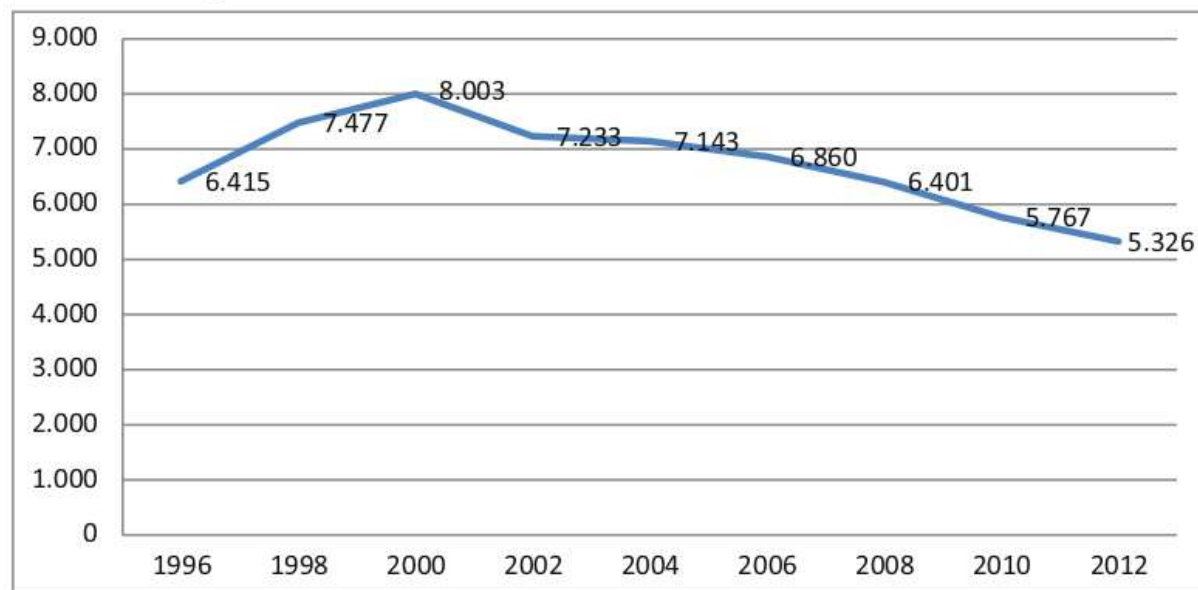
Година	Бракови	
	склопљени	разведени
1996.	6.415	-
1997.	7.120	737
1998.	7.477	801
1999.	8.187	794
2000.	8.003	749
2001.	7.544	840
2002.	7.233	848
2003.	6.769	744
2004.	7.143	637
2005.	6.810	721
2006.	6.860	526
2007.	7.093	596
2008.	6.401	317
2009.	6.131	455
2010.	5.767	517
2011.	5.802	886
2012.	5.326	878

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2009. и 2012. годину и Демографска статистика 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2009., 2012. и 2013.

Подаци о броју склопљених бракова у Српској указују да је у периоду 1996-2012. године укупно било 116.081 вјенчања, или у просјеку 6.828 сваке године. Највише склопљених бракова је било 1999. године (8.187), а најмање 2012. године (5.326).

Просјечна стопа нупцијалитета је у анализираном периоду у константном паду. Иако је било доста варирања, она се креће у интервалу од 4,6‰ (1996) до 3,1‰ (2012).

Графикон 15. Број склопљених бракова у Републици Српској у периоду 1996-2012. године

Граница склапања брака у Републици Српској је помјерена, па је 2012. године просјек старости жене која закључи брак 27,8 године, а мушкарца 31,5 године живота. Поред велике незапослености младих, један од разлога за касније склапање брака јесте и све дуже школовање.

Табела 8. Број закључених бракова према старосној младожење у Републици Српској у периоду 1998-2010. године

Година	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+
1998.	55	1.826	2.414	1.522	732	294	166	94	257
1999.	82	2.193	2.659	1.487	772	319	221	111	268
2000.	69	2.016	2.627	1.496	793	379	205	119	299
2001.	92	2.003	2.461	1.293	688	395	238	112	260
2002.	89	1.776	2.489	1.265	671	346	209	125	258
2003.	96	1.927	2.499	1.316	737	408	246	128	266
2004.	100	1.930	2.633	1.354	719	398	223	147	271
2005.	94	1.701	2.602	1.341	663	383	230	132	263
2006.	83	1.482	2.412	1.308	628	354	198	127	268
2007.	75	1.511	2.444	1.505	630	334	213	144	237
2008.	68	1.309	2.275	1.322	591	306	190	114	226
2009.	52	1.166	2.283	1.352	517	270	181	99	211
2010.	56	1.026	2.127	1.354	533	217	149	106	199
2011.	45	973	2.185	1.361	546	228	154	111	199
2012.	38	843	1.945	1.291	521	235	145	94	214

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2009. и 2012. годину и Демографска статистика 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2009., 2012. и 2013.

Анализирајући податке о броју склопљених бракова према старости супружника уочава се да је много већи удио младих жена старосне групе од 15-19 година које су ступиле у брак, у односу на мушкарце исте старосне групе. На примјер, код мушког становништва у тој кохорти највећи број склопљених бракова је 100 (2004. године), док је код жена исте године 1072, што говори о чињеници да у Српској жене раније ступају у брак у односу на мушкарце. Слична је ситуација и са најстаријом кохортом, односно жене старије од 55 година биљеже duplo више склопљених бракова у односу на мушкарце истих година.

Табела 8. Број закључених бракова према старосној невјесној у Републици Српској у периоду 1998-2010. године

Година	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+
1998.	1.032	3.070	1.660	754	331	191	146	78	151
1999.	1.419	3.163	1.753	807	402	212	142	88	144
2000.	1.087	3.229	1.840	764	444	226	164	107	141
2001.	1.154	3.022	1.674	694	381	207	154	113	135
2002.	1.085	2.812	1.675	696	327	196	180	108	132
2003.	1.097	2.975	1.749	736	420	241	179	102	125
2004.	1.072	2.966	1.893	803	372	254	147	121	144
2005.	940	2.855	1.849	769	360	246	146	123	121
2006.	854	2.549	1.761	740	334	209	146	109	147
2007.	825	2.510	1.951	833	347	227	176	98	123
2008.	779	2.283	1.752	707	337	188	125	100	125
2009.	626	2.071	1.907	743	290	173	112	79	124
2010.	577	1.880	1.866	693	279	151	106	78	135
2011.	520	1.843	1.958	746	276	159	129	67	104
2012.	445	1.601	1.814	742	295	123	107	85	114

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2009. и 2012. годину и Демографска статистика 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2009, 2012. и 2013.

У Републици Српској 2012. године жене у просјеку први брак склапају са 26,3 навршене године, други са 41,7 година, а трећи са 49,9 година старости. Мушкарци се на први брак у просјеку одлучују са 29,6 година старости, други са 47,3 године, а трећи са 52,2 навршене године живота.

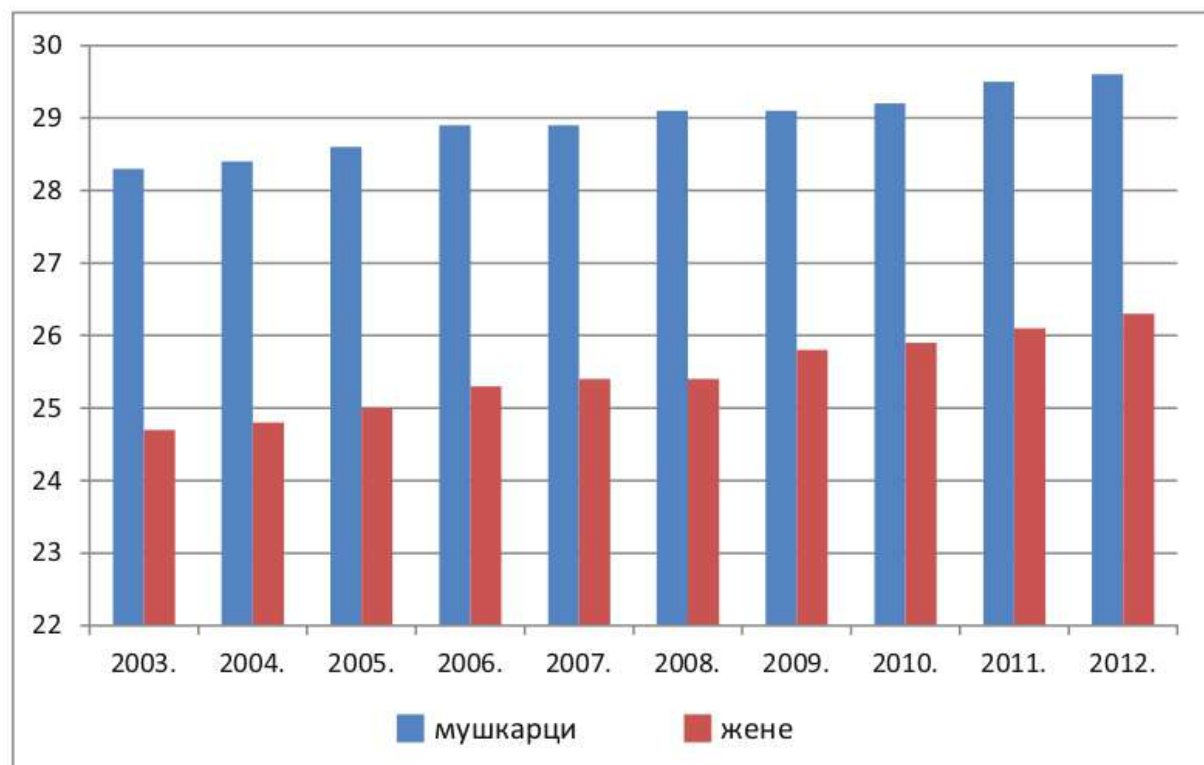
Из анализе просјечне старости супружника при закључењу првог, другог и трећег брака за период 2003-2012. године, може се констатовати да је и код жена и код мушкараца дошло до помјерања старосне границе за више од годину дана у просјеку.

Табела 9. Просјечна старосна структура при закључењу брака у Републици Српској у периоду 2003-2012. године

Година	Први брак		Други брак		Трећи брак		УКУПНО	
	Мушко	Женско	Мушко	Женско	Мушко	Женско	Мушко	Женско
2003.	28,3	24,7	45,9	41,2	49,9	44,7	30,3	26,3
2004.	28,4	24,8	46,1	42,0	52,1	44,8	30,4	26,5
2005.	28,6	25,0	45,6	41,4	49,8	44,7	30,4	26,5
2006.	28,9	25,3	47,9	41,6	50,6	43,3	31,0	27,0
2007.	28,9	25,4	46,0	41,4	50,1	45,4	30,9	27,1
2008.	29,1	25,4	46,1	42,1	52,8	48,9	31,0	27,0
2009.	29,1	25,8	46,8	41,6	53,7	48,5	30,9	27,2
2010.	29,2	25,9	47,9	41,9	52,9	47,2	31,0	27,4
2011.	29,5	26,1	46,6	41,7	55,5	49,0	31,2	27,4
2012.	29,6	26,3	47,3	41,7	52,2	49,9	31,5	27,8

Извор: Демографска статистика 11 и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2008. и 2013.

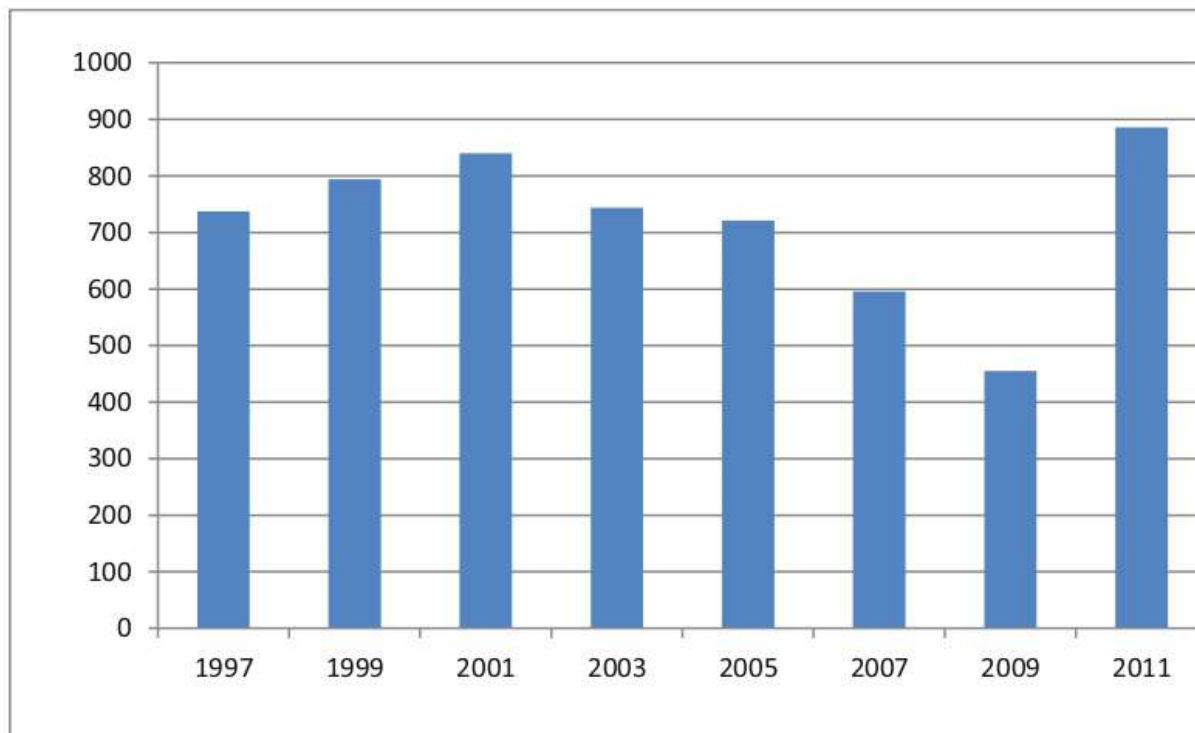
Графикон 16. Први бракова према просјечној старосној мушкараца и жена у Републици Српској у периоду 2003-2012. године

Укупан број разведених бракова у Републици Српској у периоду 1997-2012. године је 11.046, што је у просјеку око 690 сваке године. Дакле, сваки десети склопљени брак у Српској заврши разводом.

Најмање развода је регистровано 2008. године, а највише 2012. године: укупно 878. Може се констатовати да стопа диворцијалитета на простору Републике Српске биљежи постепени раст.

Графикон 17. Број разведених бракова у Републици Српској у периоду 1996-2011. године

Просјечна старост супружника при разводу брака у Српској варира у протеклих десет година, и различита је код мушкараца и жена. Код мушкараца просјечна старост при разводу је 41,8 навршених година, док је код жена доста мања, и износи 37,9 година. Дакле, подаци указују да се мушкарци у просјеку разводе у каснијим годинама у односу на жене.

Табела 10. Просјечна старост супружника при разводу брака у Републици Српској у периоду 2003-2012. године

Година	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
мушкарац	39,4	39,4	40,1	41,1	40,6	39,3	39,4	40,4	40,6	41,8
жена	36,3	36,1	37,1	37,0	37,0	35,7	35,9	36,7	36,6	37,9

Извор: Демографска статистика 11 и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2008. и 2013.

Статистика разведених бракова за 2012.¹³ годину указује да се према дужини трајања брака више од 75% развода односи на бракове који су трајали пет и

¹³ Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2013.

више година, односно да се убједљиво најмање развода дешава у првој години брачне заједнице. Такође, око 48% развода се односи на брачну заједницу без дјеце, око 28% са једним дјететом, а осталих 24% на бракове у којима су супружници имали двоје или више од двоје дјеце.

Анализа броја живорођених према брачном стању родитеља је веома значајна јер приказује структуру фертилитета и његову динамику. У прилог анализе брачног фертилитета у Републици Српској треба истаћи да је у посљедњих десет година повећан број рођења ванбрачне дјеце, а 2012. године се родило укупно 1.576 ванбрачне дјеце, што је око 16% од укупног броја живорођене дјеце.¹⁴

Табела 11. Живорођени према брачном стању у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

Година	Укупно	Живорођени у браку	Живорођени ван брака	Процентуални удио живорођених ван брака
1998.	13.527	11.451	1.485	11 %
2000.	14.191	12.219	1.371	10 %
2002.	12.336	10.738	1.415	11 %
2004.	10.628	9.082	1.436	12 %
2006.	10.524	8.603	1.663	16 %
2008.	10.198	8.403	1.596	16 %
2010.	10.147	8.427	1.543	15 %
2012.	9.978	8.402	1.576	16%

Извор: Демографска статистика 6, 11 и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2008. и 2013.

Прије десетак година у Српској се знатно мање рађало ванбрачне дјеце. Највећи број ванбрачних порода био је 2006. године 1.663, или око 16% од укупног броја живорођених те године. Скоро исти тренд је настављен до 2012. године, што се може објаснити смањењем броја склопљених бракова посљедњих година, те све већег опредјељења парова за тзв. ванбрачне заједнице.

У периоду 1998-2012. године, у браку је рођено укупно 170.861 беба. То значи да се у том периоду (од укупног броја живорођених) 82 % дјеце родило у браку. Највећи број рађања био је 2000. године са 12.219 беба, када је било највише живорођених уопште. Након тога тај број се константно смањивао, а 2012. године број рођених у браку је 8.402 дјеце. Дакле, у овом периоду број живорођених у браку је опао за 26,6%, а истовремено се број живорођених ван брака повећао за 5,7%.

¹⁴ Исто.

Анализа старосне структуре мајки које су родиле ванбрачну дјецу у Републици Српској у периоду 1998-2012. године упућује на доминацију старосне групе 20-24 године старости. Жене те кохорте рађају највећи број дјеце, у просјеку око 450 годишње. Прогресију у броју рођене дјеце прати сљедећа старосна кохорта 25-29 година, са просјечно 391 рођено дијете годишње. Процентуално, жене ван брака старости 20-29 година учествују са више од 7% у укупном броју живорођених у Републици Српској. Такође, већ је назначено да се са повећањем старосне границе мајки смањује број порођаја. Међутим у овом случају не треба занемарити ни најмлађу старосну групу жена 15-19 година, које просјечно годишње роде 210 ванбрачних беба.

Табела 12. Живорођена ванбрачна дјеца према старосној мајке у Републици Српској у периоду 1998-2012. године

Година	< 15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
1998.	-	229	481	326	244	128	41	2
1999.	1	226	430	295	244	124	33	7
2000.	1	180	407	314	229	145	35	3
2001.	2	231	435	358	242	148	37	-
2002.	4	202	435	360	209	118	51	3
2003.	-	229	422	400	240	132	29	3
2004.	3	220	523	380	229	120	23	1
2005.	3	250	520	388	253	131	30	2
2006.	3	227	527	436	291	131	38	2
2007.	3	195	492	399	251	140	32	3
2008.	4	209	490	430	276	134	45	2
2009.	3	203	450	476	321	133	34	1
2010.	-	179	387	454	329	151	24	1
2011.	-	169	373	411	303	166	41	1
2012.		212	384	449	299	186	42	3

Извор: Демографска статистика 6, 11 и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2008. и 2013.

Из претходних анализа може се закључити да Републику Српску протеклих година карактерише опадање брачног фертилитета, као и нупцијалитета, па уз негативне тенденције диворцијалитета овај простор све више поприма карактеристике других земаља региона и Европе.

2.4. МИГРАЦИОНА ОБИЉЕЖЈА

Према прелиминарним резултатима пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године, Република Српска има знатно мањи број становника у односу на 1991. годину, што је последица интензивног расељавања становништва, процеса избјеглиштва, емиграције у иностранство, ратног морталитета и пада стопе природног прираштаја. Будући да још увијек чекамо на званичне резултате пописа 2013. године, само можемо приближно процијенити обим демографских промјена које су се десиле на овом простору у вријеме рата (1992-1995. године). У том периоду у Републику Српску се доселио велики број избјеглог и расељеног становништва из Федерације БиХ и Републике Хрватске, а истовремено се одселио значајан број становништва у правцу Федерације БиХ, Хрватске, Србије и Црне Горе и у друге земље у свијету. Дакле, овај геопростор карактерисала су велика унутрашња кретања и миграције становништва.

Негативан миграциони салдо је био важан фактор досадашњег, али и будућег демографског развоја овог простора. Међутим, за анализу миграција становништва код нас још увијек не постоји одговарајућа статистика (нпр. миграциона картотека или регистри становништва), чиме би се омогућило њихово детаљније сагледавање.

У посљедњој декади прошлог вијека, простор Републике Српске карактерише процес избјеглиштва, а затим и процес постепеног повратка избјеглог и расељеног становништва. Процес избјеглиштва је по свом обиму захватио трећину становништва 1996. године и петину према спроведеној поновној регистрацији 2001. године. Анализа размјештаја избјеглих и расељених домаћинства по регијама указује на имиграциони притисак на економско развијеније просторе, као што су бањалучка и бијељинска регија, у којима је 1996. године концентрисано око двије трећине, или 62% од укупног броја избјеглих и расељених лица. Избјеглиштво је један од кључних фактора етно-демографских и социо-економских процеса и регионалног размјештаја становништва овог простора. Неке анализе указују да у Српској има неколико општина у којима је регистрован позитиван миграциони салдо, што је последица интензивнијег процеса повратка избјеглог и расељеног становништва. Анализа старосне структуре повратника указује да у будућности процес повратка неће значајније утицати на повећање демографског потенцијала овог простора (Маринковић, 2005).

Анализа обима избјеглиштва и избјегличких праваца у Републици Српској улази у сферу просторног и урбанистичког планирања, јер је процес избјеглиштва у посљедњих петнаестак година измијенио просторни размјештај и етничку композицију становништва. Утицај избјеглиштва може се пратити како на демографску, тако и на социо-економску, културно-историјску, психолошку и

политичку сферу развоја. На просторима поријекла и прихвата избјеглог и расељеног становништва дошло је до снажних социо-економских поремећаја и сиромаштва. То додатно отежава прецизно разграничење између избјеглиштва и економских миграција, јер значајан број становништва је искористио избјеглички статус да се досели у економски перспективније просторе и тако оствари економску миграцију. Најважнију демографску посљедицу процеса избјеглиштва и неравномјерног размјештаја избјеглог и расељеног становништва треба истаћи етничку хомогенизацију, која је примјетна како на регионалном, тако и на ентитетском нивоу. Рјешавање проблема избјеглиштва, поред ниског природног прираштаја, један је од најзначајнијих демографских проблема са којим се Република Српска суочава у посљедњих петнаестак година (Маринковић, 2005).

Табела 13. Унутрашња миграциона кретања становништва у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2007-2012. године

Град/општина	Број досељених у општинама Републике Српске				Број одсељених из општина Републике Српске				Мигр. салдо I - E
	Σ	ФБиХ → РС	Д. Брчко → РС	Р. Српска → РС	Σ	РС → ФБиХ	РС → Д. Брчко	РС → Р. Српска	
Бања Лука	12763	3060	183	7712	6684	2062	75	4547	6079
Берковићи	332	222	0	110	336	163	0	173	-4
Бијељина	6837	1802	1005	4030	2805	1075	363	1367	3432
Билећа	355	139	3	213	542	146	0	396	-187
Братунац	1266	753	13	500	1545	624	27	894	-279
Брод	462	130	22	310	525	130	18	377	-63
Вишеград	936	734	6	300	1270	549	10	711	-234
Власеница	779	328	7	444	1362	485	17	860	-583
Вукосавље	408	255	14	139	298	153	10	135	110
Гацко	451	229	1	221	517	170	4	343	-66
Градишка	1643	460	13	1170	1580	278	18	1074	63
Дервента	957	303	22	632	1262	291	18	953	-305
Добој	3537	1959	84	1494	3372	1925	73	1374	165
Доњи Жабар	527	21	431	75	300	7	255	38	227
Зворник	2862	1557	81	1224	4182	2500	82	1600	-1320
И. Илија	2185	996	32	1157	1520	485	4	1031	665
И. Дрвар	512	195	0	317	341	114	0	227	171
И. Мостар	200	92	0	108	37	28	3	12	163
И. Стари Град	190	43	3	144	156	12	0	144	34
И.Н.Сарајево	2584	997	7	1580	956	276	8	672	1628
Језеро	181	57	2	122	185	76	16	93	-4
Калиновик	262	70	0	192	330	36	0	294	-68
Кнежево	251	72	1	178	1091	73	2	1016	-840
Коз. Дубица	552	195	3	364	946	227	4	715	-394
Костајница	220	53	1	166	230	43	0	187	-10

Град/општина	Број досељених у општина Републике Српске				Број одсељених из општина Републике Српске				Мигр. салдо I - E
	Σ	ФБиХ → РС	Д. Брчко → РС	Р. Српска → РС	Σ	РС → ФБиХ	РС → Д. Брчко	РС → Р. Српска	
Котор Варош	574	240	4	330	975	331	9	635	-401
Крупа на Уни	112	35	0	77	135	22	0	113	-23
Купрес	58	25	0	33	57	13	0	47	1
Лакташи	3262	253	3	3006	1538	102	10	1426	1724
Лопаре	616	189	221	206	1098	118	330	650	-482
Љубиње	139	64	1	74	227	73	0	154	-88
Милићи	606	356	8	242	719	260	11	448	-113
Модрича	1067	414	52	591	1127	382	71	674	-60
Мркоњић Град	512	129	9	374	1042	178	10	854	-530
Невесиње	965	688	1	276	970	544	3	423	-5
Ново Горажде	883	489	8	386	1509	549	13	947	-626
Нови Град	1075	733	2	340	775	520	5	250	300
Осмаци	647	391	2	254	573	210	8	355	74
Оштра Лука	588	368	0	220	477	94	1	382	111
Пале	1670	732	11	927	1225	370	8	847	445
Пелагићево	551	169	300	82	484	56	331	97	67
Петровац	747	611	0	136	337	262	0	75	410
Петрово	291	80	52	159	500	85	23	392	-209
Приједор	3010	1776	18	1216	2994	1277	20	1697	16
Прњавор	989	249	11	729	1307	213	12	1082	-318
Рибник	363	80	3	280	639	34	1	604	-276
Рогатица	850	557	1	292	958	436	4	518	-108
Рудо	231	178	1	52	375	184	0	191	-144
Соколац	753	410	5	338	925	380	7	538	-172
Србац	474	50	8	416	747	27	7	713	-273
Сребреница	2799	2485	15	299	2284	1622	15	647	515
Теслић	1018	631	16	371	1209	449	10	750	-191
Требиње	1592	745	6	841	1338	602	4	732	254
Трново	343	193	0	150	337	182	0	155	6
Угљевик	853	286	81	486	1019	359	53	607	-166
Фоча	1264	992	4	268	1341	781	7	553	-77
Хан Пијесак	280	116	1	163	288	81	0	207	-8
Чајнице	324	246	2	76	398	209	2	187	-74
Челинац	509	43	4	462	865	46	1	818	-356
Шамац	678	250	192	236	902	247	268	387	-224
Шековићи	377	33	6	338	577	39	6	532	-204
Шипово	301	158	10	133	570	122	17	431	-269

Извор: Статистички годишњак Републике Српске за 2012. и Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2012. и 2013.

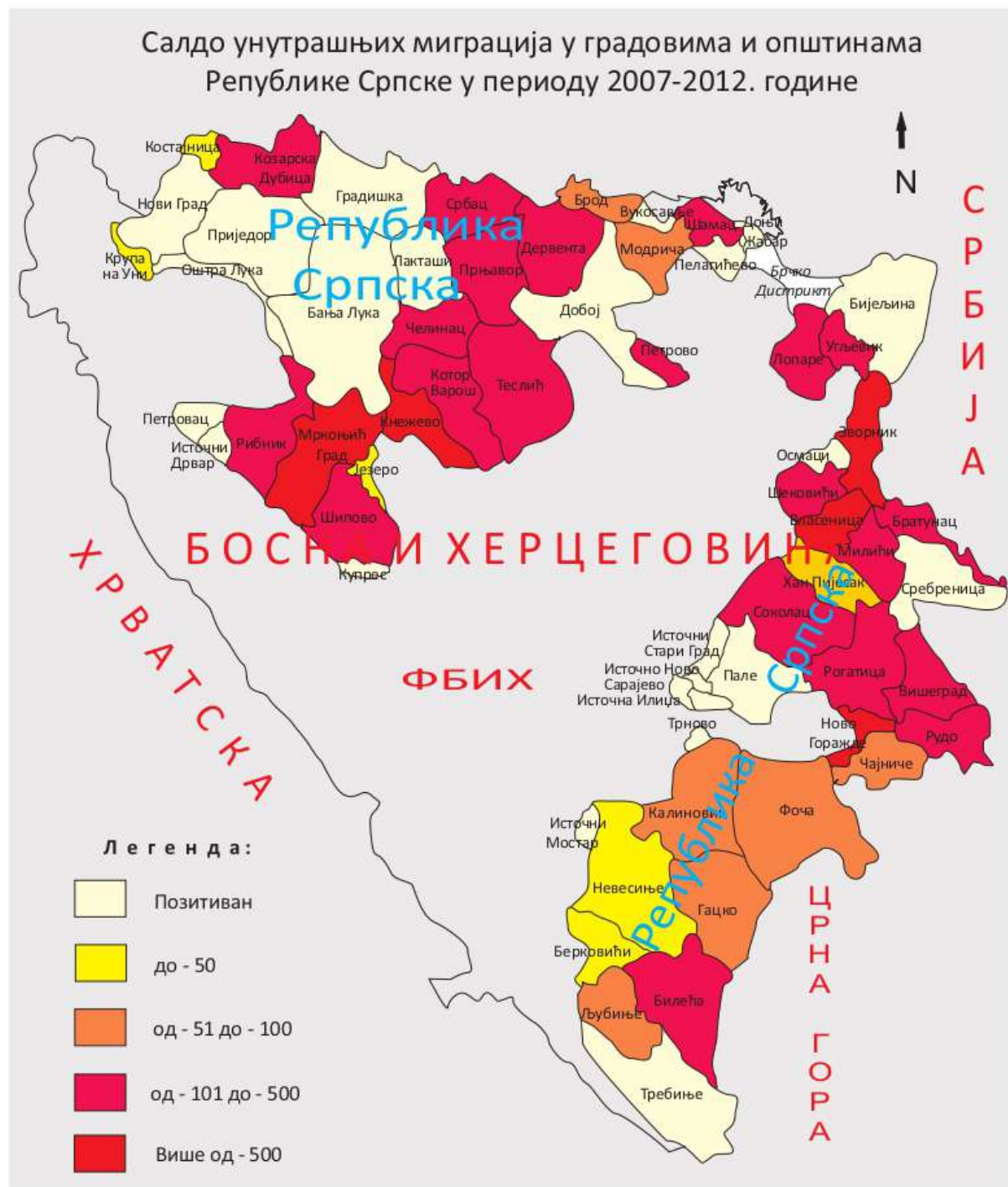
Демографске анализе указују да Република Српска и након потписивања Дејтонског споразума има изразито емиграционо обиљежје, а посебно њени источни и југозападни дијелови. Због тога су ови дијелови и рјеђе насељени, а број становника им се чешће мијења услед сталних емиграција и великог смањења природног прираштаја. Унутрашње миграције на овом простору се одвијају устаљеним правцима, тј. из неразвијених, изолованих и запуштених подручја у привредно развијеније средине, са бољим животним условима. Узроци ових миграција су различити, а најчешће су у вези са бољим послом, већом зарадом, напредовањем и школовањем. Због тога су оне усмјерене ка већим урбаним центрима као што су: Бања Лука, Приједор, Добој, Бијељина и Требиње. Процјене указују да ће унутрашње миграције на релацији село-град, због истрошености руралних средина, постепено губити на интензитету (Маринковић, 2007).

Изражени унутаррегионални миграциони процеси између сеоских и градских насеља утичу на константно смањење руралног становништва, што за посљедицу има негативне промјене структурног карактера. Поремећаји у полно-старосној структури и све израженији процес старења у већини руралних насеља, у будућности ће и даље негативно утицати на репродукцију становништва. Због тога ће перспектива демографског развоја Републике Српске у великој мјери зависити од процеса редистрибуције становништва и повећања броја становника у општинским центрима. Већ дужи низ година на простору Српске су веома заступљене економске миграције, као и емиграције радно-способног и образованог становништва (одлив мозгова), у правцу економски развијенијих земаља.

Према подацима Републичког завода за статистику из 2012. године, Република Српска има позитиван миграциони салдо унутрашњих миграција од 3.440 лица, што је највећи број од 2008. године, од када се прате унутрашње миграције. У оквиру унутрашњих миграција у Републици Српској учествовало је 19.067 лица, од тог се 11.486 односи на међуентитетске миграције, 6.723 на међуопштинске, а 858 на миграције између Републике Српске и Брчко Дистрикта. Од укупног броја унутрашњих миграција, примјетно је да су мушкарци мигранти незнатно бројнији (9.685) у односу на жене (9.382). Према великим старосним групама скоро четвртину свих унутрашњих миграната чине лица у старосном интервалу од 20 до 29 година. Када се овој групи придружи и старосни интервал од 30 до 39 година, онда лица између 20 и 40 година старости чине 40% свих унутрашњих миграната у Српској.

Према обиму унутрашњих миграција 2012. године 5 градова и 31 општина (око 56% простора) у Српској имају позитиван миграциони салдо. Највеће по-

зитивне вриједности унутрашњег миграционог салда имају градови Бања Лука (844) и Бијељина (556). Од општина које имају изразито негативан салдо унутрашњих миграција посебно се истичу Зворник (-115), Кнежево (-103) и Нови Град (-84). Истовремено, нешто већи позитиван миграциони салдо има и неколико мањих општина као што су: Сребреница (939), Ново Горажде (318), Источно Ново Сарајево (208), Осмаци (161), Лакташи (139), Братунац (131) и Фоча (130).¹⁵

¹⁵ Демографска статистика 16, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, 2013.

2.5. КРЕТАЊЕ ОСНОВНОШКОЛСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

Анализа основношколске популације представља једну од кључних карика у разумијевању савремене демографске слике Републике Српске, која је изразито нисконаталитетно подручје, са вриједностима фертилитета далеко испод потребног за просту замјену генерација.

Основна школа је дио обавезног деветогодишњег образовног процеса у Републици Српској који обухвата сву дјецу у старосном интервалу између шесте

и петнаесте године живота. Наставни процес се тренутно одвија у 704 редовне основне школе, од којих је 435 петоразредних и 272 деветоразредне, а распоређене су на бази досадашњег демографског и социо-економског развоја. Подручне петоразредне основне школе лоциране су у насељима са мањом густином становништва, обично у руралним срединама, док су деветоразредне школе уједно и матичне школе које су лоциране у већим насељима и урбаним срединама са већим бројем становника.

У школској 2012/13. години, у основне школе у Републици Српској укупно је уписано 98.599 ђака, што је први пут испод 100.000. На драстично смањење броја уписаних упућује податак да је у школској 1996/97. години на истом простору било уписано 127.426 ђака, што је више за 28.827, или 22,6%. Ситуација је још драматичнија када се зна да смо у међувремену увели још једну генерацију основаца, јер смо прешли са осмогодишњег на деветогодишњи ниво основног образовања. Односно, генерације уписане између школске 1996/97. и школске 2003/04. године у основну школу су полазиле са седам, а од школске 2003/04. године са шест навршених година живота. У школској 2003/04. години, укупно је уписано 124.802 ђака у деветогодишњим основним школама, да би се девет година касније, у школској 2012/13. години, број уписаних свео на 98.599, што је за 26.203, или 21% мање уписаних. На годишњем нивоу апсолутно смањење ученика је око 3.000, што значи да се скоро сваке четврте године изгуби по једна генерација ученика.

Смањење броја ученика прати и константно смањење број школа и одјељења. У периоду од школске 2005/06. до 2012/13. године у Републици Српској је укупно затворено 60 школа, а истовремено је од 2003/04. до школске 2012/13. године на истом простору 726 одјељења мање. У складу са укупним смањењем броја одјељења повећава се и број комбинованих одјељења, углавном у руралним срединама, којих је школске 1996/97. године било 712, а 2012/13. године 820. Највећи пораст је регистрован код комбинованих одјељења од три разреда којих је у истом периоду више за 145, док је нешто мањи пораст од 64 комбинована одјељења са два разреда.

Анализирајући поједине периоде, може се констатовати да је у Републици Српској био веома различит упис основаца по школским годинама. До 2000. године варијација уписа је веома велика и углавном је још увијек била условљена посљедицама рата и размјештаја и повратка избјеглог и расељеног становништва. До значајнијег смањења броја уписаних ученика у основним школама долази између школске 1999/00. и 2000/01. године због проглашења Дистрикта Брчко, који је у школској 2000/01. години имао 3.371 основца. Од школске

2003/04. године, знатно се повећао број основаца (за 10.704 ученика), што је евидентна посљедица уписа ученика у прве разреде са шест навршених година.

Табела 14. Уписани ученици у основним школама у Републици Српској у периоду 1996/97 – 2012/13. школске године

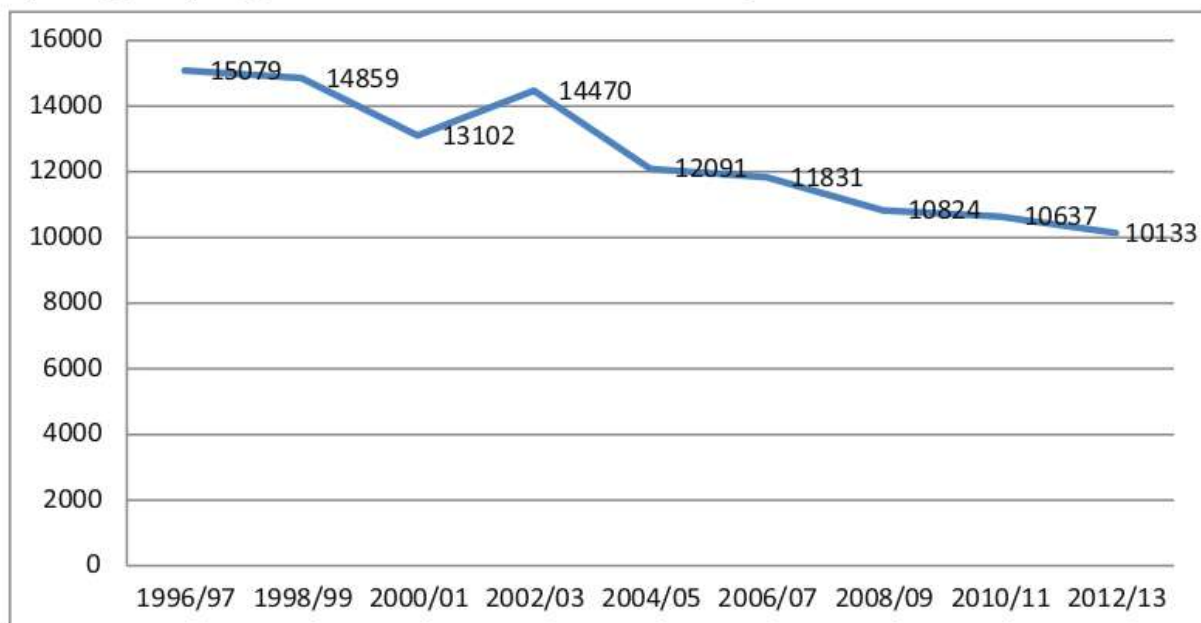
Школска година	Уписани ученици			Број школа	Број одјељења
	Укупно	М	Ж		
1996/97.	127.426	65.122	62.304	673	5.155
1997/98.	127.543	65.315	62.228	717	5.374
1998/99.	125.313	64.086	61.277	723	5.402
1999/00.	121.699	62.457	59.242	742	5.395
2000/01.	118.504	60.851	57.653	741	5.391
2001/02.	114.265	58.694	55.571	727	5.290
2002/03.	114.098	58.386	55.712	752	5.261
2003/04.	124.802	64.230	60.572	755	5.954
2004/05.	122.434	63.089	59.345	762	5.844
2005/06.	119.405	61.335	58.070	764	5.822
2006/07.	116.451	59.641	56.810	764	5.787
2007/08.	114.999	59.053	55.946	763	5.778
2008/09.	112.884	57.971	54.913	753	5.787
2009/10.	108.322	55.560	52.762	730	5.533
2010/11.	104.625	53.763	50.862	727	5.482
2011/12.	100.966	51.842	49.124	708	5.361
2012/13.	98.599	50.513	48.086	704	5.228

Извор: Статистика образовања – Основно образовање 2, 6, 10 и 13, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2007, 2011. и 2013.

Према полној структури уписаних основаца није било већих одступања, па с обзиром да се у просјеку роди више мушке дјеце, задржана је и апсолутна доминација дјечака са 51% у односу на дјевојчице у основним школама. Коефицијент маскулинитета основношколске популације у Републици Српској је 105,3.

Посебно је интересантна анализа константног смањења броја уписаних ученика у прве разреде основних школа, на шта нас упућује сљедећи графикон, а што је директна посљедица опадања броја живорођене дјеце у Републици Српској. Односно, да је процес природне депопулације у Српској све интензивнији упућује чињеница да је између школске 1996/97. и 2012/13. године уписано чак 4.964 или 32,9% мање ученика у прве разреде основних школа. Ако бисмо израчунали просјек за посљедњих седамнаест година, онда би могли констативати да се сваке године уписивало за око 300 првачића мање.

Графикон 18. Уписани ученици у први разред основних школа у Републици Српској у периоду школске 1996/97 – 2012/13. године

Посебно је интересантно поређење смањења укупног броја живорођене дјеце и смањења броја уписаних првачића у периоду када остварују права на упис у прве разреде основних школа. Наиме, јављају се значајне разлике, које су једним дијелом последица просторног размјештаја школа и гравитације сталног мјеста боравка, тако да није ријеткост да се првачићи из Републике Српске уписују у пограничне основне школе на територији Републике Србије или на територији Федерације БиХ у простору међуентитетских линија разграничења. Такође, процес вањских миграција сигурно утиче на смањење броја уписаних првачића у односу на број живорођених који би редовно остварили упис у школу.

Табела 15. Упоредни подаци укупног броја рођене и уписане дјеце у основним школама у Републици Српској

Година рођења	Број живорођених	Школска година	Број уписаних у први разред	Апсолутна разлика	% уписаних у односу на број рођених
1998.	13.527	2004/05.	12.091	-1.436	89,4
1999.	14.500	2005/06.	11.856	-2.644	81,8
2000.	14.191	2006/07.	11.831	-2.360	83,4
2001.	13.699	2007/08.	11.382	-2.317	83,1
2002.	12.336	2008/09.	10.824	-1.512	87,7
2003.	12.066	2009/10.	10.707	-1.359	88,7
2004.	11.917	2010/11.	10.637	-1.280	89,3
2005.	11.638	2011/12.	10.469	-1.169	90,0
2006.	10.524	2012/13.	10.133	-391	96,3

Табела 16. Број уписаних ученика у прве разреде основних школа у градовима и ошћинама Републике Српске у периоду 2000-2013. године

Град/општина	Број уписаних ученика у прве разреде на почетку школске године				Разлика у периоду 2000-2012.
	2000/01.	2004/05.	2008/09.	2012/13.	
Бања Лука	1.845	1.767	1.704	1.684	-161
Берковићи	22	22	23	18	-4
Бијељина	993	1.007	1.063	946	-47
Билећа	166	160	125	93	-73
Братунац	193	173	171	165	-28
Брод	141	138	122	127	-14
Вишеград	132	134	92	86	-46
Власеница	144	103	83	78	-66
Вукосавље	16	54	50	33	17
Гацко	106	127	85	87	-19
Градишка	624	563	467	408	-216
Дервента	293	300	248	212	-81
Добој	639	657	636	651	12
Доњи Жабар	35	53	28	31	-4
Зворник	471	457	435	500	29
И. Илића	153	120	131	151	-2
И. Дрвар	-	-	-	-	-
И. Мостар	-	-	-	-	-
И. Стари Град	-	9	4	1	1
И. Н. Сарајево	66	92	118	99	33
Језеро	11	21	12	14	3
Калиновик	18	20	17	13	-5
Кнежево	165	134	121	70	-95
Коз. Дубица	230	208	161	161	-69
Костајница	54	46	34	31	-23
Котор Варош	219	269	193	163	-56
Крупа на Уни	14	21	19	13	-1
Купрес	-	7	6	4	4
Лакташи	372	339	358	178	-194
Лопаре	148	152	103	88	-60
Љубиње	45	36	36	28	-17
Милићи	103	85	61	59	-44
Модрича	270	267	253	203	-67
Мркоњић Град	222	212	156	169	-53
Невесиње	138	190	130	118	-20

Град/општина	Број уписаних ученика у прве разреде на почетку школске године				Разлика у периоду 2000-2012.
	2000/01.	2004/05.	2008/09.	2012/13.	
Ново Горажде	9	8	21	7	-2
Нови Град	291	232	237	178	-113
Осмаци	44	32	36	26	-18
Оштра Лука	29	56	34	34	5
Пале	243	188	202	184	-59
Пелагићево	50	37	32	31	-19
Петровац	-	6	5	13	13
Петрово	79	68	47	45	-34
Приједор	918	689	582	574	-344
Прњавор	387	465	367	343	-44
Рибник	90	63	83	48	-42
Рогатица	123	115	85	104	-19
Рудо	98	61	51	49	-49
Соколац	129	124	98	103	-26
Србац	190	176	158	137	-53
Сребреница	92	71	51	61	-31
Теслић	508	460	377	372	-136
Требиње	278	278	300	277	-1
Трново	9	11	7	10	1
Угљевик	165	151	159	132	-33
Фоча	230	204	148	131	-99
Хан Пијесак	56	37	19	20	-36
Чајнице	46	57	42	40	-6
Челинац	212	196	151	127	-85
Шамац	200	158	138	102	-98
Шековићи	117	81	53	57	-60
Шипово	125	124	96	89	-36

Извор: Статистика образовања – Основно образовање 2, 10 и 13, Статистички билтен, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2003, 2011. и 2013.

Статистички посматрано, скоро свака општина у Републици Српској је затворила бар по једну школу. Ипак, од 60 општина и градова у којима се изводи образовни процес 2012. године, у 10 је дошло до благог пораста уписаних основаца, и то на простору: Бијељине, Добоја, Источног Новог Сарајева, Лакташа, Крупе на Уни, Оштре Луке, Петровца, Вукосавља, Доњег Жабара и Берковића, што је резултат позитивног миграционог салда унутрашњих миграција.

У периоду школске 2000/01. и 2012/13. године, највише школа се затворило на простору општина Пале - 7, Градишка и Фоча по 6 и Мркоњић Град - 4 школе. У истом периоду највеће смањење броја одјељења регистровано је у општинама Козарска Дубица и Вишеград по 19, Фоча - 18, Градишка - 14, Приједор, Билећа, Рудо и Мркоњић Град по 13, Шамац - 12 и Рогатица - 11 одјељења. Истовремено, то су и општине које су у истом периоду имале и изразито негативан природни прираштај.

Пратећи промјене у броју уписаних ученика у периоду школске 2000/01. – 2012/13. године, можемо констатовати да су највећи апсолутни губитак имали популационо највећи градови (Приједор је имао смањење од 1.803 ученика, а у Бањалука 1.132 ученика). У истом интервалу, највеће губитке основношколске популације имале су неразвијене, популационо мале општине у источном дијелу Републике Српске. Смањење броја ученика у Трнову је било за 51%, у Рудом 47, у Калиновику и Сребреници по 46%, а слиједе Хан Пијесак (43%), Шековићи (39%), Милићи (38%), Вишеград (37%), Чајничке (35%), итд.

Просторна анализа полно–старосне структуре становништва Српске указује на значајну хетерогеност између градских центара и привредно развијенијих подручја, која имају правилнију и брдско-планинских и крашких простора који, углавном, имају неповољну полно-старосну структуру. Ово потврђују и подаци да је у школској 2012/13. години од укупно 704 школа 85 лоцирано у градовима, а 619 у осталим насељима, а истовремено је 55.140, или 55,9% ученика уписано у градовима, а 43.459, или 44,1% у осталим насељима. Дакле, у осталим насељима младих је све мање, а старих је све више, па је то разлог да се на овом простору што прије почну спроводити пронаталитетне мјере популационе политике како би се ублажили негативни демографски процеси.

Промјене у општој стопи наталитета су у директној спрези са промјенама у броју уписаних ученика у основним школама, којих је из године у годину све мање, а сваке четврте године се у просјеку изгуби једна генерација ученика. Посљедице смањења броја уписаних ученика у Републици Српској ће се рефлектовати и на укупан друштвено-економски развој преко затварања школа, укидања одјељења, суфицита наставног кадра, додатних терета за фондове, смањења уписа у средње школе и факултете, смањења радног и репродуктивног контингента, нарушене старосне структуре и укупне депопулације.

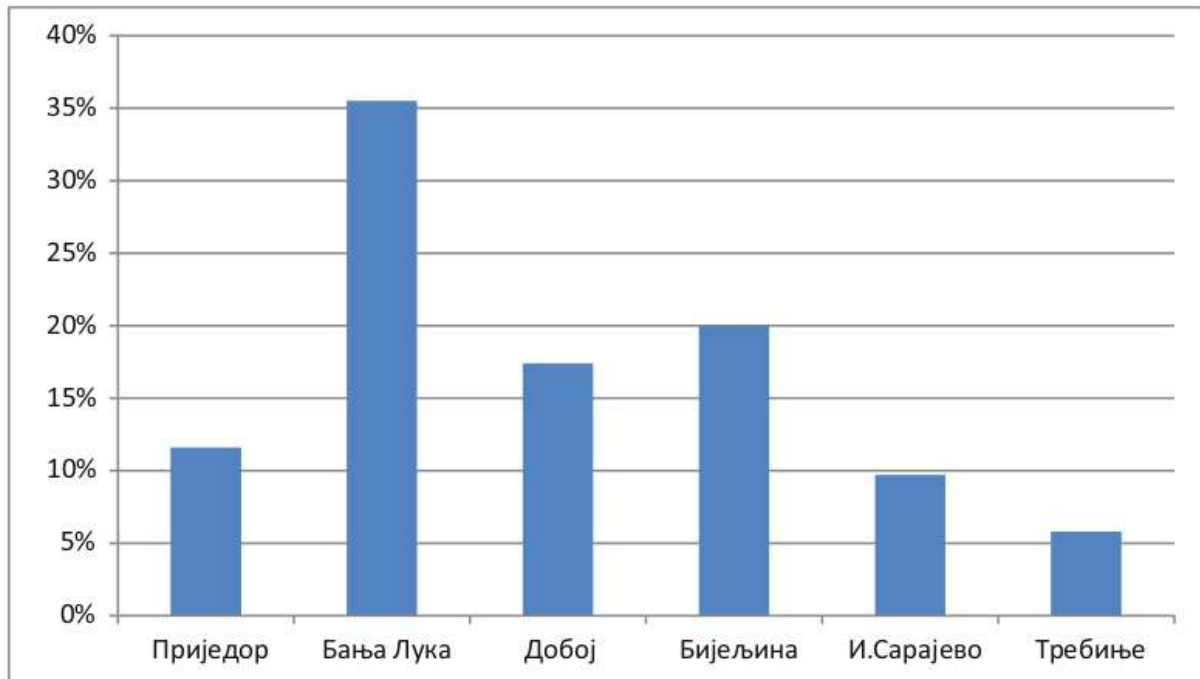
Због смањења родности у будућности можемо очекивати још веће смањење основношколског контингента становништва. Истовремено, проценат уписаних у први разред ће се повећавати због смањења укупног броја ученика.

2.6. СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРОСТОРНОГ РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА

Простор Републике Српске има изразито хетерогена демографска обиљежја. Двије трећине, или 65% становништва концентрисано је западно од Дистрикта Брчко до Новог Града и Рибника, док остало становништво припада источном дијелу, јужно од Раче на Сави до Требиња и југа источне Херцеговине (Маринковић, 2012).

Анализа регионалног размјештаја становништва указује на изразиту концентрацију становништва у бањалучкој мезорегији, која је просторно највећа и у којој је, према процјенама за 2012. годину, концентрисано 35,5% становништва Републике Српске. На другом мјесту је бијељинска мезорегија са 20%, а на трећем добојска са 17,4%. Више од 10% удјела у укупном становништву има и приједорска мезорегија, са 11,6%. Најмањи број становника и најмањи уддио имају двије брдско-планинске мезорегије: Источно Сарајево и Требиње, са удјелом од 9,7%, односно 5,8%. Посљедица је то дугогодишњег пражњења ових простора, које је било интензивно још и раније, а посљедњи ратни сукоби су то још више убрзали, па су нека подручја доведена до крајње критичне густине насељености.

Графикон 19. Регионални размјештај становништва Републике Српске према процјени броја становника 2012. године, у %

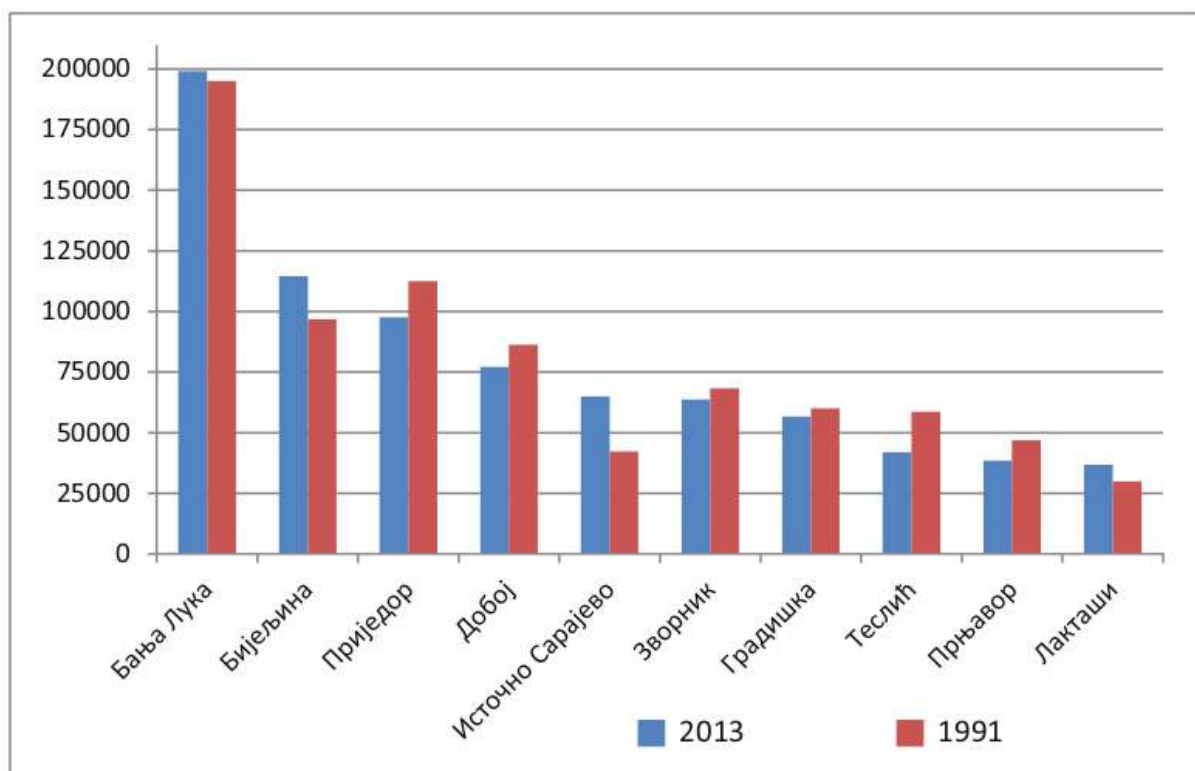
Иако је у цјелини Република Српска ријетко насељен простор са 51,1 становником/км², унутар тог простора постоје велике, па чак и екстремне разлике

у густини насељености. Најгушће насељени простори су мезорегија Бијељина са 74,2 становника/км² и мезорегија Добој са 71 становником/км². Мезорегија Приједор има просјечно 66,9 становника/км², а мезорегија Бања Лука 66 становника/км². Просјечно најрјеђа густина насељености је у мезорегијама Источно Сарајево са 22,5 становника/км² и Требиње са 19,1 становником/км², које истовремено имају и најмањи број становника.

Од укупног броја градова и општина у међупописном интервалу 1991-2013. године, у 51, или 82,2% простора Републике Српске дошло је до смањења броја становника. Највећа депопулација је изражена на простору источних дијелова Српске у општинама Берковићи, Братунац, Вишеград, Власеница, Источни Мостар, Калиновик, Ново Горажде, Рогатица, Сребреница, Трново, Фоча, Хан Пијесак и Чајниче, које имају за више од трећину мање становништва него 1991. године.

Графикон 20. Градови и општине са највећим бројем пописаних лица у Републици Српској према пописима из 2013. и 1991. године

У 4 града и 9 општина Српске дошло је до повећања броја становника у односу на 1991. годину. Највеће повећање имају градови Источно Сарајево са 53,7%, Бијељина са 18,4% и Требиње са 7,8%, док се Бања Лука повећала за 2% становништва. Скоро трипут већи број становника пописан је на простору општине Источно Ново Сарајево, а скоро двоструко већи број становника имају и општине Источна Илиџа и Источни Дрвар. На простору општине Пале регистрован је пораст од 55,5% становништва, а за петину порастао је број становника у општинама Лакташи (23,2%) и Источни Стари Град (19,9%). Незнатно повећање регистровано је код општина Петровац и Костајница са по 1,4%, док простор Невесиња има скоро идентичан број становника као у претходном попису.

Табела 17. Айсолујне вриједности и ѝромјене ѝприродној крейања сйановнишйва Рейублике Срйске у йрадовима и ойшйинама за 2000. и 2012. йогину

Град / општина	Живорођени			Умрли			Природни прираштај		
	2000.	2012.	разлика	2000.	2012.	разлика	2000.	2012.	разлика
Бања Лука	2225	2065	-160	1910	1871	-39	315	194	-121
Берковићи	31	7	-24	13	22	9	18	-15	-33
Бијељина	1172	956	-216	1070	1303	233	102	-347	-449
Билећа	168	77	-91	123	134	11	45	-57	-102
Братунац	130	116	-14	186	145	-41	-56	-29	27
Брод	150	118	-32	130	180	50	20	-62	-82
Вишеград	84	53	-31	152	135	-17	-68	-82	-14
Власеница	104	77	-27	99	91	-8	5	-14	-19
Вукосавље	35	32	-3	49	42	-7	-14	-10	4
Гацко	98	83	-15	70	101	31	28	-18	-46
Градишка	569	399	-170	650	616	-34	-81	-217	-136
Дервента	370	217	-153	347	315	-32	23	-98	-121
Добој	775	658	-117	684	856	172	91	-198	-289
Доњи Жабар	35	3	-32	44	26	-18	-9	-23	-14
Зворник	626	395	-231	370	423	53	256	-28	-284
И. Илица	161	131	-30	200	214	14	-39	-83	-44
И. Дрвар	1	0	-1	2	1	-1	-1	-1	0
И. Мостар	1	1	0	1	1	0	0	0	0
И. Стари Град	8	7	-1	40	31	-9	-32	-24	8
И .Н. Сарајево	62	100	38	117	122	5	-55	-22	33
Језеро	11	14	3	8	10	2	3	4	1
Калиновик	15	11	-4	45	46	1	-30	-35	-5
Кнежево	151	81	-70	90	100	10	61	-19	-80
Коз. Дубица	261	159	-102	296	369	73	-35	-210	-175
Костајница	51	32	-19	74	66	-8	-23	-34	-11
Котор Варош	334	156	-178	183	201	18	151	-45	-196
Крупа на Уни	12	9	-3	19	41	22	-7	-32	-25
Купрес	8	0	-8	7	7	0	1	-7	-8
Лакташи	365	306	-59	301	381	80	64	-75	-139
Лопаре	206	68	-138	185	223	38	21	-155	-176
Љубиње	52	27	-25	46	50	4	6	-23	-29
Милићи	108	47	-61	68	60	-8	40	-13	-53
Модрича	328	179	-149	244	325	81	84	-146	-230
Мркоњић Град	205	125	-80	218	255	37	-13	-130	-117

Град / општина	Живорођени			Умрли			Природни прираштај		
	2000.	2012.	разлика	2000.	2012.	разлика	2000.	2012.	разлика
Невесиње	144	90	-54	133	193	60	11	-103	-114
Нови Град	258	162	-96	288	344	56	-30	-182	-152
Ново Горажде	3	4	1	24	16	-8	-21	-12	9
Осмаци	49	27	-22	32	41	9	17	-14	-31
Оштра Лука	75	23	-52	41	43	2	31	-20	-51
Пале	219	197	-22	286	226	-60	-67	-29	38
Пелагићево	52	4	-48	71	54	-17	-19	-50	-31
Петровац	2	3	1	10	12	2	-8	-9	-1
Петрово	54	53	-1	95	96	1	-41	-43	-2
Приједор	734	616	-118	981	995	14	-247	-379	-132
Прњавор	578	325	-253	411	416	5	167	-91	-258
Рибник	95	52	-43	129	107	-22	-34	-55	-21
Рогатица	92	104	12	101	144	43	-9	-40	-31
Рудо	38	26	-12	91	66	-25	-53	-40	13
Соколац	150	115	-35	133	178	45	17	-63	-80
Србац	201	155	-46	224	201	-23	-23	-46	-23
Сребреница	62	57	-5	91	77	-14	-29	-20	9
Теслић	561	357	-204	364	410	46	197	-53	-250
Требиње	353	288	-65	327	349	22	26	-61	-87
Трново	11	4	-7	34	19	-15	-23	-15	8
Угљевик	128	103	-25	170	187	17	-42	-84	-42
Фоча	206	110	-96	205	227	22	1	-117	-118
Хан Пијесак	30	19	-11	46	64	18	-16	-45	-29
Чајниче	35	28	-7	57	53	-4	-22	-25	-3
Челинац	202	157	-45	160	145	-15	42	12	-30
Шамац	211	57	-154	235	173	-62	-24	-116	-92
Шековићи	81	46	-35	77	83	6	4	-37	-41
Шипово	107	87	-20	103	114	11	4	-27	-31

Извор: Демографска статистика 6 и 16., Статистички билтен, Републички завод за статистику Бања Лука, 2002. и 2013.

Анализа броја живорођених у периоду 2000-2012. године, указује да је у Републици Српској повећање броја живорођених имало само пет општина и то: Источно Ново Сарајево (38), Рогатица (12), Језеро (3), Ново Горажде (1) и Петровац (1), док су сви остали градови и општине имали смањење. Уочљиво је да су апсолутно највеће смањење имали популационо највећи градови и општине Републике Српске, као што су: Прњавор (-253), Зворник (-231), Бијељина (-216),

Теслић (-204), Градишка (-170), Котор Варош (-178), Бања Лука (-160), Шамац (-154) и Дервента (-153).

Значајно смањење броја живорођене дјеце имале су површински најмање општине као што су: Пелагићево, Доњи Жабар, Купрес, Берковићи и Оштра Лука, што је за ове просторе још трагичније.

Да је проблем недовољног рађања у Републици Српској све присутнији потврђује нам и податак да испод 50 живорођених 2000. године било у 17 општина, а да је 2012. године то евидентно у 23 општине.

Посебно су алармантни подаци за 2012. годину, по којима од укупно 63 града и општине у само 3 је позитивна, а у једној општини нулта стопа природног прираштаја. Дакле, осим простора града Бања Лука и општина Челинац и Језеро, све осале локалне средине тренутно имају већи број умрлих у односу на број рођене дјеце.

Испод 50 живорођене дјеце 2012. године имале су општине: Берковићи (7), Вукосавље (32), Доњи Жабар (3), Источни Мостар (1), Источни Стари Град (7), Језеро (14), Калиновик (11), Костајница (32), Крупа на Уни (9), Љубиње (27), Милићи (47), Ново Горажде (4), Осмаци (27), Оштра Лука (23), Пелагићево (4), Петровац (3), Рудо (26), Трново (4), Хан Пијесак (19), Чајниче (28) и Шековићи (46).

Исте године у општинама Источни Дрвар и Купрес није рођено ни једно дијете.

Истовремено, повећање броја умрлих у истом периоду регистровано је код чак 37 градова и општина Српске, при чему је апсолутно највећи пораст броја умрлих у периоду 2000-2012. године забиљежен на просторима: Бијељине (233), Добоја (172), Модриче (81), Лакташа (80), Козарске Дубице (73), Невесиња (60), Новог Града (56) и Зворника (53).

Табела 18. Број општина са негативним и позитивним природним прираштајем у Републици Српској у периоду 1996-2012. године

Година	Број градова/ општина	Негативан природни прираштај		Позитиван природни прираштај	
		Апсолутно	у %	Апсолутно	у %
1996.	59	28	45,9	31	50,8
2000.	61	31	50,0	30	48,3
2004.	61	51	83,6	10	16,3
2008.	61	57	93,4	4	6,5
2012.	61	58	95,0	3	4,9

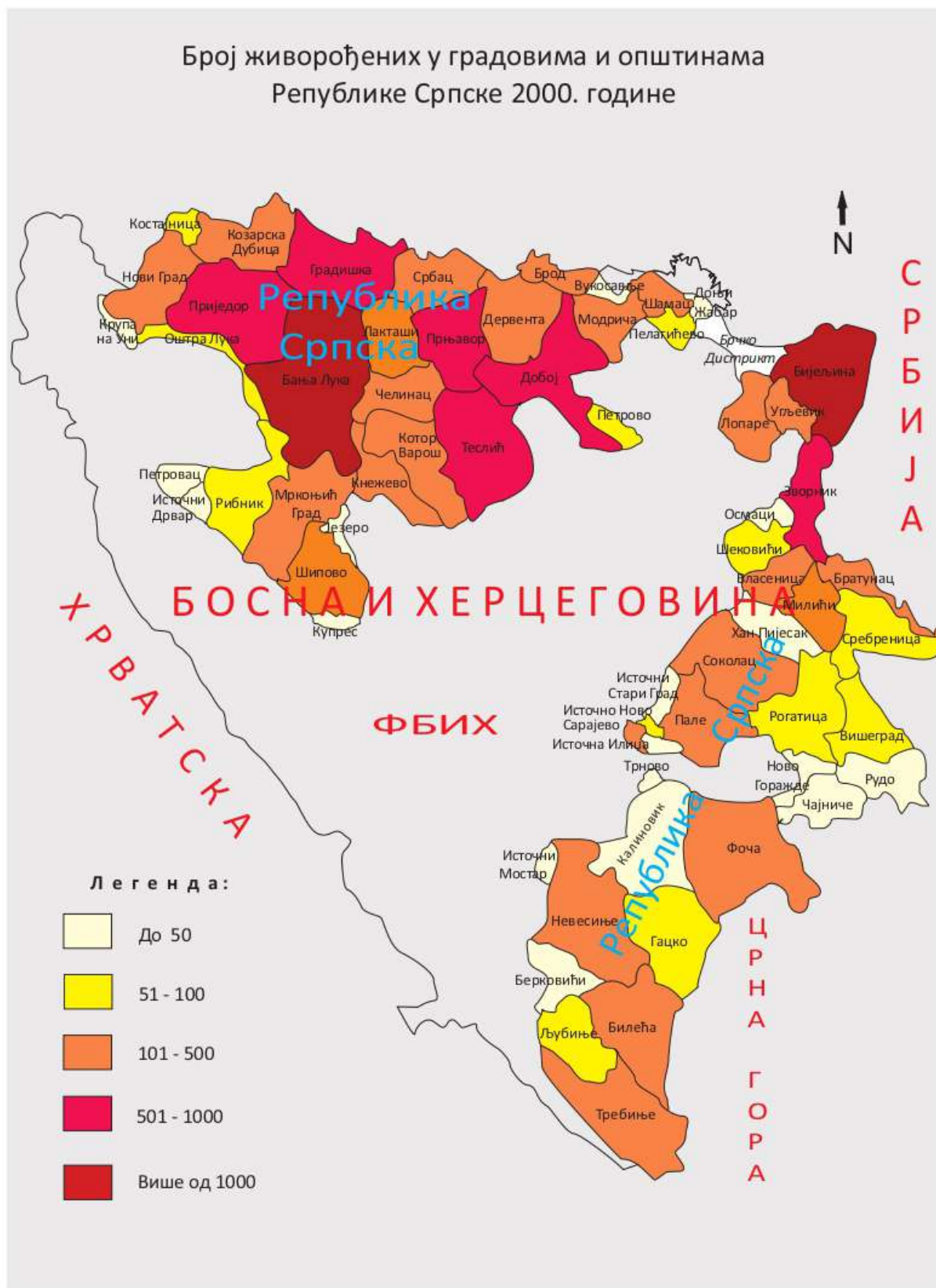
Анализа природног прираштаја по градовима и општинама указује на чињеницу да је на простору Републике Српске у периоду 1996-2012. године дошло до интензивног повећања броја градова и општина са негативним природним прираштајем: од 28 (1996), преко 51 (2004), до 58 (2012).

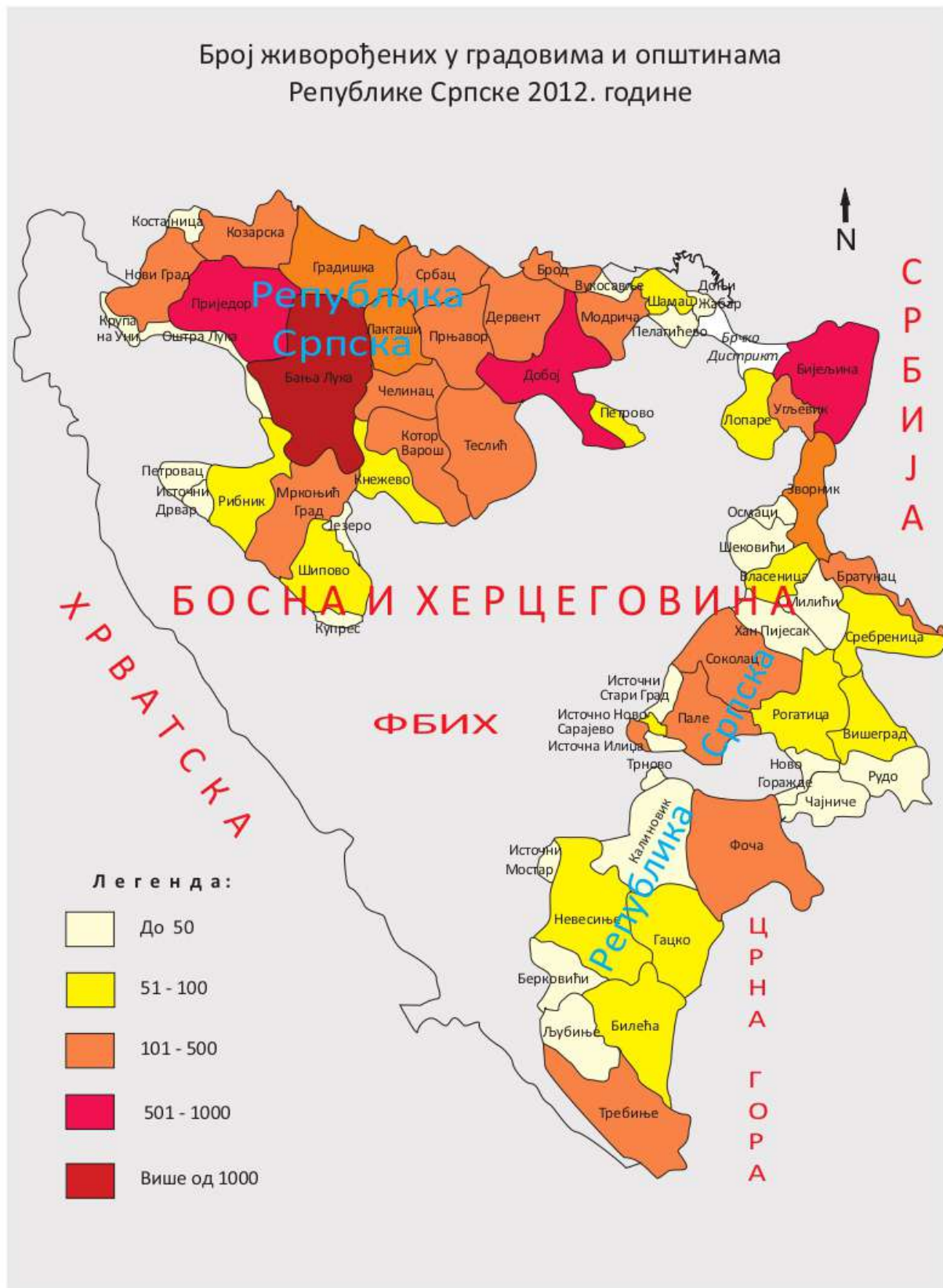
Компоненте природног кретања становништва Републике Српске у периоду 1996-2012. године, указују на проблеме у демографском развоју скоро свих градова и општина. Према попису становништва из 1991. године, на простору Републике Српске биле су 42 општине са умјереном стопом природног прираштаја (5-14‰), док је ниску стопу (до 5‰) имало 10 општина. Подаци за 1996. годину указују да је негативан природни прираштај имало 28 општина, што је око 46% простора Српске (Маринковић, 2010).

Треба посебно истаћи да у истом периоду ниједан град и општина Српске нису имали у континуитету позитиван тренд природног прираштаја. Такође, евидентно је да 11 градова и општина, што је око петине простора Српске, у истом периоду уопште није имало позитивну вриједност природног прираштаја. То су простори Вишеграда, Источног Дрвара, Источног Мостара, Источног Новог Сарајева, Калиновика, Козарске Дубице, Костајнице, Петрова, Приједора, Рудог и Хан Пијеска.

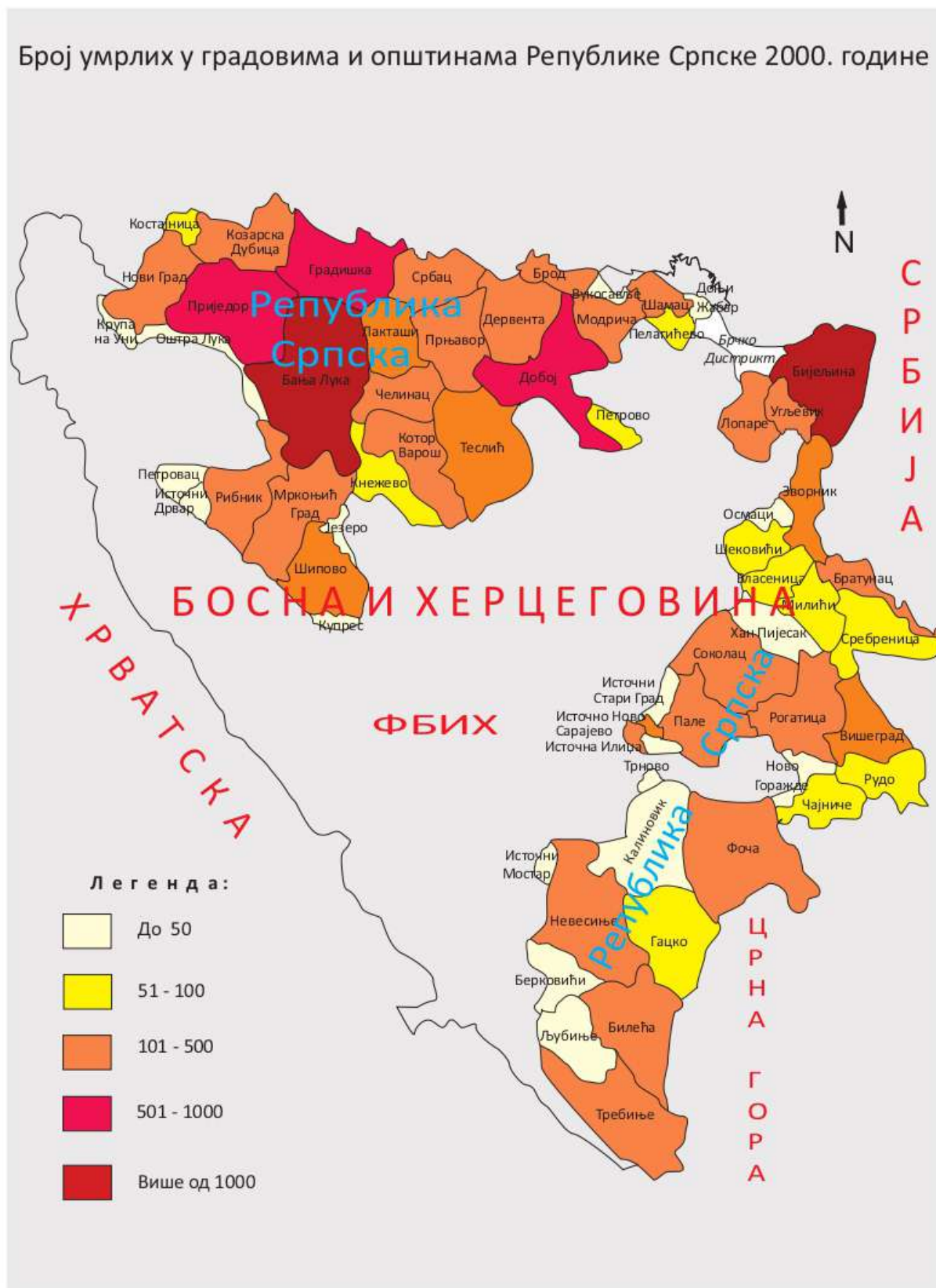
Интересантно је да неславне рекорде у највећој вриједности негативног природног прираштаја у Српској држе неки од највећих градова, као што су: Приједор са -447 (2011), Бијељина са -347 (2012) и Добој са -330 (2008). То је веома забрињавајућа констатација, јер су ове градске средине у истом периоду имале позитиван миграциони салдо унутрашњих миграција. Несумњиво је да би овакав тренд могао да буде настављен и у будућности, па би требало што прије преузети знатно више активности и одговарајућих мјера популационе политике као на републичком, тако и на локалном нивоу.

Од 2.756 насељених мјеста у Српској, 530, или 19,2%, има мање од 10 становника. Највише оваквих насеља је у источном дијелу Републике Српске у општинама Вишеград (78), Калиновик (45), Рогатица (34), Ново Горажде (33), Рудо (27), Фоча (23) и Гацко (21), као и на простору града Требиње (68). Дванаест општина нема насељених мјеста испод 10 становника, а то су: Градишка, Доњи Жабар, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Кнежево, Козарска Дубица, Костајница, Лакташи, Нови Град, Петрово, Прњавор и Челинац.

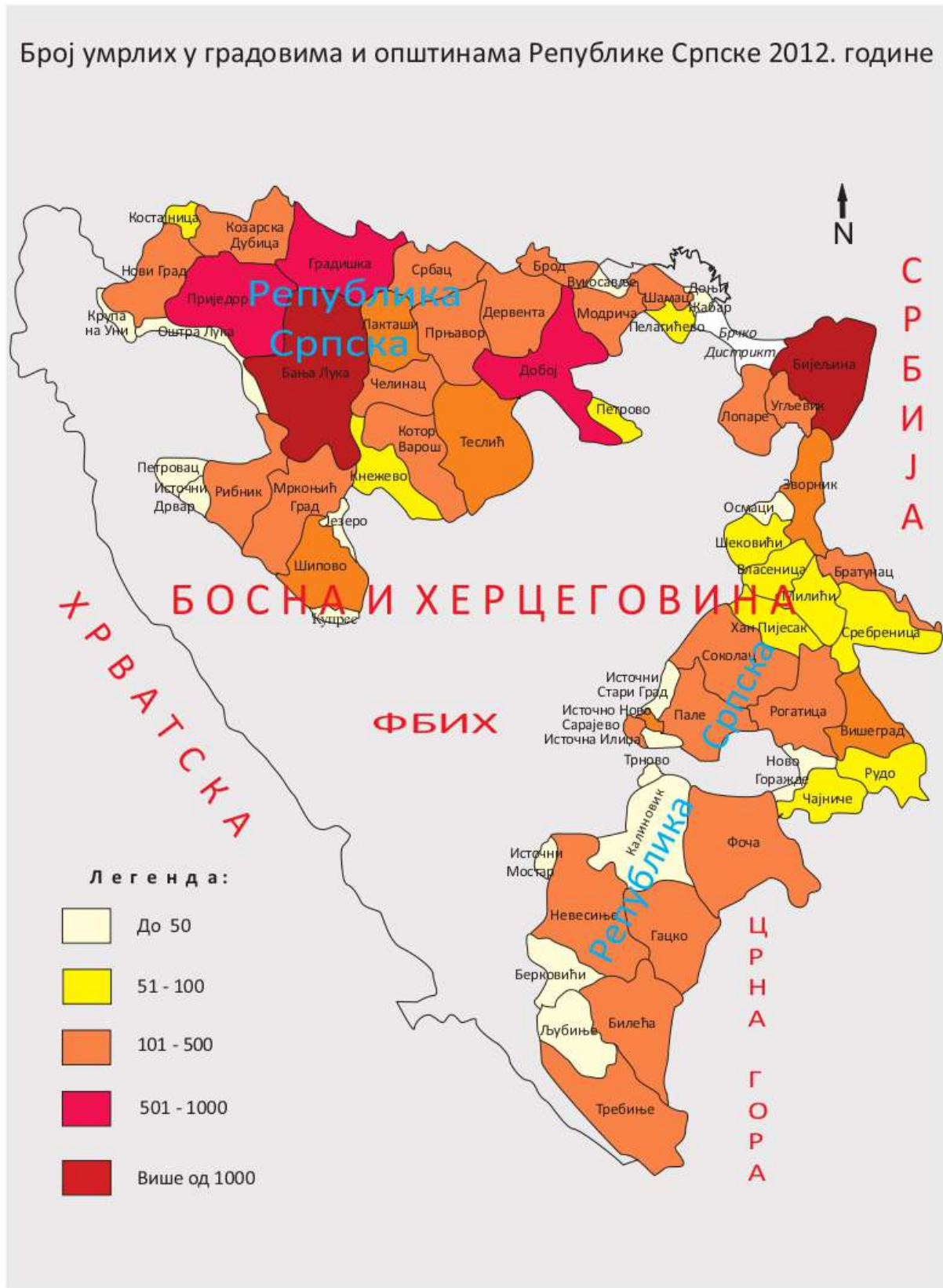

Број умрлих у градовима и општинама Републике Српске 2000. године

Број умрлих у градовима и општинама Републике Српске 2012. године

Процентуална разлика броја живорођених у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2000-2012. године

Процентуална разлика броја умрлих у градовима и општинама Републике Српске у периоду 2000-2012. године

Табела 19. Айсолујне вриједности љриродној љрирашијаја у градовима и ошшиинама Републике Српске у љериоду 1996-2012. године

Општина/Град	1996.	1998.	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.
Бања Лука	619	442	315	177	-4	-3	203	175	194
Берковићи	-13	16	18	9	10	-11	5	-10	-15
Бијељина	4	-26	102	103	-211	-172	-178	-263	-347
Билећа	84	55	45	28	-5	-62	-34	-42	-57
Братунац	-21	-69	-56	-44	-28	6	-39	-41	-29
Брод	35	9	20	-18	-29	-13	-65	-42	-62
Вишеград	-1	-70	-68	-40	-41	-78	-96	-97	-82
Власеница	200	0	5	4	-13	-27	-22	4	-14
Вукосавље	-10	9	-14	-10	-2	-21	-8	-6	-10
Гацко	102	76	28	17	9	-16	-16	-6	-18
Градишка	59	35	-81	-46	-155	-136	-171	-260	-217
Дервента	38	69	23	75	-14	-41	-93	-110	-98
Добој	100	63	91	-76	-130	-118	-256	-191	-198
Доњи Жабар	-11	15	-9	-29	-22	-24	-26	-26	-23
Зворник	51	71	256	257	36	114	70	32	-28
И. Илића	-13	-49	-39	-27	-37	-44	-68	-19	-83
И. Дрвар	-41	-	-1	-3	-3	-2	-	-2	-1
И. Мостар	-2	-	0	-1	0	-1	-3	-2	0
И. Стари Град	6	-13	-32	-16	-16	-9	-8	-16	-24
И. Н. Сарајево	-25	-41	-55	-32	-19	-26	-22	-9	-22
Језеро	-5	2	3	-5	-13	3	-3	0	4
Калиновик	-17	-7	-30	-32	-24	-26	-31	-28	-35
Кнежево	95	35	61	73	23	-26	-10	-27	-19
Коз. Дубица	-43	-60	-35	-124	-44	-176	-206	-188	-210
Костајница	-10	-30	-23	-46	-44	-28	-39	-37	-34
Котор Варош	159	154	151	92	42	34	-10	43	-45
Крупа на Уни	-23	-8	-7	-17	-31	-28	-33	-18	-32
Купрес	-4	-	1	-2	-8	-7	-4	-2	-7
Лакташи	77	52	64	29	1	5	-18	23	-75
Лопаре	-40	21	21	-26	-96	-97	-124	-172	-155
Љубиње	1	-6	6	-2	-8	-28	-1	1	-23
Милићи	1	9	40	-9	-2	-25	30	-27	-13
Модрича	36	83	84	6	-36	-53	-149	-131	-146
Мркоњић Град	30	30	-13	-22	-21	-53	-70	-75	-130

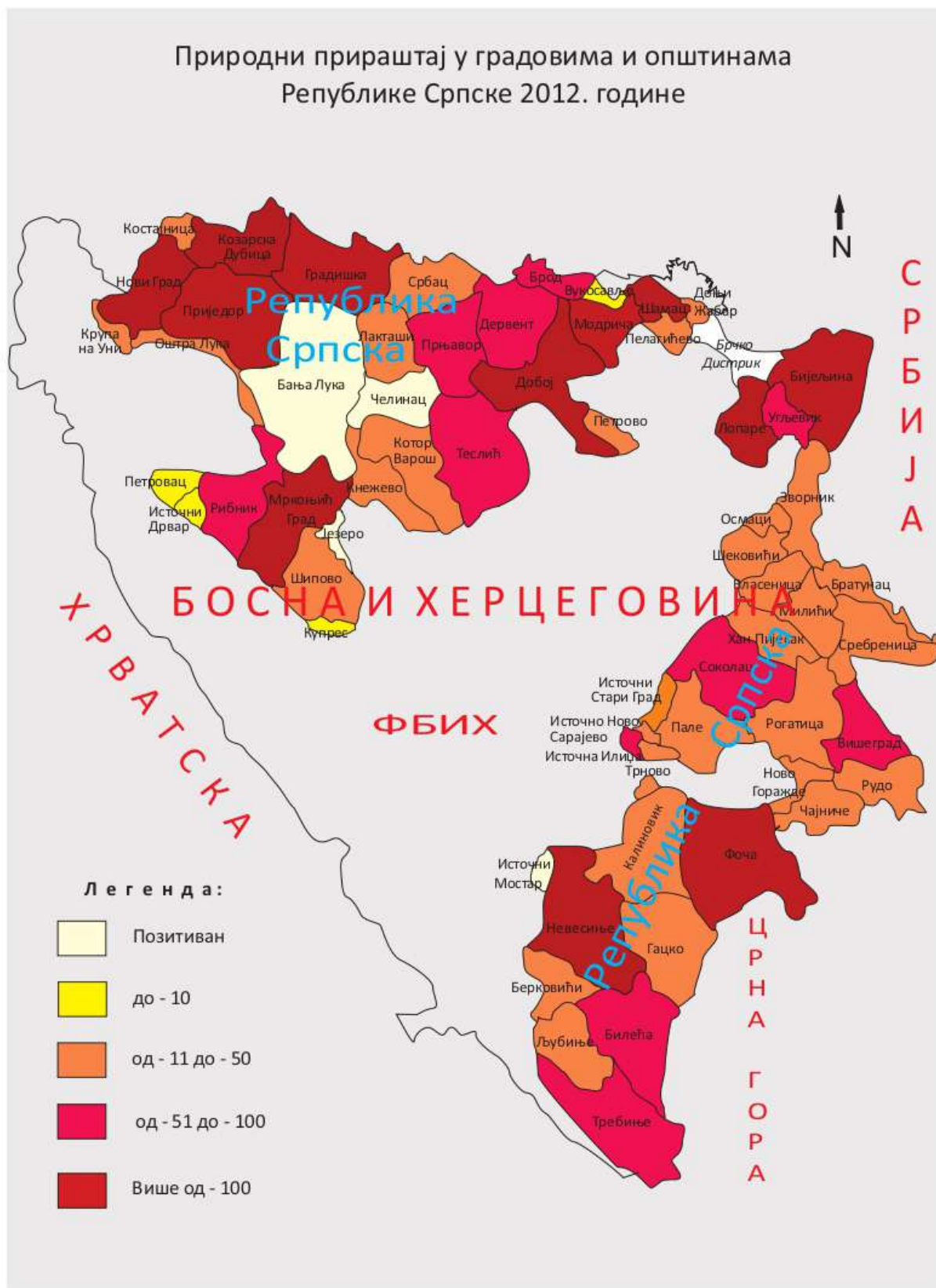
Општина/Град	1996.	1998.	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.
Невесиње	56	41	11	-7	-37	-14	-10	-70	-103
Нови Град	-43	-30	-30	-95	-118	-152	-140	-144	-182
Ново Горажде	4	-1	-21	-4	-9	-29	-15	-14	-12
Осмаци	24	-2	17	-13	6	-2	-11	-11	-14
Оштра Лука	-60	26	34	3	-25	-18	-20	-17	-20
Пале	4	-65	-67	-46	-39	-60	-89	-88	-29
Пелагићево	-35	35	-19	-38	-47	-57	-63	-59	-50
Петровац	-40	-2	-8	1	3	-4	-2	-1	-9
Петрово	-32	-51	-41	-59	-65	-50	-72	-41	-43
Приједор	-42	-138	-247	-308	-393	-316	-344	-352	-379
Прњавор	30	255	167	60	-85	-110	-149	-126	-91
Рибник	-41	-22	-34	-1	-53	-84	-71	-63	-55
Рогатица	6	-21	-9	-30	-44	-22	-18	-7	-40
Рудо	-66	-83	-53	-64	-54	-50	-74	-54	-40
Соколац	-35	-58	17	-42	-38	-66	-34	-69	-63
Србац	17	-40	-23	-49	-80	-66	-87	-83	-46
Сребреница	...	-65	-29	-58	-37	-10	-30	-27	-20
Теслић	205	117	197	102	19	10	-92	-54	-53
Требиње	68	41	26	-2	-12	-12	-37	-75	-61
Трново	0	-4	-23	-17	-14	-14	-17	-13	-15
Угљевик	0	18	-42	-24	-46	-46	-52	-91	-84
Фоча	34	-11	1	-65	-22	-73	-75	-112	-117
Хан Пијесак	-16	-6	-16	-32	-41	-21	-31	-13	-45
Чајнице	-1	4	-22	-8	-4	-26	-27	-39	-25
Челинац	43	66	42	40	3	-22	-28	42	12
Шамац	-49	-10	-24	-115	-121	-142	-159	-154	-116
Шековићи	-4	3	4	-12	-21	-31	-22	-25	-37
Шипово	-23	59	4	-4	-45	-32	-39	-28	-27

Легенда:

Апсолутна вриједност	0	1 - 50	51 - 100	101 - 200	201 - 300	301 - 400	>400
ПОЗИТИВАН							
НЕГАТИВАН							

Природни прираштај у градовима и општинама Републике Српске 2012. године

Претходни картограми упућују на чињеницу да 2012. године 95% простора Републике Српске има негативну стопу природног прираштаја. Као илустрација степена депопулације овог простора послужиће нам анализа одабраних детерминанти демографског развоја за десет градова и општина са највећим бројем становника у Српској.

Табела 20. *Детерминанте демографског развоја градова и општина са највећим бројем становника у Републици Српској*

Град / општина	Природни прираштај			Салдо унутрашњих миграција у периоду 2007-2012.			Уписани ученици у прве разреде		
	2000.	2012.	Разлика	Досељени	Одсељени	Разлика	2000.	2012.	Разлика
Бања Лука	315	194	-121	12763	6684	6079	1845	1684	-161
Бијељина	102	-347	-449	6837	2805	3432	993	946	-47
Приједор	-247	-379	-132	3010	2994	16	918	574	-344
Добој	91	-198	-289	3537	3372	165	639	651	12
И. Сарајево	-199	-236	-37	7725	5119	2606	600	548	-52
Зворник	256	-28	-284	2862	4182	-1320	471	500	29
Градишка	-81	-217	-136	1643	1580	63	624	408	-216
Теслић	197	-53	-250	1018	1209	-191	508	342	-136
Прњавор	167	-91	-258	989	1307	-318	387	343	-44
Лакташи	64	-75	-139	3262	1538	1724	372	178	-194

Анализом детерминанти демографског развоја може се констатовати да је у периоду 2000-2012. године код свих десет градова и општина са највећим бројем становника дошло до значајног смањења природног прираштаја. Највећи пад је регистрован на простору града Бијељина од -449, а најмањи на простору града Источно Сарајево -37. Истовремено, позитиван салдо унутрашњих миграција у периоду 2007-2012. године имало је седам градова и општина са највећим бројем становника. Негативан миграциони салдо имале су општине Зворник, Теслић и Прњавор. Према броју уписаних ученика у прве разреде основних школа од десет одабраних градова и општина само је на простору града Добоја и општине Зворник уписан већи број ученика. Односно, сви остали простори имају дефицит броја уписаних ученика у прве разреде основних школа.

3. РЕПРОДУКЦИЈА СТАНОВНИШТВА И ДЕМОГРАФСКА БУДУЋНОСТ

3.1. ФЕРТИЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Фертилитет је најактивнији елемент не само природног прираштаја, него и репродукције становништва. Међутим, треба нагласити да се репродукција становништва не може посматрати само преко фертилитета, већ у разматрање треба укључити и друге елементе (морталитет и миграције) кретања, као и структуре становништва. Дакле, репродукција становништва се мора посматрати као комплексан процес, у коме је фертилитет само један од њених најактивнијих елемената.

Фертилитет представља однос броја живорођене дјеце са бројем жена у фертилном периоду (15-49 година старости). Остварени фертилитет је уствари показатељ колики је утицај различитих фактора на биолошку способност одређеног становништва за рађањем. Познато је да на плодност становништва утичу различити фактори као што је старосна структура, брачне, социо-економске и образовне карактеристике жене, али је веома важно упознати се са мјерама којима можемо изразити њихов утицај на репродукцију. Стопа репродукције становништва показује колико би свака жена родила женске дјеце у току фертилног периода у условима актуелних специфичних стопа по старости.

Остварени фертилитет представља разлику између биолошке могућности (фекондитета) и неоствареног броја рађања усљед различитих фактора који на то утичу. Фертилитет је скоро увијек условљен различитим факторима који га држе далеко од биолошког максимума. То су биолошки, социо-економски и културно-психолошки фактори. Ови фактори утичу на висину фертилитета, а дјелују комплексно и најчешће у међусобној корелацији. Поред фекондитета (биолошке могућности) у најзначајније биолошке факторе треба убројати старосну структуру, стерилитет, размак између сукцесивних трудноћа, раздобље лактације, насљедне особине које дјелују на зачеће и сл. Социо-економски фактори утичу на фертилитет на комплексан начин, па је веома тешко раздвајати њихов појединачни утицај, а углавном се манифестују преко степена развоја друштва, економске функције породице, улогу дјеце у породици, економског положаја жене у друштву, нивоа образовања (посебно жене), као и социјалних норми. Данас, културно-психолошки фактори спадају међу доминантне по свом утицају на висину фертилитета. Дакле, ради се о групи социјалних и индивидуалних норми које утичу на промјене у репродуктивном понашању и истовремено настају у сфери промјењивих услова живота, као што су ставови

социјалне средине о броју дјеце и величини породице или аспирација жена према социјалној промоцији, здравствено стање појединаца, однос према социјалним и економским могућностима подизања дјеце и сл.

Осим биолошког фактора, који чини репродуктивни потенцијал једне заједнице, многобројни други фактори својом специфичношћу оцртавају стварну слику фертилитета тог колектива. Брак, обичаји, култура, вјероисповијест, образовање, контрацепција, окружење и социо-економски чиниоци су само неки од њих. Сви наведени фактори су условили да се у дужем временском периоду искристалише проблем који тренутно заокупља све земље у окружењу, а то је ниска плодност становништва, „законит процес које није избјегло ниједно развијено друштво“ (Рашевић, 2001).

У условима нормалног развоја становништва, фертилитет је једна од најважнијих и истовремено најдинамичнијих детерминанти промјена у његовој старосној структури. Тако је у демографској литератури општепознато да низак фертилитет условљава релативно висок удио зрелог и старог становништва. Специфичне стопе фертилитета према старости показују када жене у фертилном периоду рађају, а на сличан начин се може указати и на специфичне стопе фертилитета жена према активности, занимању, школској спреми, брачном стању, трајању брака, и сл.

Биолошки и демографски фактори представљају најзначајније факторе који условљавају фертилитетни модел једне средине. Биолошка повезаност између старости и фертилитета, с једне стране, и интеракција са старосном структуром, с друге стране, најсликовитије се приказује тзв. кривом фертилитета: „Она означава расподјелу специфичних стопа рађања по старости жена у репродуктивном периоду живота, тако да увијек има исти основни изглед, ниске вриједности до 15 година, благи пораст након 15. године, максималну висину од 20 до 25, тј. од 25 до 30 година старости у савременим режимима рађања, и надаље пад након 30. године“ (Бобић, 2008).

Да бисмо исказали промјене у фертилитету становништва, можемо се послужити са два метода. Први је трансверзални, који подразумева анализу података виталне статистике по којој треба установити колико су дјеце родиле жене одређене старости у једној календарској години. Други метод је лонгитудинални (кохортни) метод који се заснива на анализи фертилитета жена исте старости, што се углавном реализује на основу пописа становништва или анкетног истраживања. Могуће су комбинације ова два метода, али се у виду увијек морају имати предности и недостаци сваког од њих, како не би дошло прецењивања или потцењивања њихове прецизности. Комбинација ових метода се најчешће користи када се жели изразити диференцијални фертилитет (нпр. образовање или занимање мајке).

Мада су подаци виталне статистике веома добри показатељи, односно дају нам драгоцене информације о фертилитету становништва, ипак их је потребно допунити продубљеним анкетним истраживањима у погледу анализе диференцијалног фертилитета, степена репродукције и ставова о планирању породице код жена различитих социо-економских карактеристика у Републици Српској. С тог аспекта, веома важна је практична вриједност резултата спроведене анкете за потребе израде научно-истраживачког пројекта – студије под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“.¹⁶

Предмет истраживања овог пројекта – студије се темељио на постојећим тенденцијама недовољног рађања, негативног природног прираштаја, отворене депопулације, старења становништва и све раширенијег самачког живота у Републици Српској. Од посебног значаја је било сагледавање фертилног капацитета породиља и модела репродуктивног понашања младих, здравствене заштите репродуктивног становништва и борбе против стерилитета.

За потребе истраживања кориштене се аналитичко-синтетичка, системско-структурна, математичко-статистичка, демографска и компаративна метода. Током анализе и обраде података, који су добијени из различитих научно-истраживачких и статистичко-документационих извора, различитим техникама анкетног и теренског истраживања и анализе правних докумената, извршена је компарација добијених резултата истраживања са постојећим документима који третирају ову проблематику. За прикупљање података о фертилном капацитету, социо-економском статусу и ставовима о планирању породице на простору Републике Српске кориштен је анкетни упитник од 32 различита питања на репрезентативном узорку (Маринковић, 2009).¹⁷

Основни циљеви анкете били су: утврдити биолошке, социо-економске и културне фактори који утичу на фертилитет породиља, испитати диференцијални фертилитет код породиља према сталном мјесту становања (у граду, селу, приградском или мјешовитом насељу), односно код разних социјалних и образовних група, али и код аутохтоног и мигрантског становништва; направити детаљну анализу фертилног капацитета породиља према демографским карактеристикама (старост, брачни статус, број живорођене дјеце, размаци између

¹⁶ Научно-истраживачки пројекат – студија: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ одобрен је и финансиран одлуком Министарства за породицу, омладину и спорт и Савјета за демографску политику Владе Републике Српске 2008. године под руководством доц. др Драшка Маринковића

¹⁷ Анкета је проведена на узорку од 1.535 породиља, истовремено у свих 13 породиштва на територији Републике Српске и у савјетовалишту за новорођенчад и дојенчад у Дому здравља у Бањој Луци.

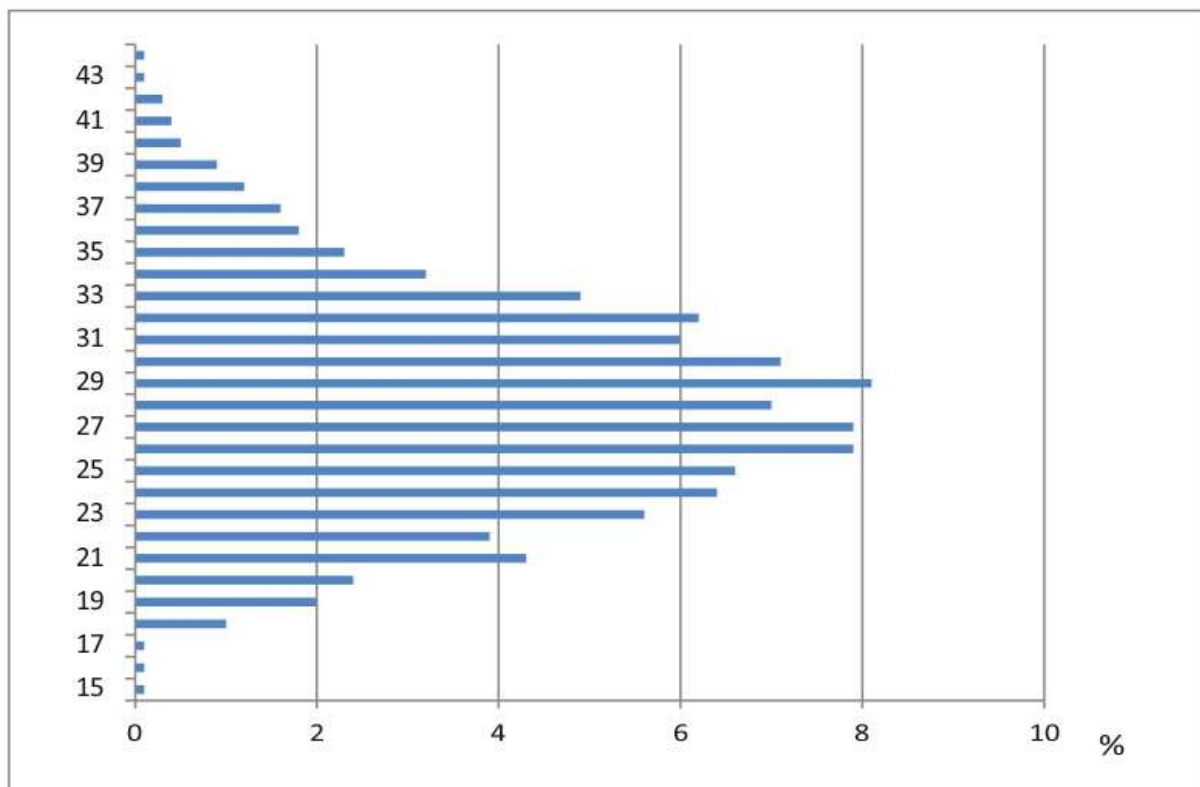
порођаја, итд.) и обима здравствених проблема уопште, односно проблема у вези са стерилитетом; оцијенити мотиве за рађање већег броја дјеце, утврдити разлоге због чега није остварен жељени број дјеце; направити анализу њиховог утицаја на ниво фертилитета; прикупити емпиријску грађу за анализу ставова породиља о жељеном броју дјеце и појавама које утичу на смањење броја рођене дјеце и направити анализу постојећих и потреба за увођењем нових мјера популационе политике (Маринковић, 2009).

Треба истаћи да је код породиља у Републици Српској 2008. године први пут спроведена оваква анкета о фертилитету, социо-економском статусу, репродуктивном здрављу и ставовима о планирању породице и популационој политици.

Из анализе резултата спроведеног анкетирања у погледу фертилних и социо-економских карактеристика породиља у Републици Српској, могу се извести сљедећи закључци:

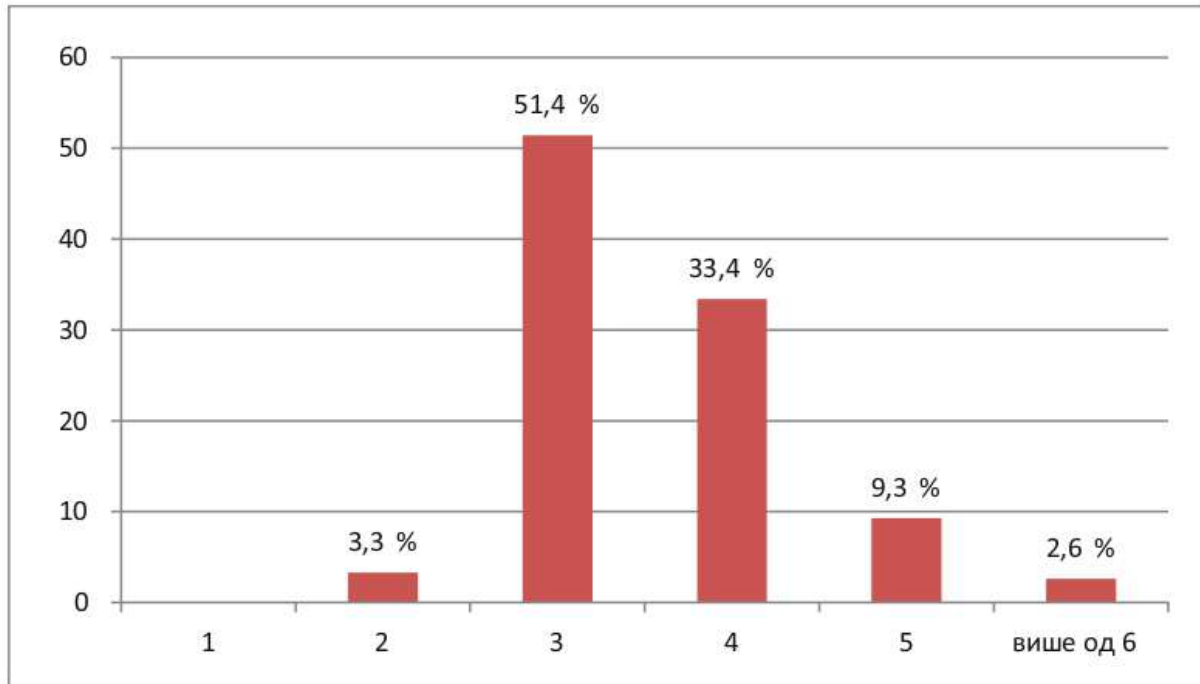
1. Формирањем петогодишњих старосних група примјетно је да је најчешћи старосни интервал рађања дјеце између 25 и 29 година старости мајке са удјелом од 37,4%. На другом мјесту је старосна група између 30 и 34 године са 27,4 % удјела, а тек на трећем мјесту су рангиране мајке које рађају дјецу у старосном интервалу од 20 до 24 године живота. Дакле, жене у Републици Српској се доста касно одређују за мајчинство, па дјецу у просјеку рађају у 29. години живота, што се може видјети и у наредном графикону.

Графикон 21. Удио анкейираних породиља према годинама старости

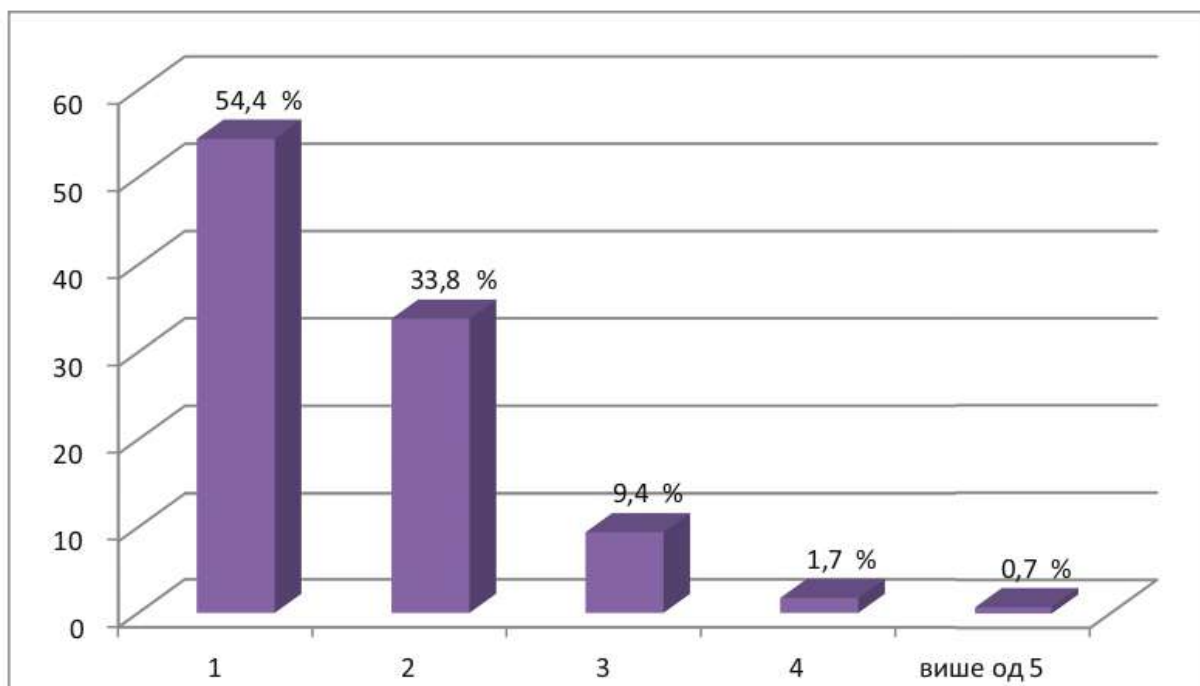
2. Апсолутна већина анкетираних породиља (95%) су удате, а више од половине (51,4%) живи у трочланим породицама, тј. породицама са једним дјететом. На другом мјесту су четворочлане породице са 33,4% удјела, док је удио петочланих породица испод 10%.

Графикон 22. Удио према броју чланова породице анкејираних породиља, у %

3. Једно дијете има 54,4% анкетираних породиља, трећина (33,8%) има двоје дјеце, а само 11,8% породиља има троје или више од троје дјеце.

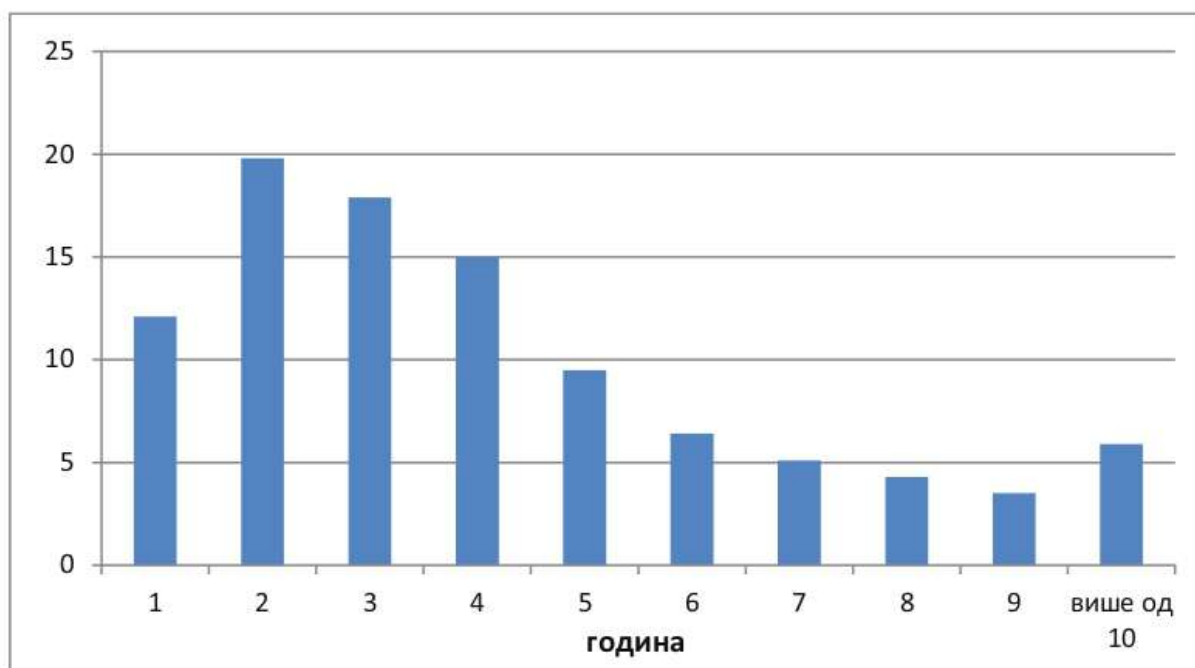
Графикон 23. Удио према реду рођења дјеце анкејираних породиља, у %

4. Према резултатима спроведене анкете може се констатовати да постоји значајна дисперзија према разлици у годинама које су прошле између рађања првог и другог, другог и трећег и трећег и четвртог дјетета код анкетираних породиља.

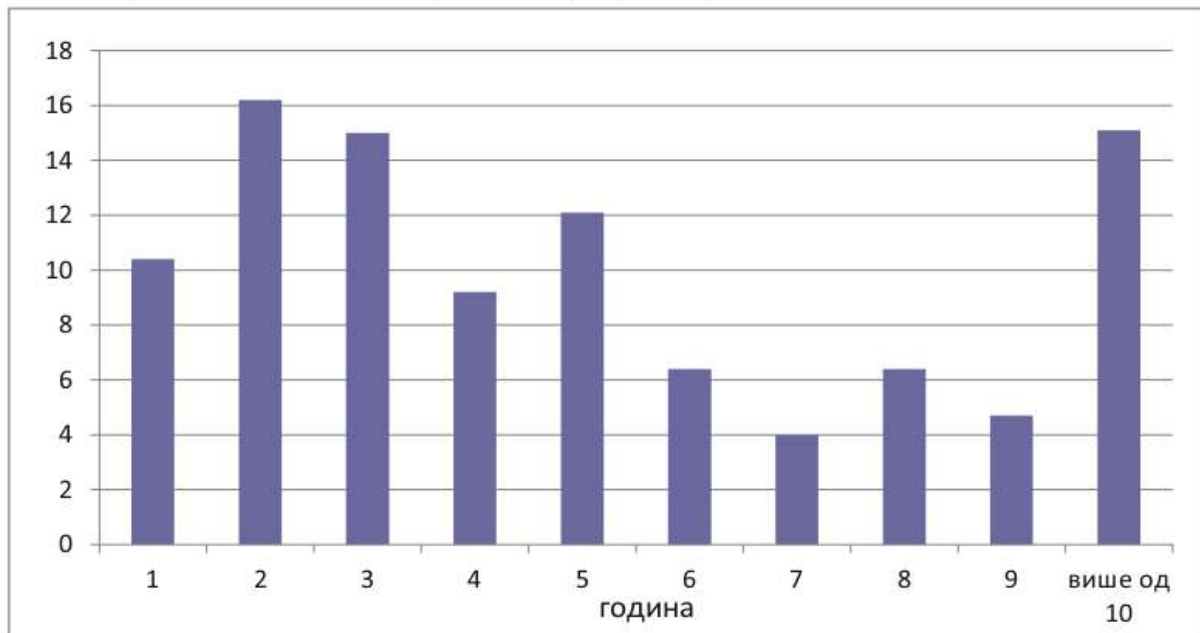
Из наредног графика се јасно уочава тенденција да што већи број година прође, мањи се број породиља одлучује за рађање другог дјетета. Највећи удио (19,8%) породиља прави размак између рађања првог и другог дјетета по двије године, затим 17,9% породиља прави размак три, а 15% четири године. Испод 10% анкетираних породиља је направило размак између рађења првог и другог дјетета од пет и више година, а 5,9% је удио оних који праве разлику већу од 10 година.

Графикон 24. Удио према годинама које су прошле између рађања првог и другог дјетета код анкетираних породиља, у %

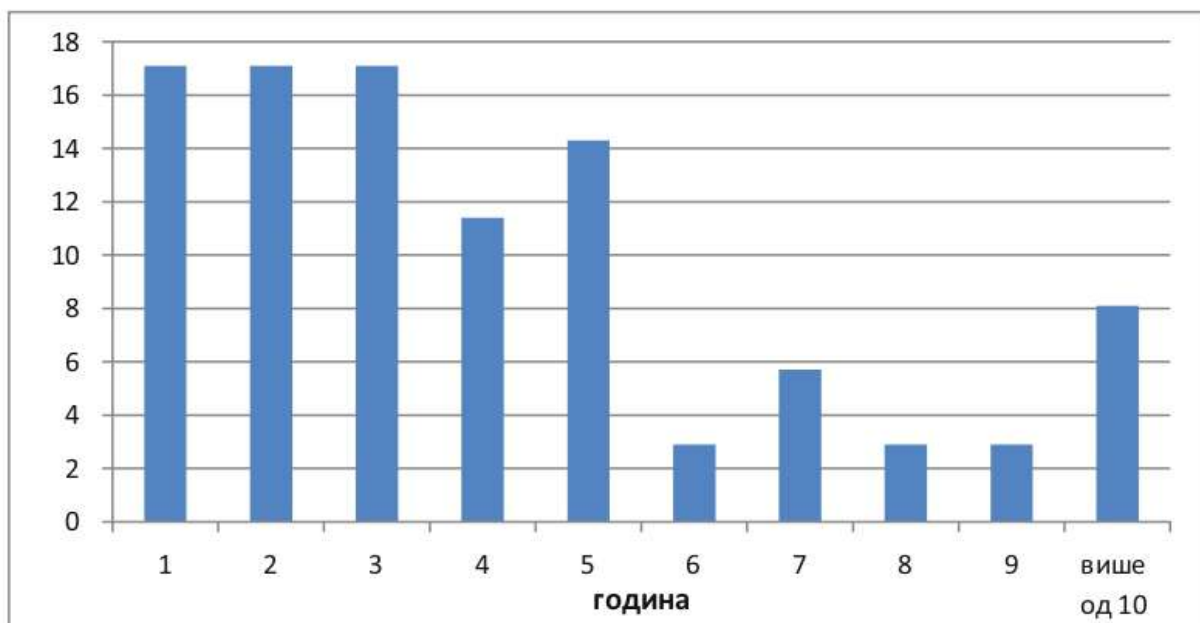
На основу разлика у годинама које су прошле између рађања другог и трећег дјетета, може се закључити да је динамика доста слична са претходном анализом, иако тенденција није потпуно линеарна. Наиме, највећи удио (16,2%) породиља прави размак између рађања другог и трећег дјетета по двије године, затим 15% породиља прави размак три, а 12,1% пет година. Испод 10% удјела имају породиље које праве размак од 4 године и од 6 и више година. Међу њима је најмањи удио (4%) анкетираних породиља које праве размак од 7 година. Интересантан је податак да за разлику од претходне анализе имамо знатно више породиља (15,1%) које су направиле размак од 10 и више година између рађања другог и трећег дјетета.

Графикон 25. Удио према годинама које су прошле између рађања другој и трећеј дјеце код анкејираних породиља, у %

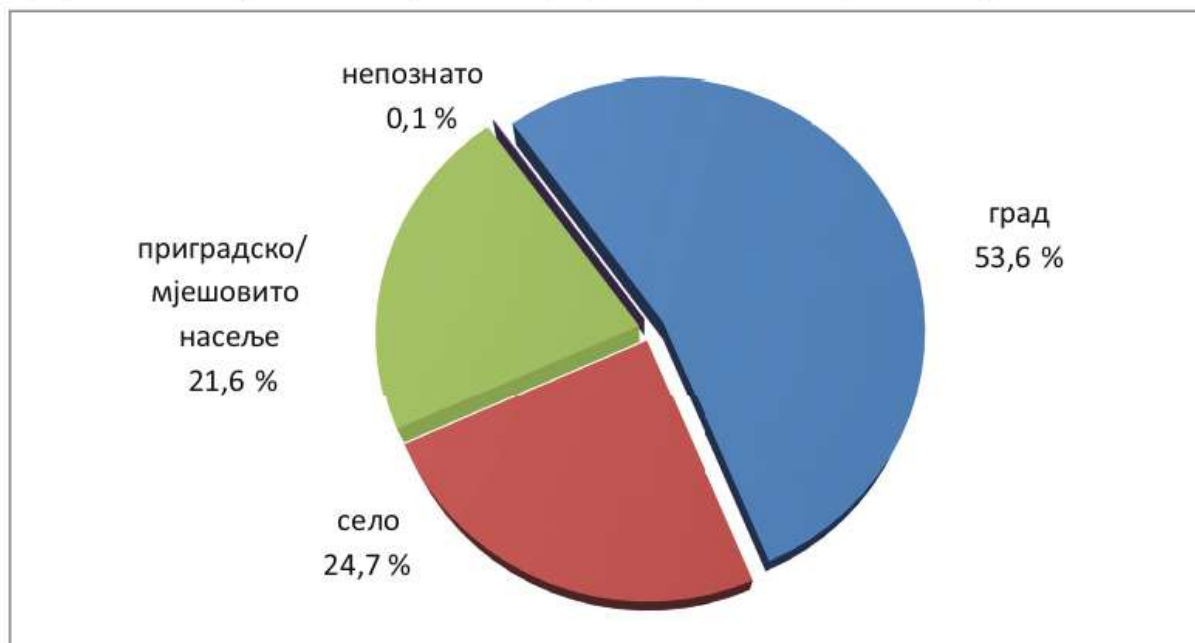
Разлика у годинама које су прошле између рађања трећег и четвртог дјетета у односу на претходне двије анализе упућује на нешто другачију динамику рађања дјеце. Највећи удио (17,1%) породиља прави размак између рађања трећег и четвртог дјетета по једну, двије и три године, а затим 14,3% породиља прави размак пет, а 11,4% четири године. Размак од седам година прави 5,9% породиља, док удио од 2,9% имају породиље које праве размак од шест, осам или девет година.

Графикон 26. Удио према годинама које су прошле између рађања трећеј и четвртој дјеце код анкејираних породиља, у %

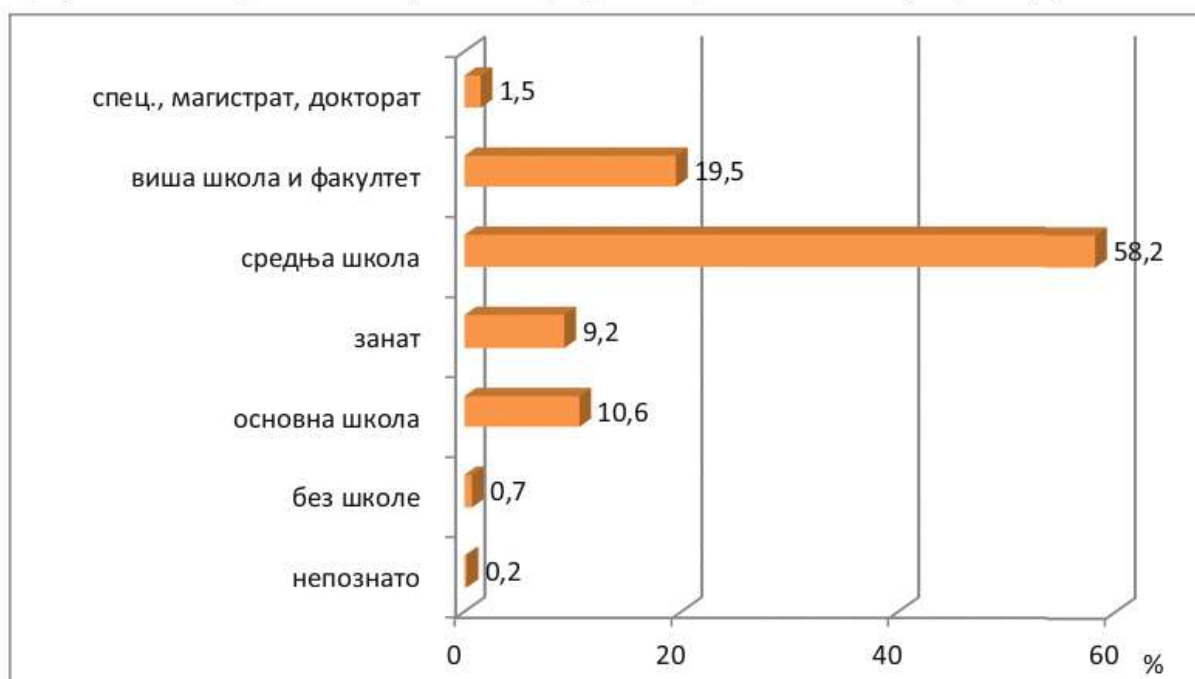
5. Анализом удјела сталног мјеста боравка и типа насеља, долази се до закључка да више од половине анкетираних породиља живи у граду (53,6%), да на селу живи 24,7%, а у приградском или мјешовитом типу насеља 21,6%.

Графикон 27. Удио анкейираних породиља према типу насеља, у %

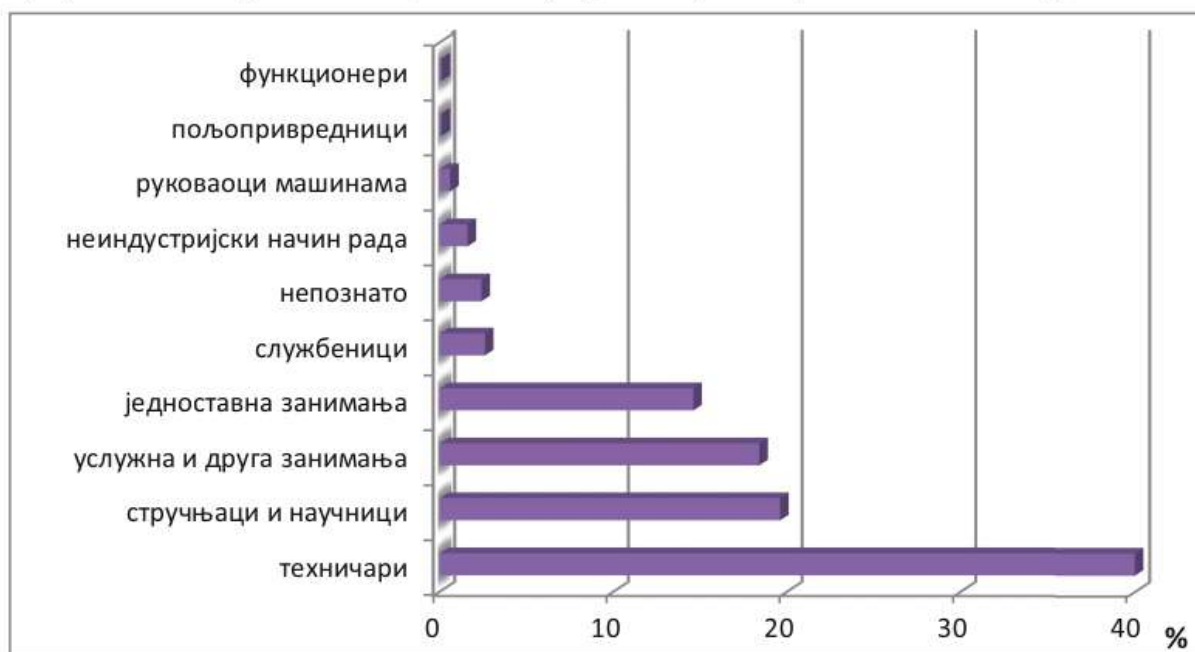
6. Од укупног броја анкетираних породиља, завршену средњу школу има 58,2%, око 20% има завршену вишу школу или факултет, а 10,6% је са завршеном основном школом, и још 9,2% са завршеним занатом. Најмање породиља (0,7%) је без основне школе.

Графикон 28. Удио анкейираних породиља према школској сиреми, у %

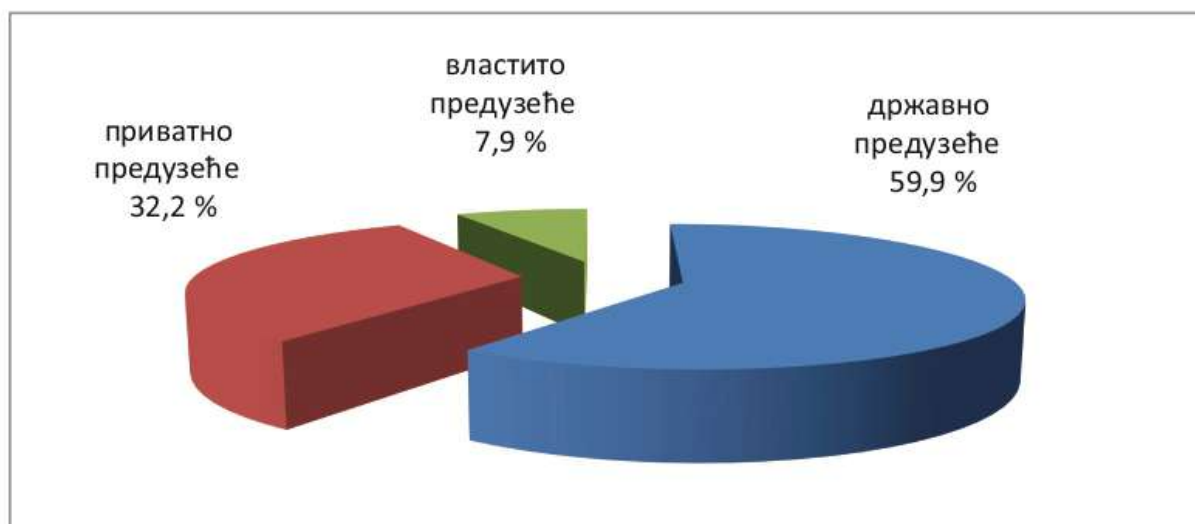
7. Према врсти занимања, највише (40%) породиља се изјаснило као техничари, скоро 20% је из групе стручно-научног профила занимања, док је 18,4% из услужног сектора, а 14,6% из групе једноставних занимања. Најмање (0,1%) породиља се изјаснило да су по занимању пољопривредници или функционери и директори.

Графикон 29. Удио анкејираних породиља према врсти занимања, у %

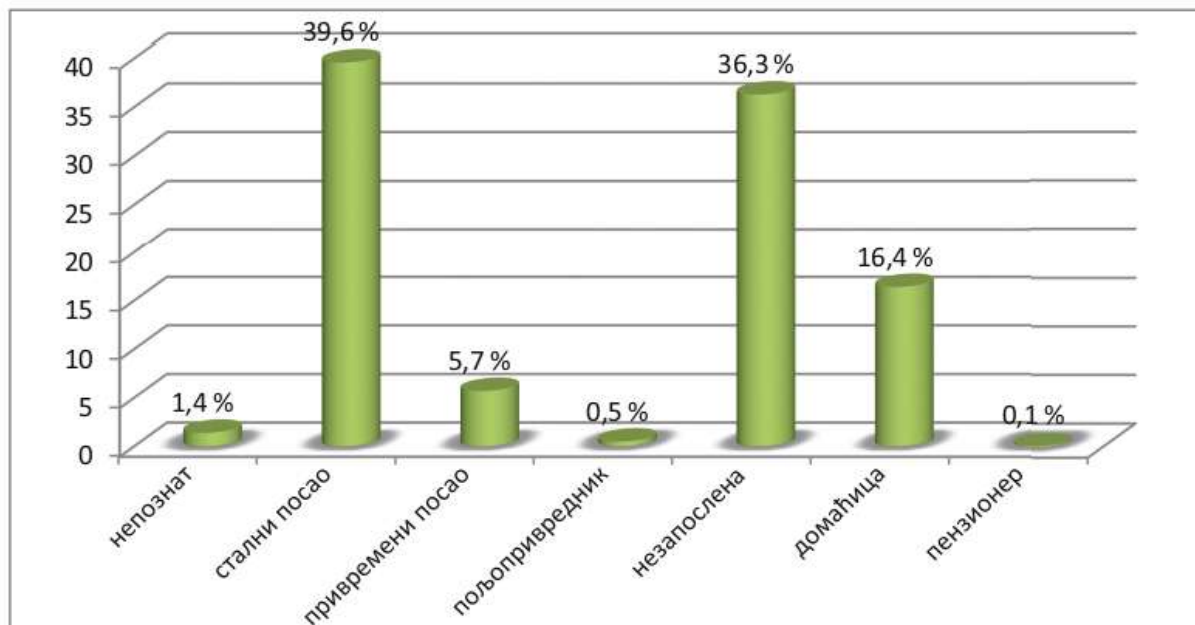
8. Из анализе података о анкетираним породиљама, може се констатовати да је запослено тек нешто мање од половине породиља (или 47,1%). Од укупног удјела запослених породиља, више од половине (око 60%) ради у приватном, а око 32% у државном предузећу, док је веома мали удио (око 8%) оних које раде у властитом предузећу.

Графикон 30. Удио анкејираних породиља према мјесћу рада, у %

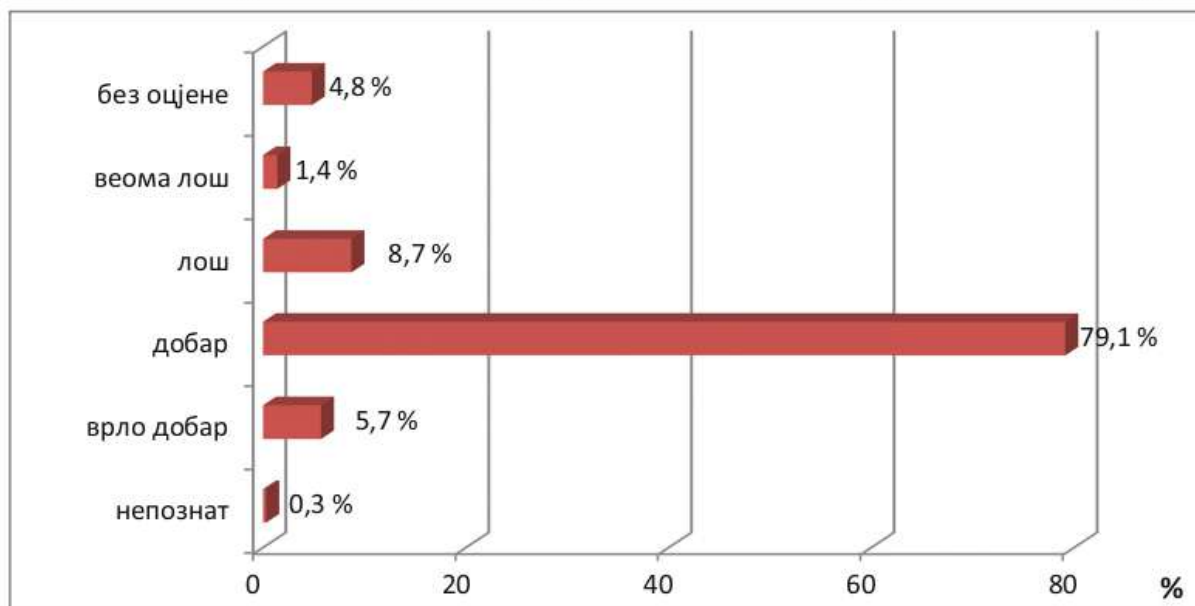
9. Према радном статусу анкетираних породиља, може се констатовати да највећи удио или 52,7% породиља је незапослено или су домаћице, док 39,6% породиља има стални посао. Привремени или повремени посао има 5,7% анкетираних породиља.

Графикон 31. Удио анкейираних породиља према радном стајусу, у %

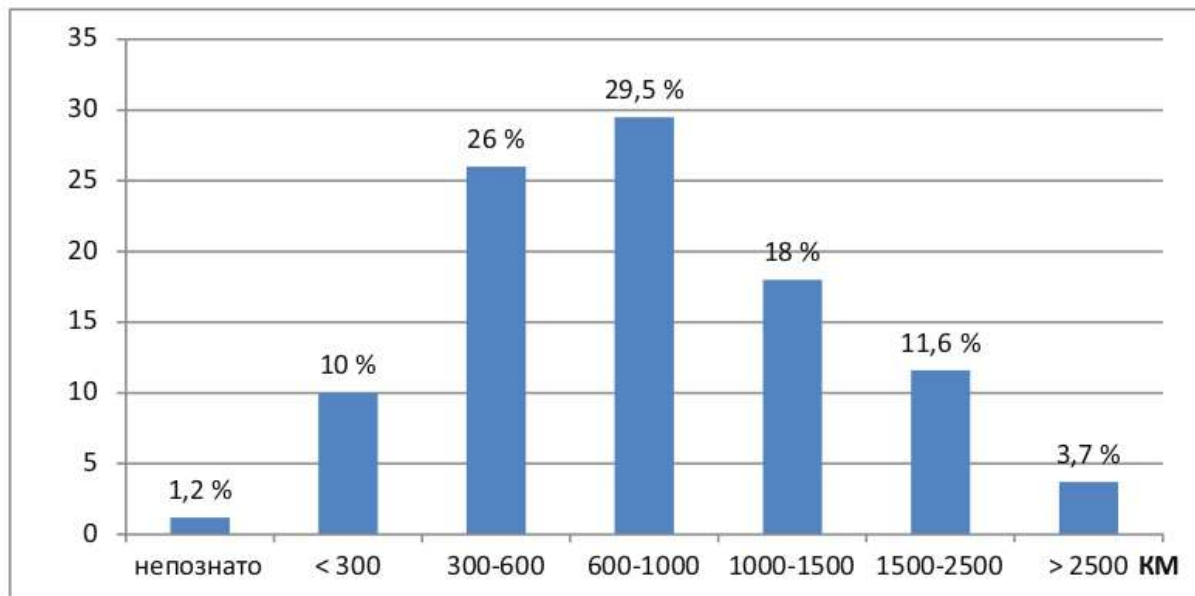
10. Апсолутно највећи удио (79,1%) породиља се изјаснило да је њихова породица доброг материјалног положаја. Од укупног броја анкетираних, 8,7% породиља је оцијенило да њихова породица има лош, а још 1,4% врло лош материјални положај. Око 1,4% породиља није могло оцијенити материјални положај своје породице.

Графикон 32. Удио анкейираних породиља према материјалном положају, у %

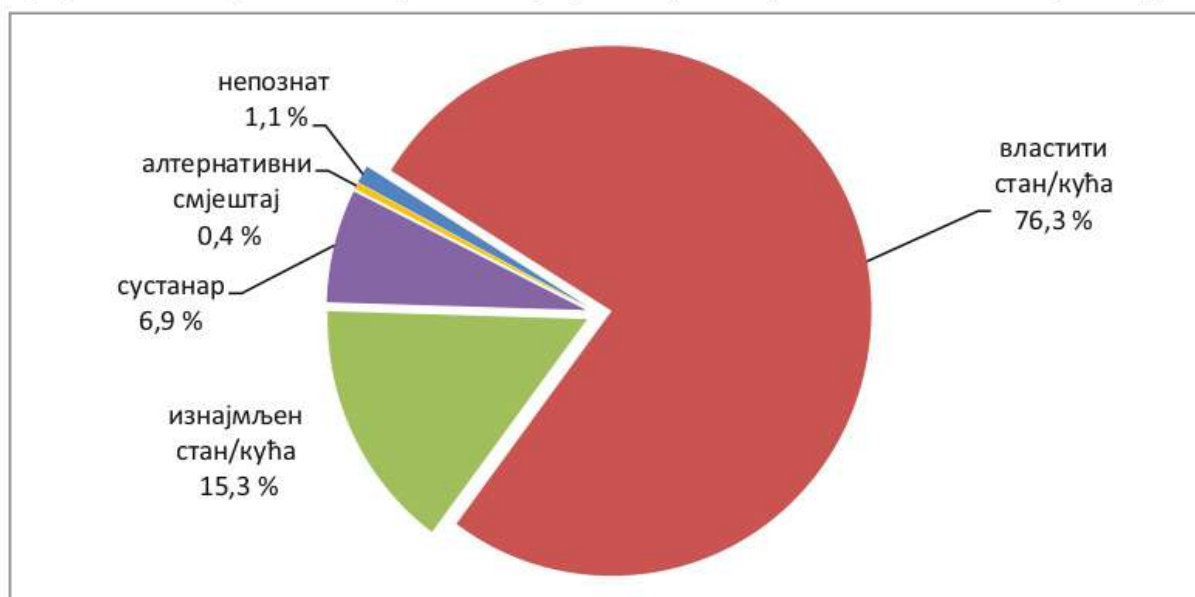
11. Према мјесечним приходима породице анкетираних породиља, трећина (29,5%) се изјаснила да су приходи њихових породица између 600 и 1.000 КМ, око трећине (26%) да су између 300 и 600 КМ, око петине (10%) да су мањи од 300 КМ, а најмање (3,7%) каже да породица има приходе веће од 2.500 КМ.

Графикон 33. Удио анкејираних породиља према мјесечним приходима породице, у %

12. Анализа врсте стамбеног простора у којем живе породиље указује да апсолутно највећи удио (76,3%) њихових породица посједује властити стан или кућу, а у изнајмљеном стану или кући живи 15,3% породица. Знатно мање (6,9%) породица су сустанари, док је најмање (0,4%) оних који су још увијек корисници алтернативног смјештаја.

Графикон 34. Удио анкејираних породиља према врсти стамбеног објекта, у %

Према површини стамбеног објекта у којем живе породице анкетираних породиља, око трећине живи у стамбеном простору површине 40-60m², а још трећина у стану површине 60-80m². Најмањи удио (6,7%) породица анкетираних породиља живи у стамбеном објекту површине која је мања од 40m².

Претходни подаци указују на значајну повезаност између занимања и нивоа образовања жена, те висине фертилитета. Наиме, са порастом нивоа образовања, опада ниво фертилитета (негативна корелација). Ову корелацију треба довести у везу са старосном структуром (нпр. жена без школе и оних са високим образовањем), што је веома важно када се у обзир узме репродуктивни потенцијал и ставови о планирању породице и потреби за рађање већег броја дјеце у Републици Српској (Маринковић, 2010).

3.2. РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ

Репродуктивно здравље, како га дефинише Свјетска здравствена организација (СЗО), представља „стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања у свему што се односи на репродуктивни систем, а не само одсуство болести и неспособности“. Репродуктивно здравље представља усклађеност и нормално одвијање физичких, менталних и социјалних процеса који се односе на репродуктивни систем и његове функције. Оно подразумијева нормални полни развој и сазријевање, сексуалну оствареност, као и развој здравих, равноправних и одговорних односа. Репродуктивно здравље представља, такође, испуњавање репродуктивне функције на здрав и жељен начин, спречавање обољења и повреда у вези са сексуалношћу и репродукцијом (Бабић, 2010).

Промоција репродуктивног здравља је веома деликатан задатак за најширу друштвену заједницу и за све нивое здравствене заштите: почев од локалне заједнице, па све до центара за промоцију и здравствену заштиту репродуктивног здравља. Репродуктивно здравље има велики социо-медицински значај јер уједињује двије виталне компоненте: репродуктивну и компоненту која је везана са здравим почетком живота. Регионални комитет Свјетске здравствене организације за Европу у свом документу „Здравље 21“ дефинисао је одреднице - циљеве: виши ниво здравствене заштите, за сву новорођенчад и дјецу предшколске доби, који им омогућује здрав почетак живота (Бабић, 2010).

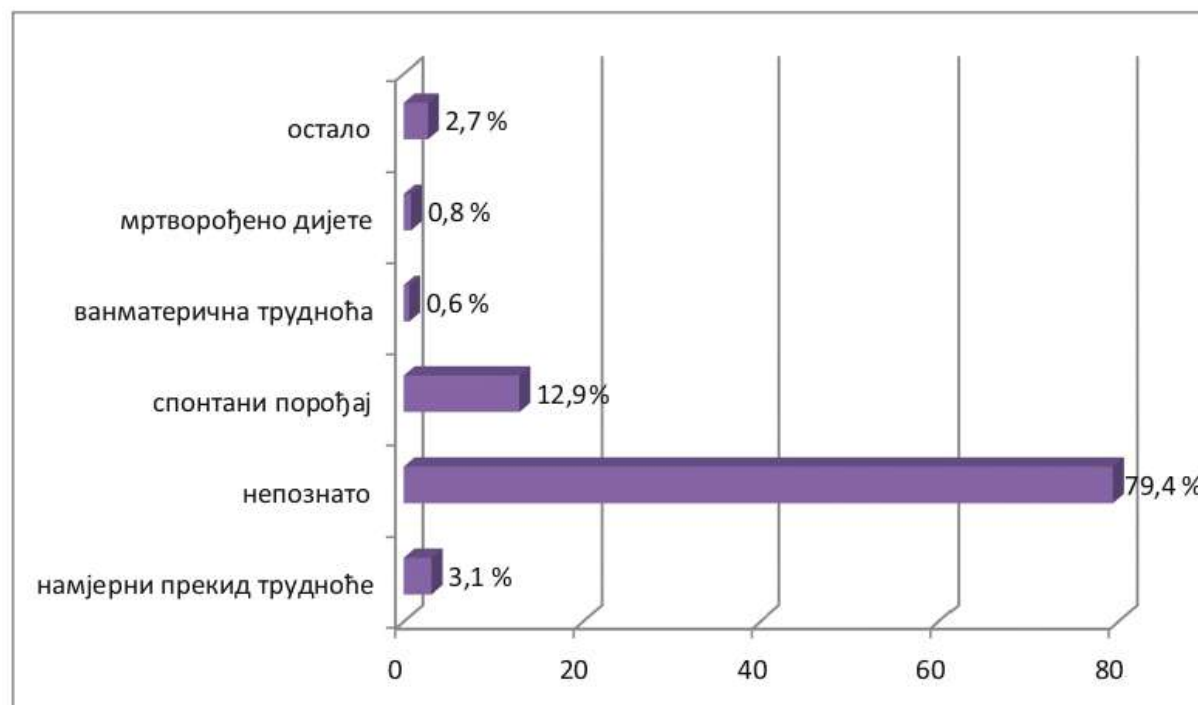
Званична статистика не нуди довољно података о репродуктивним карактеристикама, а посебно не о репродуктивном здрављу појединих категорија становништва. Због тога је неопходно проводити континуирано анкетно истраживање о репродуктивном здрављу како би се установиле одговарајуће тенденције и указало на могуће правце заштите репродуктивног здравља и

најважније факторе у остварењу репродуктивне функције. У складу са тим, у Републици Српској су проведена два истраживања. Прво, већ поменуто у претходном поглављу, које се односи на репродуктивне карактеристике породиља у склопу израде научно-истраживачког пројекта – студије под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“. Друго истраживање се односи на анализу адолесцентске популације у склопу израде научно-истраживачког пројекта под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској“.¹⁸

Из анализе резултата спроведеног анкетирања у погледу репродуктивних карактеристика породиља у Републици Српској, могу се извести сљедећи закључци:

1. Према здравственим проблемима, око 79 % анкетираних породиља сматра да тренутно нема никаквих здравствених проблема. Од наведених здравствених проблема најчешће, или свака пета (12,9%) породиља, имала је спонтани побачај. Мали удио (0,8%) породиља је рекао да је имао мртворођено дијете, а 0,6% да је имао ванматеричну трудноћу. Истовремено, само 3,1% анкетираних породиља се изјаснило да је имало намјеран прекид трудноће.

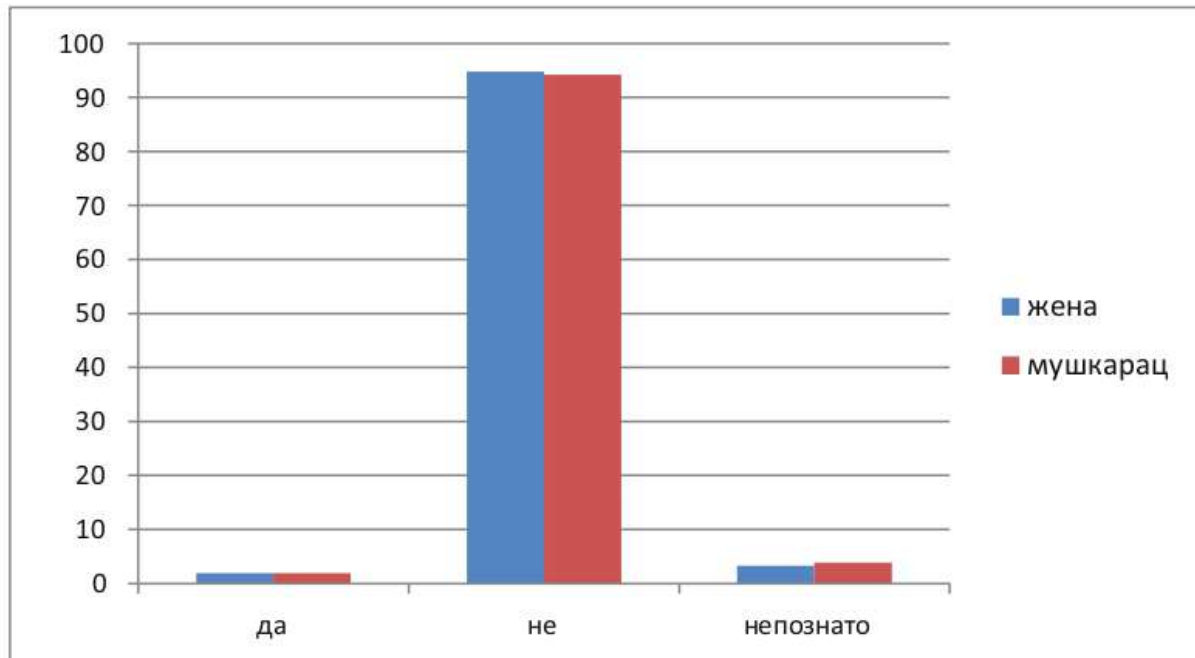
Графикон 35. Удио анкеитираних породиља према здравственим проблемима, у %

¹⁸ Научно-истраживачки пројекат под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској“ одобрен је одлуком Одбора за репродуктивно здравље и демографију Одјељења медицинских наука Академије наука и умјетности Републике Српске 2009. године под руководством проф. др Ненада Бабића.

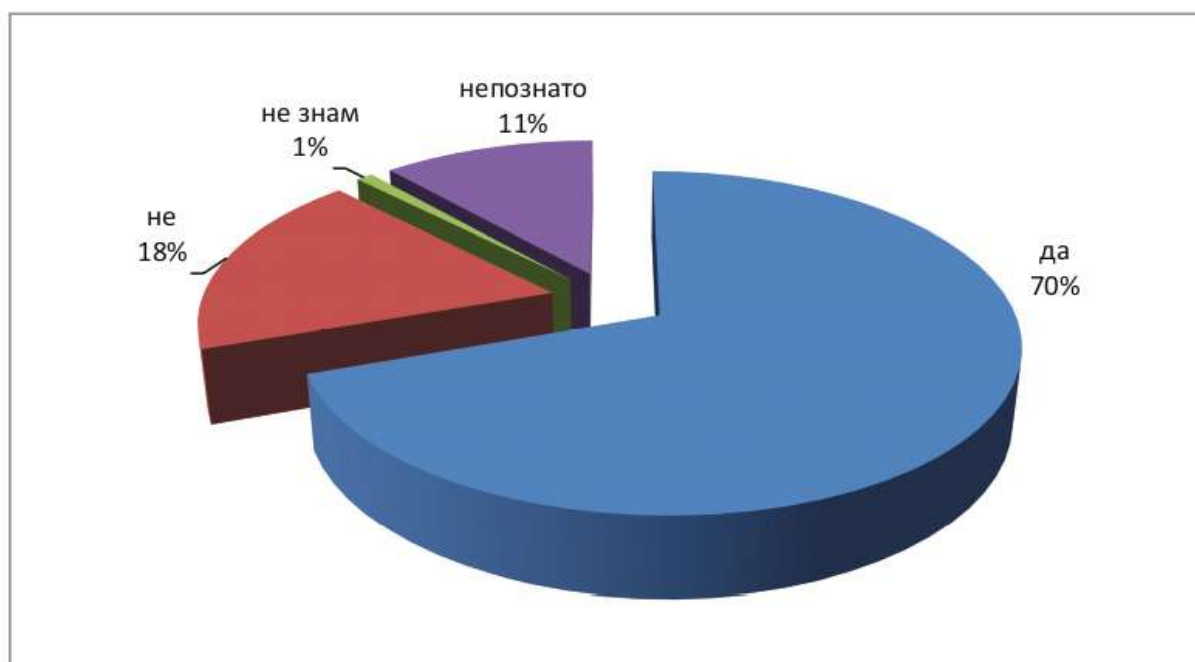
2. Око 95% анкетираних породиља истиче да није имало проблема у вези са стерилитетом, а да у 94% случаја ни њихов супруг није имао таквих искустава.

Графикон 36. Удио анкейираних йрема евенйуалним йроблемима у вези сйерилийейа, у %

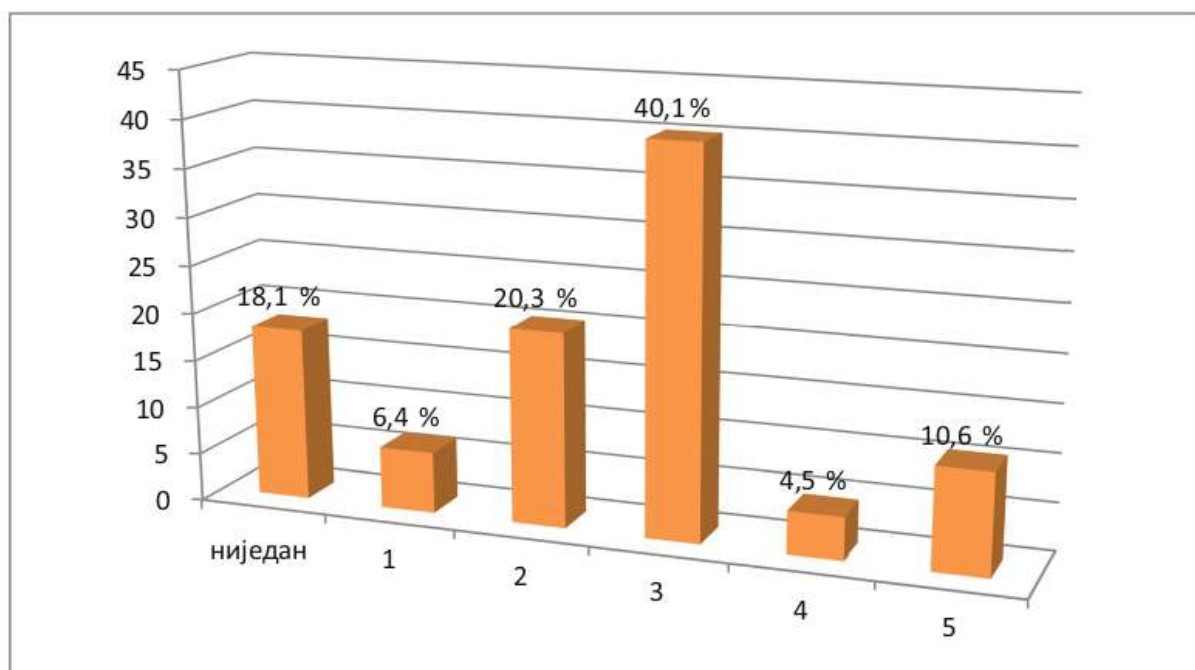
3. Према ставовима анкетираних породиља о рјешавању евентуалних проблема у вези са стерилитетом, око 70% сматра да би пристало да своје проблеме ријеши путем вјештачке оплодње.

Графикон 37. Удио анкейираних йородиља йрема сйавовима о вјешйачкој ойлодњи, у %

4. Анализа одговора анкетираних породиља на питање колико би држава требала да финансира покушаја вјештачке оплодње, указује да највише (40,1%) сматра да држава треба да обезбједи најмање три, а још 20,3% најмање двије плаћене процедуре вјештачке оплодње. Интересантно је да 18,1% анкетираних породиља сматра да држава не треба уопште да финансира бесплатне покушаје вјештачке оплодње.

Графикон 38. Удио анкејираних породиља према ставовима о броју плаћених процедура за вјештачку оплодњу, у %

Претходна истраживања на простору Републике Српске указује да младе особе све раније ступају у сексуалне односе и да све раније почињу да користе алкохол, цигарете и дрогу, односно да се понашају веома ризично. Овакав модел понашања условљава повећан ризик на репродуктивно здравље и за последицу има смањење фертилитетног потенцијала будућих родитеља. Ставови адолесцената о све каснијем ступању у брачну заједницу, а тиме и све касније одлучивање за добијање потомства, још више оптерећује нашу демографску слику и нуде суморне пројекције демографске будућности. Истовремено, конзервативни ставови према браку као институцији, али и као мјесту гдје се остварује, подиже и одгаја потомство, дају за право да се предвиђа да ће се такав вид организовања породице наставити и у будућности.

Постало је банално рећи да савремени свијет пролази кроз тешку социо-економску кризу. Популација адолесцената је посебно изложена друштвеним промјенама. Вријеме у којем живимо је сложено и оптерећено многим социјалним стресовима: сиромаштво, промјенама вриједности, криминал и сл. Све

су то фактори великог ризика и девијантног понашања, употребе психоактивних супстанци, алкохола, небезбједног секса, што неминовно повећава ризик од полно преносивих болести. Многи адолесценти су сексуално активни, региструје се стални пораст учесталости њихове сексуалне активности у укупном броју адолесцената, а све чешће се први полни однос догађа у раној адолесценцији (Бабић, 2010).

На основу анкетног истраживања¹⁹ које је проведено 2009. године за потребе израде научно-истраживачког пројекта под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској“, могу се истаћи закључци који указују на репродуктивно здравље адолесцената у Републици Српској.

Циљ овог истраживања је био да се утврди репродуктивни потенцијала адолесцената, да се дефинишу мјере здравствене заштите њиховог репродуктивног здравља, те да се направи компаративна анализу најважнијих ставове о сексуалном образовању у популацији адолесцената различитог узраста, пола, националности и мјеста сталног становања.

Према унапријед припремљеном плану за потребе овог истраживања кориштен је анонимни анкетни упитник на репрезентативном узорку. Упитник је посебно израђен за ученике од шестог до деветог разреда основне школе и за ученике средњих школа и студенте. Упитник је био отвореног типа како би испитаници могли да одговоре што слободније и да искажу свој став на теме које су значајне за репродуктивно здравље.

На основу обимног истраживања и резултата спроведеног анкетирања у погледу анализе репродуктивног здравља и ставова о репродуктивном понашању анкетираних адолесцената у Републици Српској, могу се извести најважнији закључци:

1. Просјечна старосна доб анкетираних ученика основних школа била је 12,8 година, док је просјечна старост анкетираних ученика средњих школа и студената била 16,9 година.

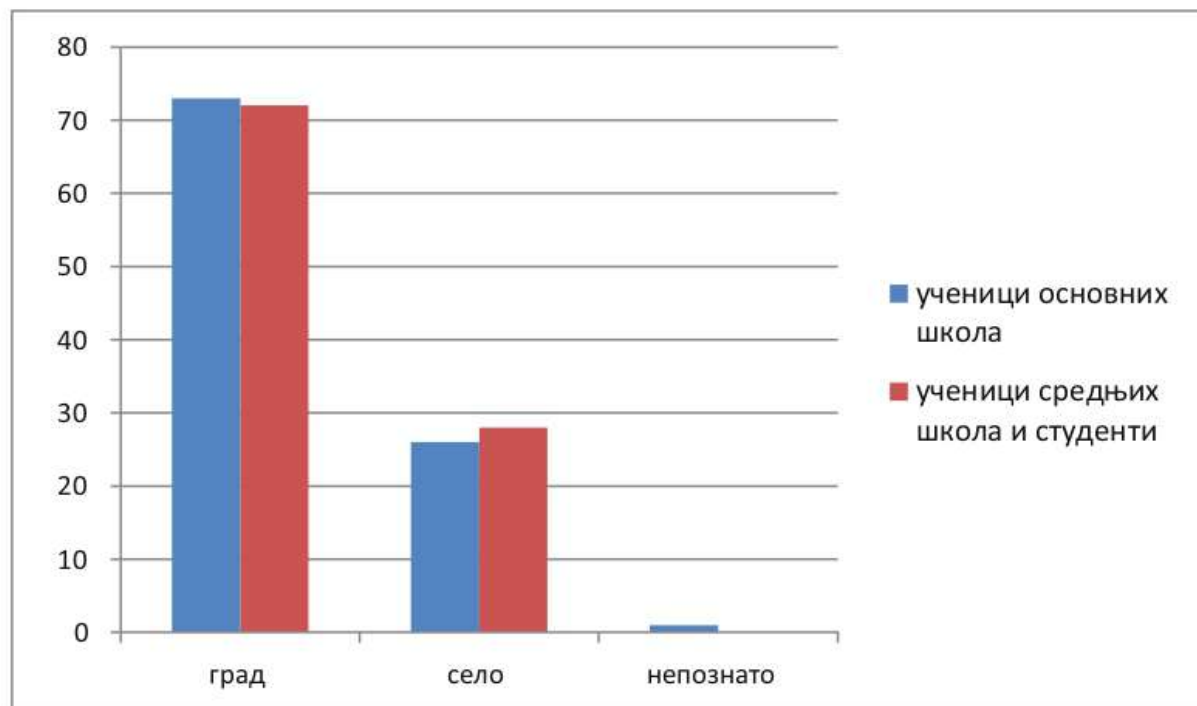
2. Према полној структури од укупног броја анкетираних ученика основних школа 53% се односило на женску, а 47% на мушку популацију, док се код ан-

¹⁹ Анкета је спроведена на узорку од 2.031 ученика основних и 2.579 ученика средњих школа и студената на цијелој територији Републике Српске. Просторни обухват анкетираних ученика основних школа по регијама био је следећи: Добој (23%), Бијељина (17,4%), Приједор (15,7%), Бања Лука (12,7%), Требиње (9,5%), Зворник (7,8%), Источно Сарајево (7,5%) и Фоча (6,4%). Највећи удио анкетираних ученика средњих школа и студената био је са простора регија Бања Лука (47,6%) и Добој (14,4%), а нешто мање анкетираних било је са простора регија Бијељина (8,8%), Зворник (7,1%), Источно Сарајево (6,6%), Требиње (6,2%), Приједор (5,8%) и Фоча (3,5%).

кетираних ученика средњих школа и студената 57% односило на женску, а 43% на мушку популацију.

3. Према сталном мјесту боравка од укупног броја анкетираних ученика основних школа 73% је живјело у граду, а 26% на селу, док је код анкетираних ученика средњих школа и студената однос град – село био 72% према 28%.

Графикон 39. Удио анкейираних аголесценаја према сйалном мјесйу боравка, у %

4. Око половине анкетираних ученика основних школа зна да је репродуктивно здравље веома важно за здравље сексуалних органа и да је сексуална зрелост стицање способности за сексуалне односе.

5. О овој проблематици највише ученика основних школа информација добијају са телевизије или из новина, а знатно мање од родитеља и у школи, док би савјет за проблеме из сексуалног живота најприје затражили од вршњака или брата и сестре, затим од родитеља, а знатно рјеђе од наставника или неког другог.

6. Апсолутно највећи број анкетираних ученика основних школа сматра да би било корисно да се уведе предмет сексуално васпитање.

7. На питања која су постављена у вези са полним животом, апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената каже да је љубав неопходна претпоставка ступања у сексуалне односе, да још нису имали сексуалних искустава и да је њихова сексуална оријентација хетеросексуална.

8. Око половине анкетираних ученика средњих школа и студената мисли да отворено о сексу може да разговара са другом или другарицом и да су сексуални односи у адолесценцији данас нормална појава.

9. На питања која су постављена у вези са контрацепцијом, апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената мисли да је одговорност спречавања нежељене трудноће, односно употреба контрацепције, заједничка (оба партнера).

10. Око половине анкетираних ученика средњих школа и студената каже да најчешће као методу контрацепције користе кондом, а врло често се користе и комбинованим методама (кондом, хормонска таблета или прекид односа).

11. На питања која су постављена у вези са полно преносивим болестима, апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената зна да ступањем у сексуалне односе може добити неку од полно преносивих болести.

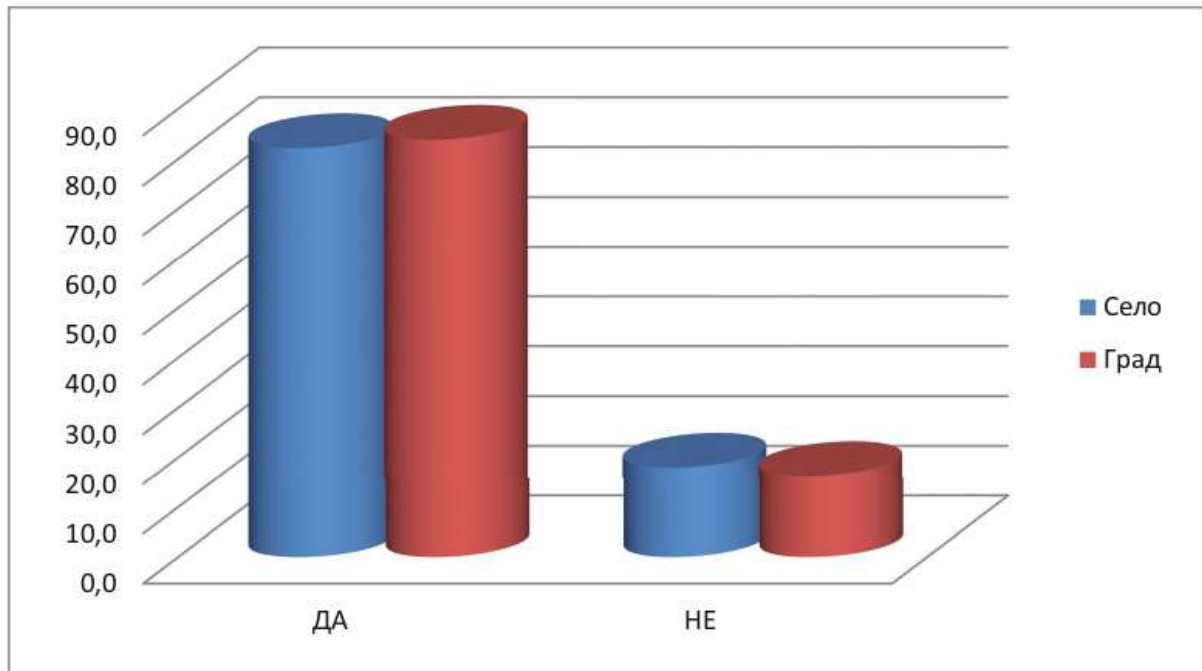
12. Више од половине анкетираних ученика средњих школа и студената каже да је намјерни прекид трудноће (абортус) опасан и штетан по здравље и да га треба избјегавати, односно да су компликације након прекида трудноће многобројне (између осталог и трајни губитак плодности).

13. На питања која су постављена, а која су у вези са понуђеним ставовима апсолутно највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената сматра да је прерано за брак у адолесценцији, а нешто више од половине мисли да је рађање дјете у адолесценцији опасно и за дијете и за мајку.

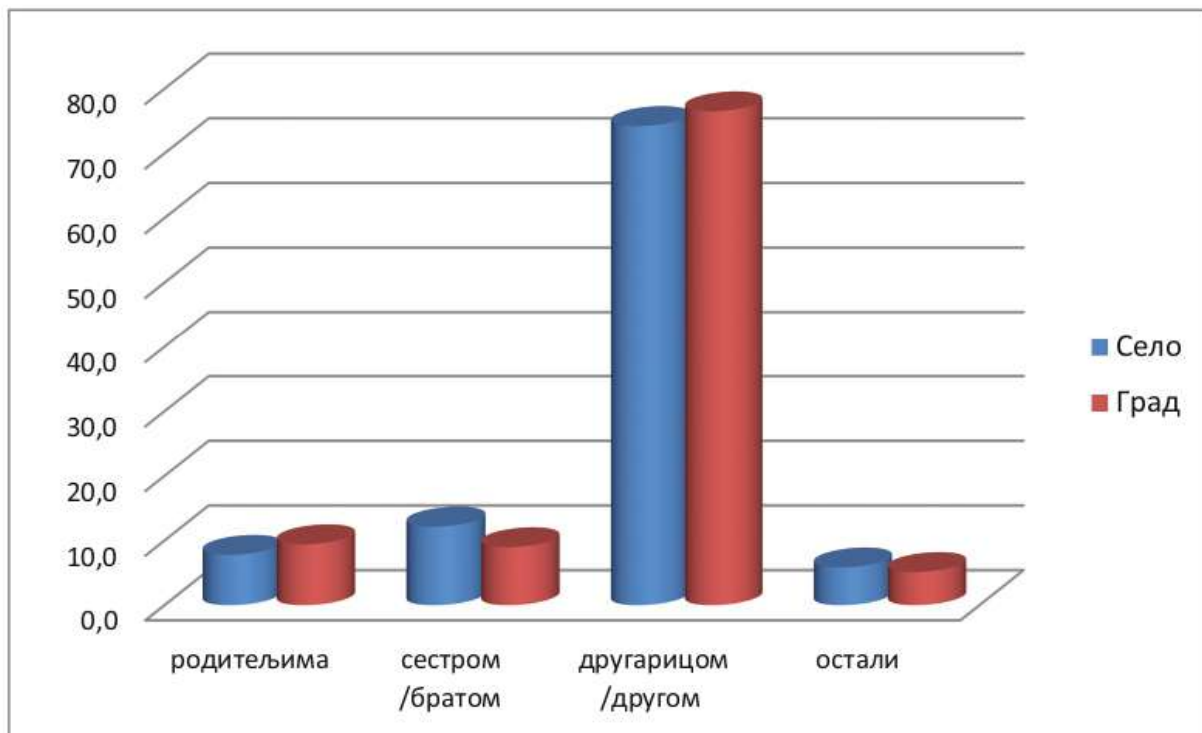
14. Највећи број анкетираних ученика средњих школа и студената мисли да од сазнања везаних за сексуални живот и репродуктивно здравље младим људима недостаје популациона едукација о полно преносивим болестима, полном односу, контрацепцији, трудноћи и полним органима (Маринковић, 2011).

Са аспекта компарације према врсти сталног мјеста становања постоје специфичности у погледу ставова о полном животу анкетираних ученика средњих школа и студената. Због тога је у неколико наредних графикана илустративно приказана разлика у сексуалном понашању анкетираних ученика средњих школа и студената који живе у граду и оних који живе у сеоским срединама.

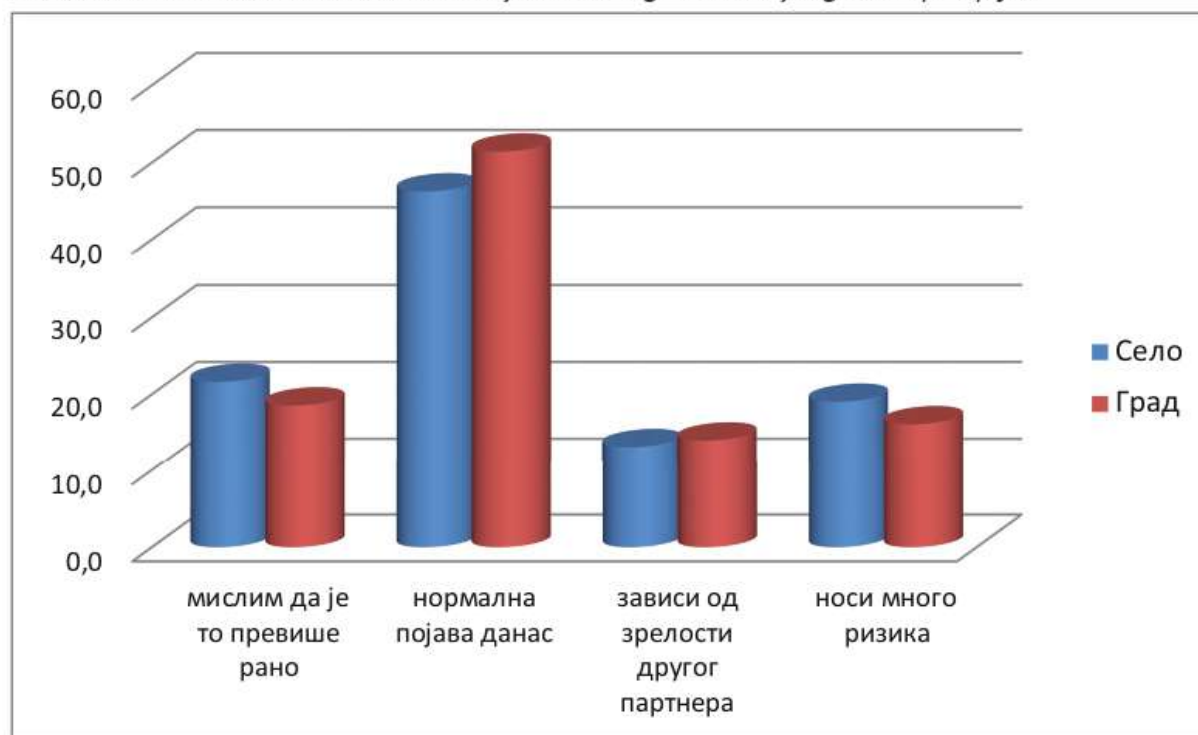
Графикон 40. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сјуденаја на питање: Да ли о дилемама везаним за лични животи можеш да разговараш са родитељима?

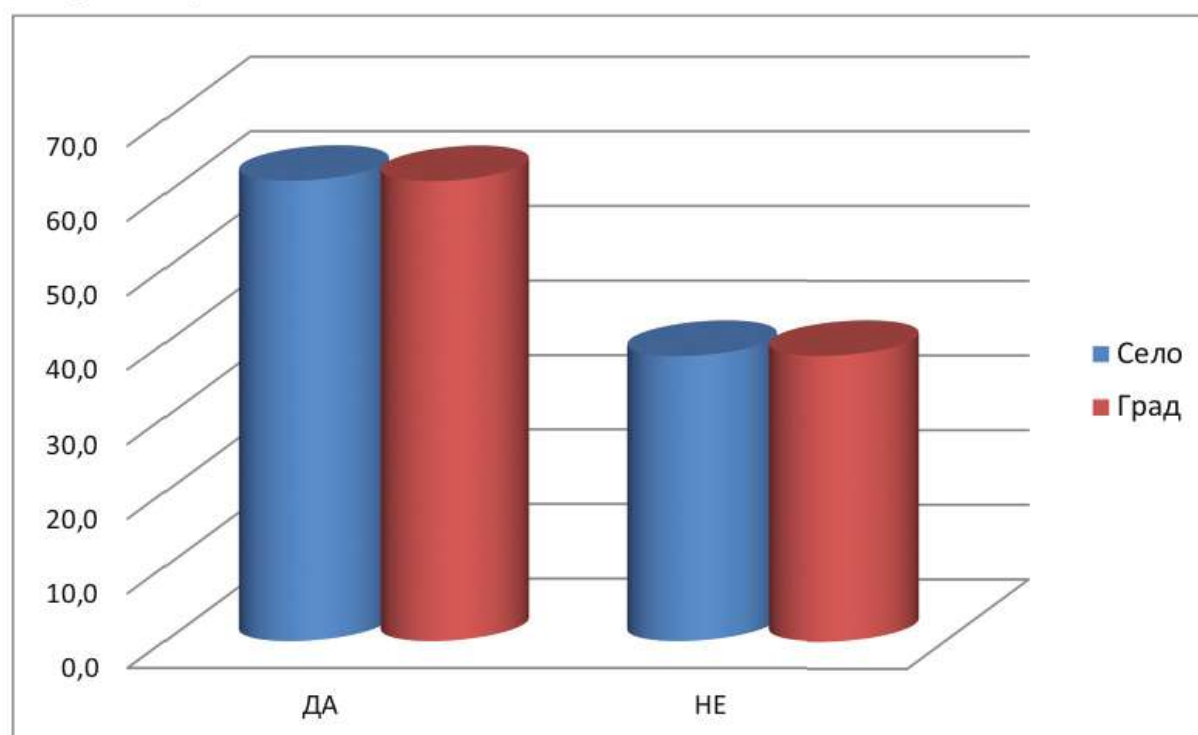
Графикон 41. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сјуденаја на питање: Са ким можеш отворено да разговараш о сексу?

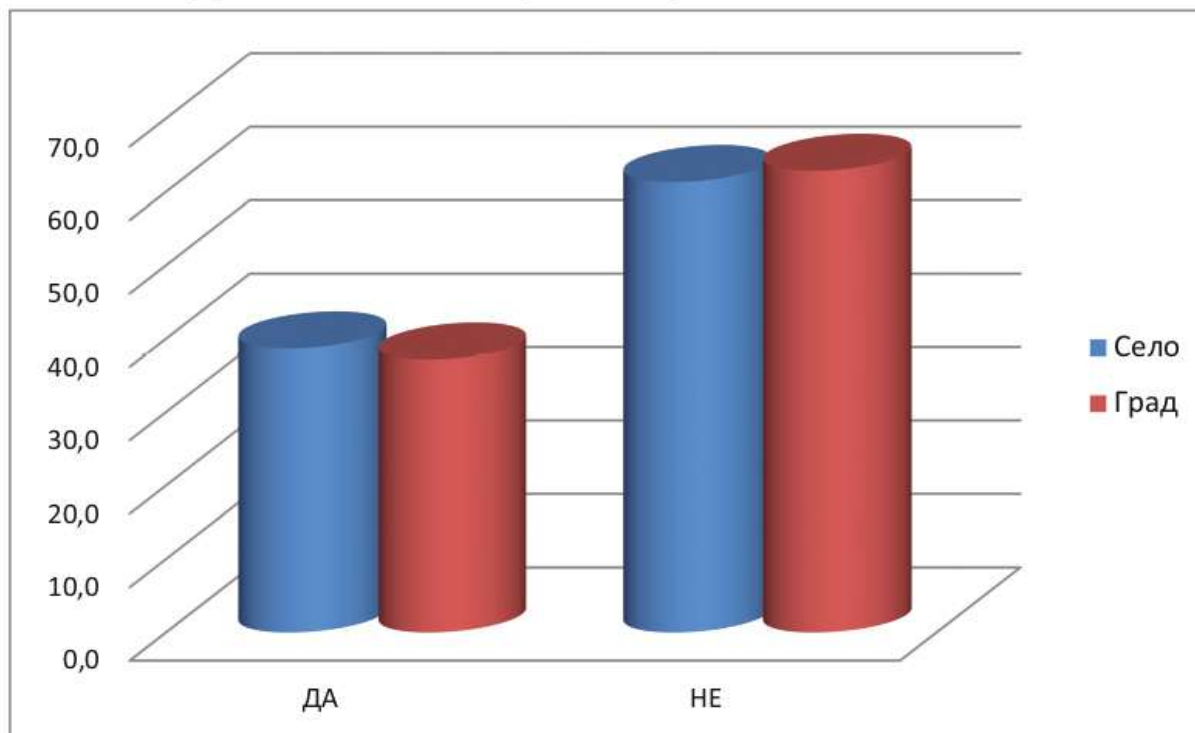
Графикон 42. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и студенаца на питање: *Шта мислиш о сексуалним односима у адолесценцији?*

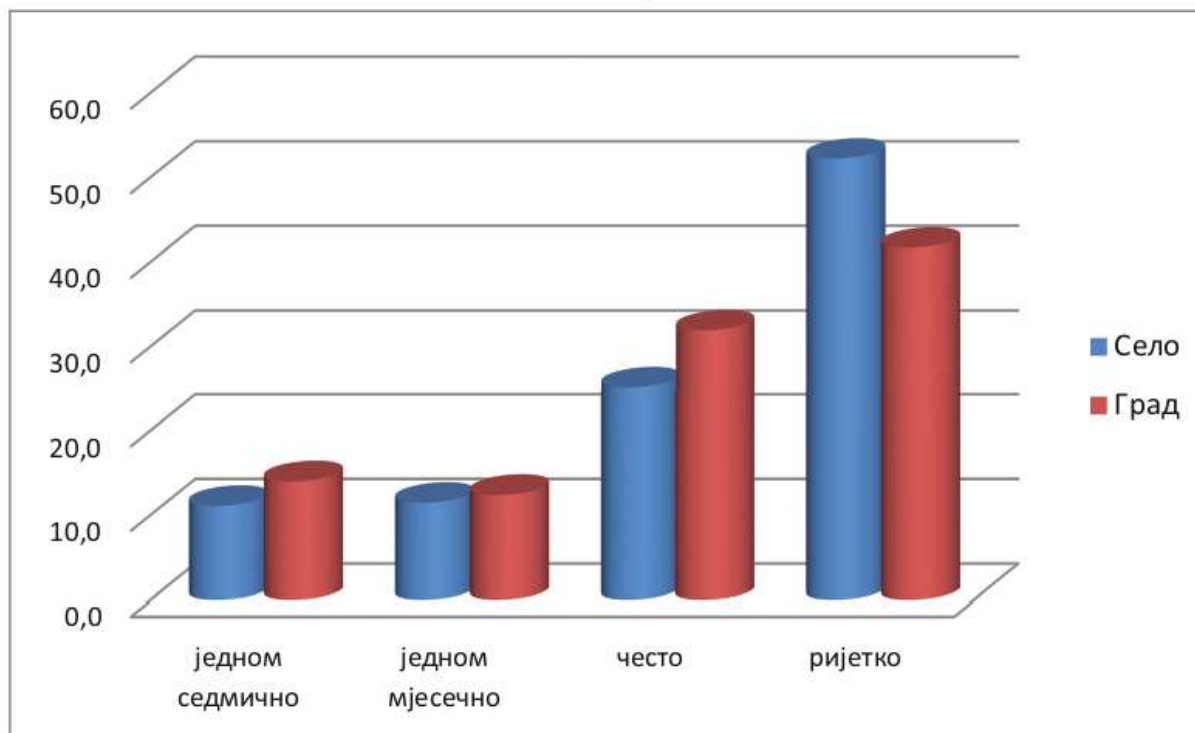
Графикон 43. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и студенаца на питање: *Да ли је за њебе љубав неопходна претходна сагласност на сексуалне односе?*

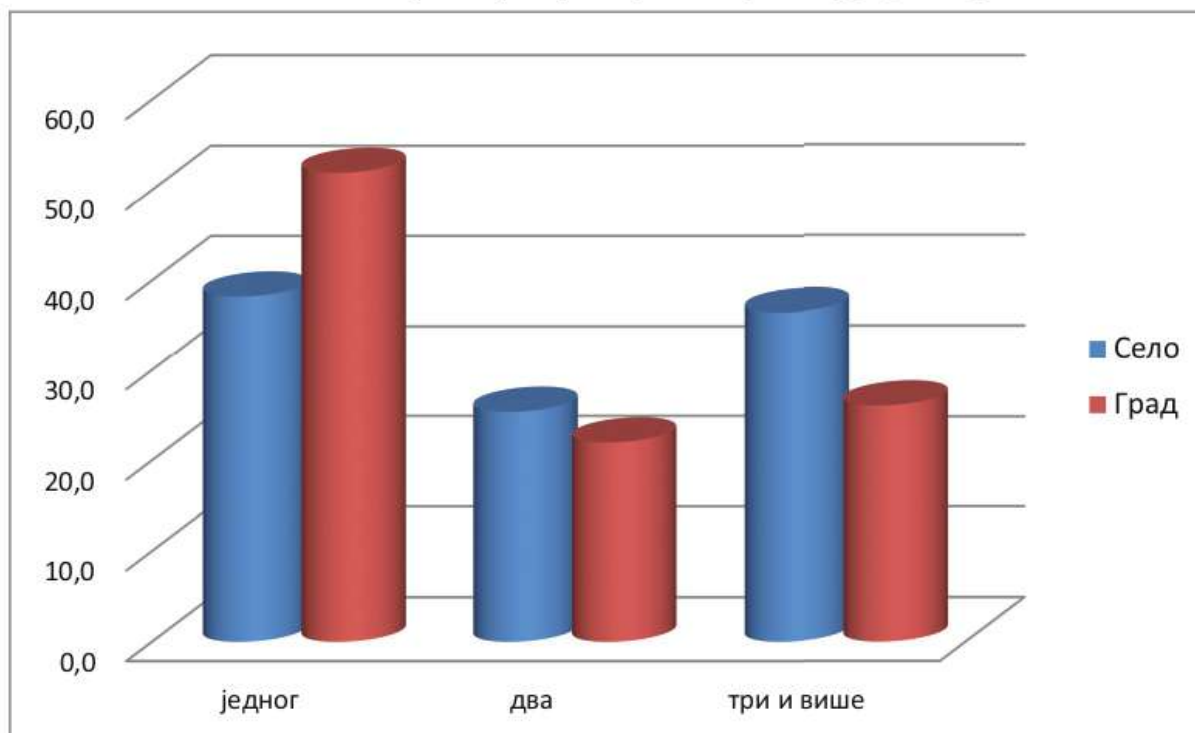
Графикон 44. Удио одговора анкейираних ученика средњих школа и сїуденаїа на йиїање: Да ли сїе имали сексуално искусїво?

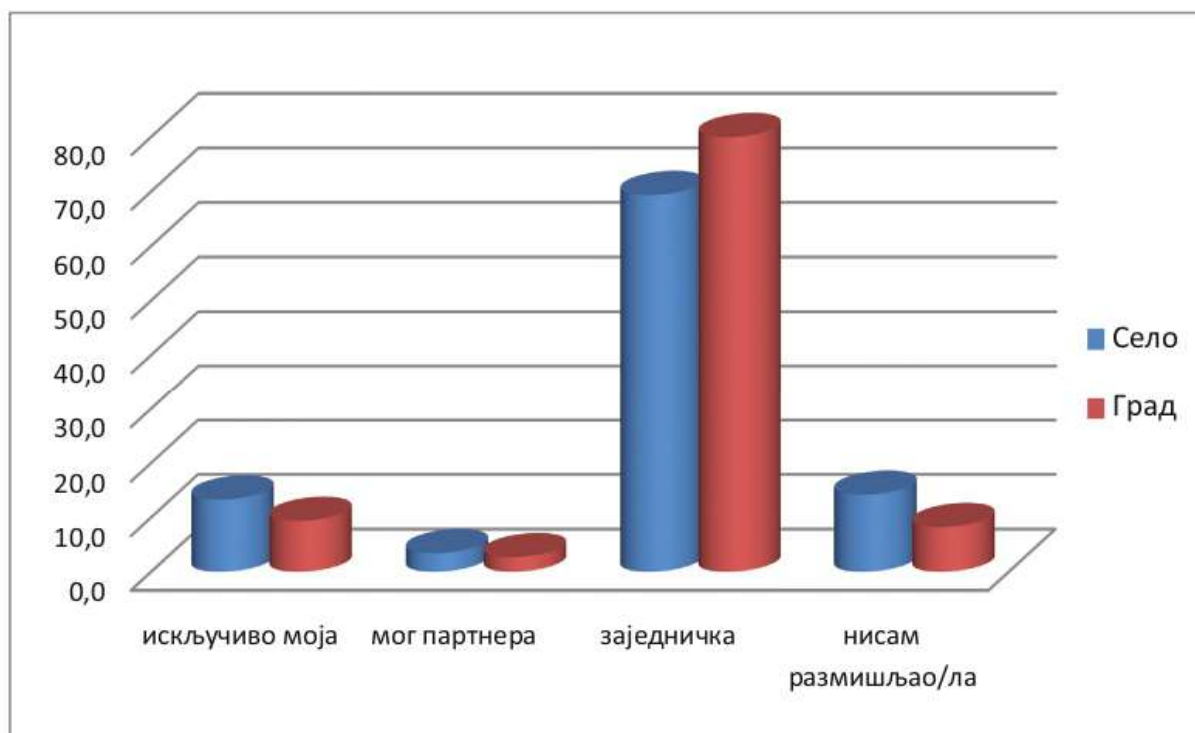
Графикон 45. Удио одговора анкейираних ученика средњих школа и сїуденаїа на йиїање: Колико често имаїе йолне односе?

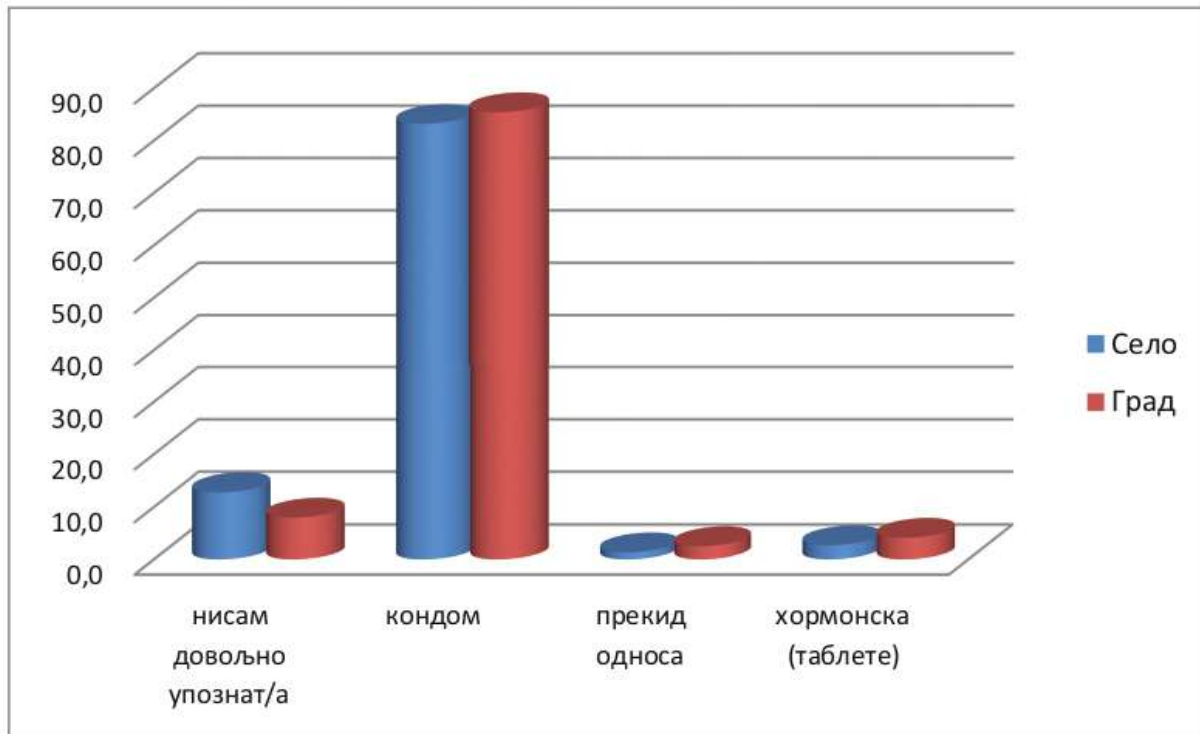
Графикон 46. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и студенаца на питање: *Колико си партнер промијенили у току једне године?*

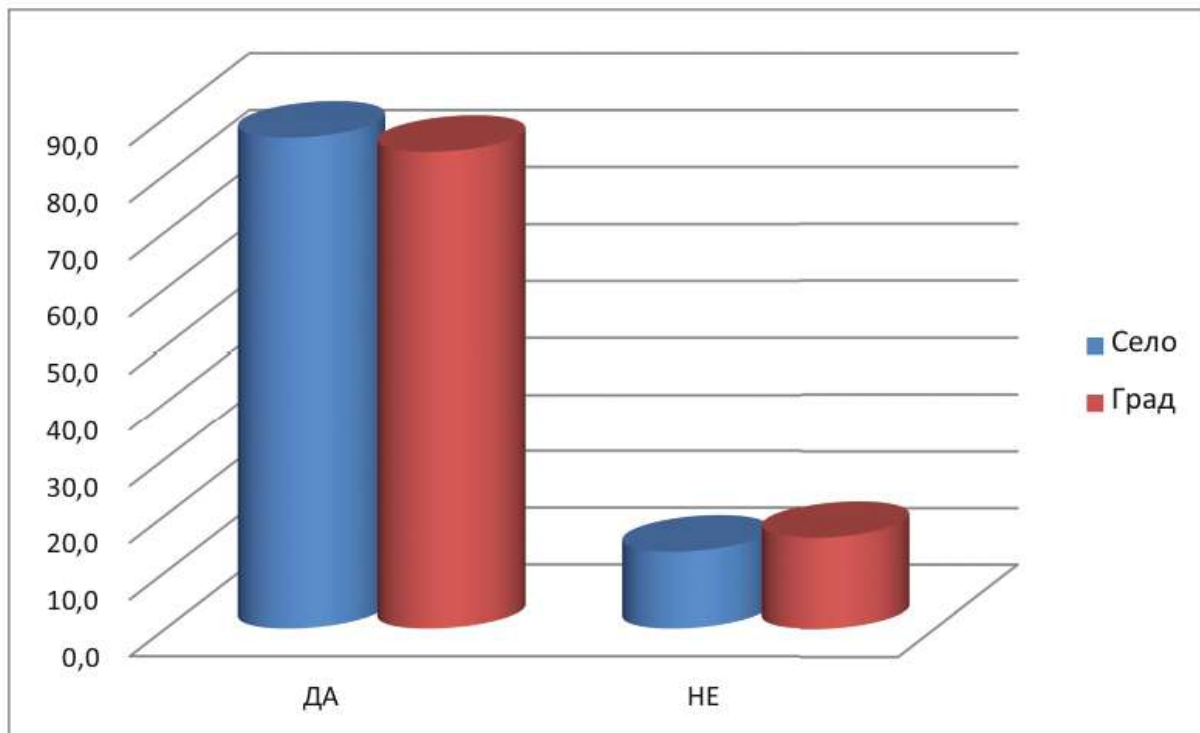
Графикон 47. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и студенаца на питање: *Чија је одговорност сјечавања нежељене трудноће, односно употреба контрацепције?*

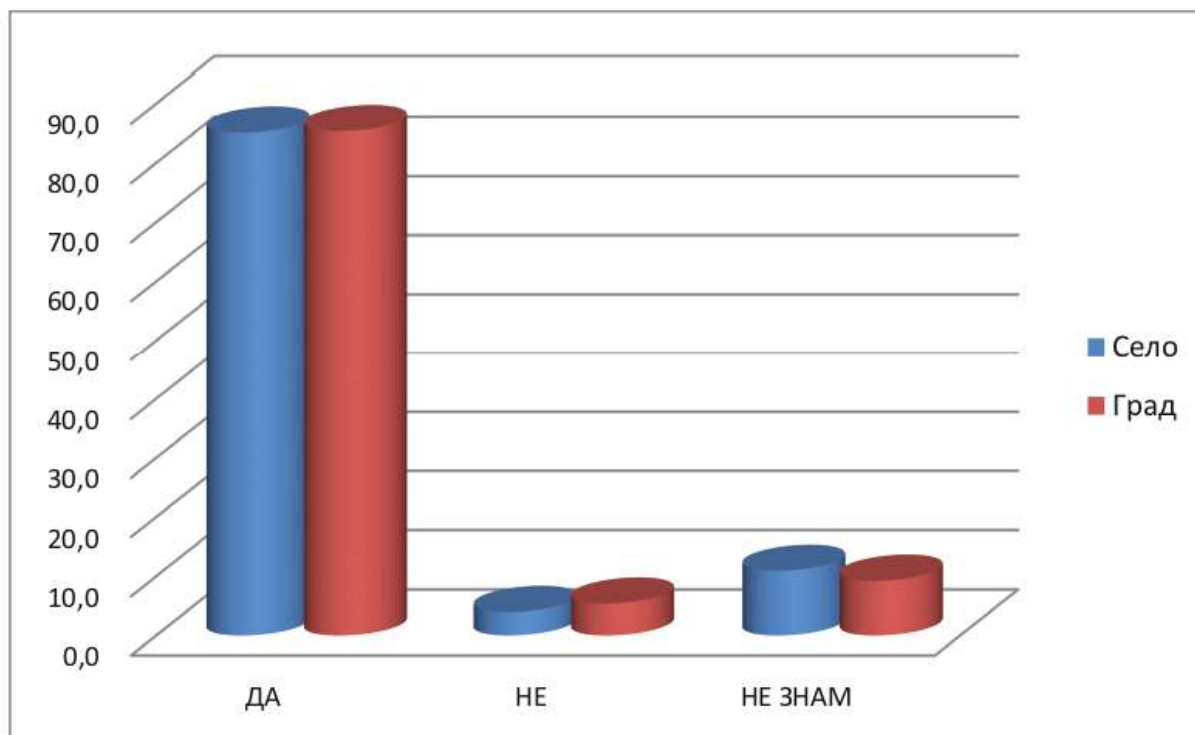
Графикон 48. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сјуденаја на питање: Које методе контрацепције познајеш?

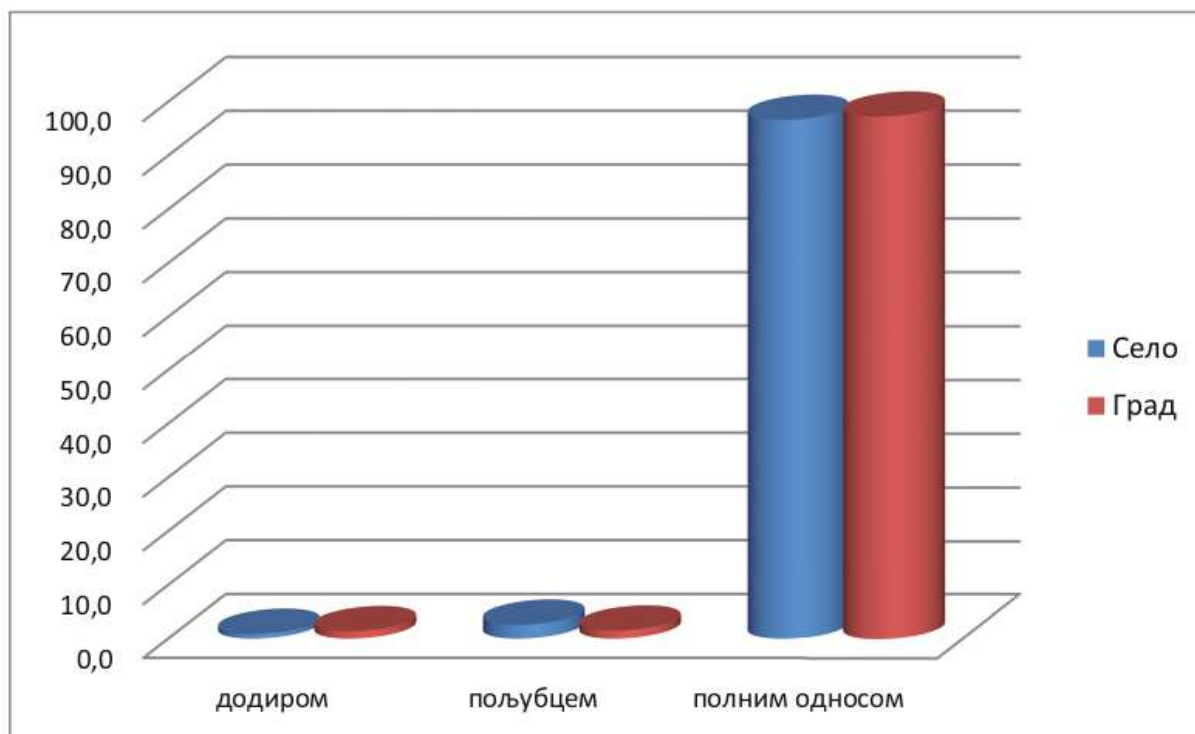
Графикон 49. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сјуденаја на питање: Користиш ли кондом приликом полној односа?

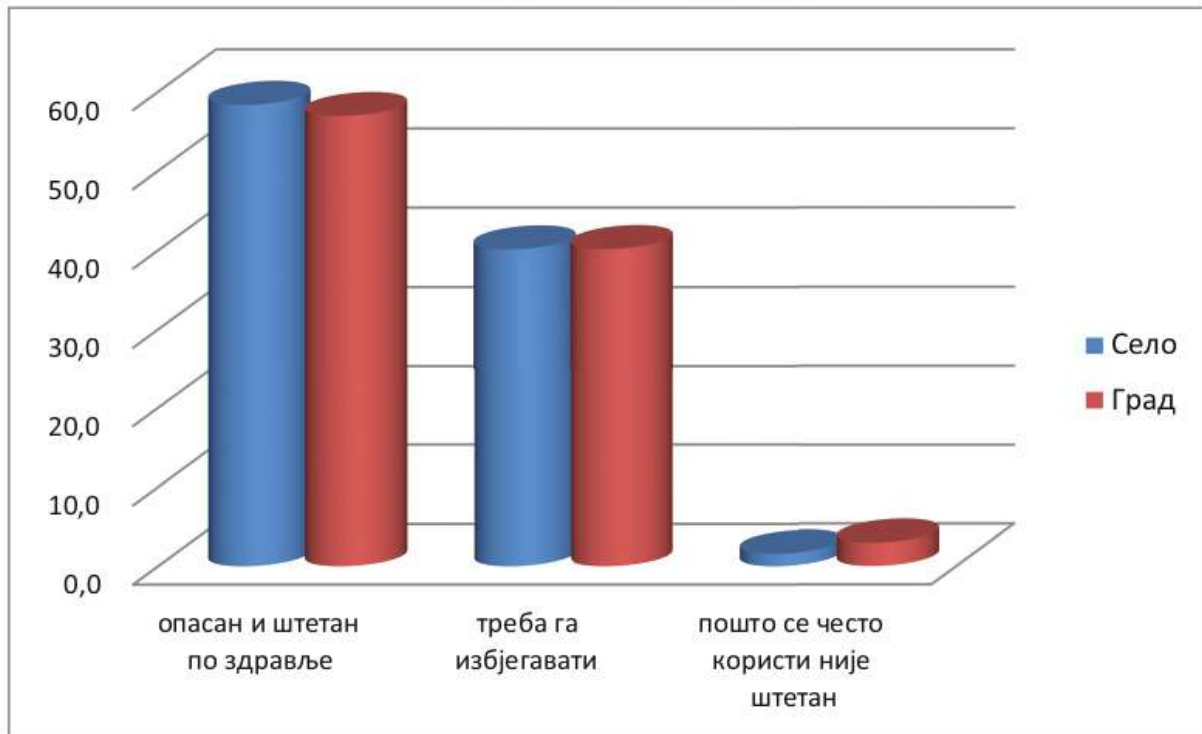
Графикон 50. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сџуденајџа на љиџање: Да ли мислиш да сџуџањем у сексуалне односе можеш добийи неку од љолно љреносивих болесџи?

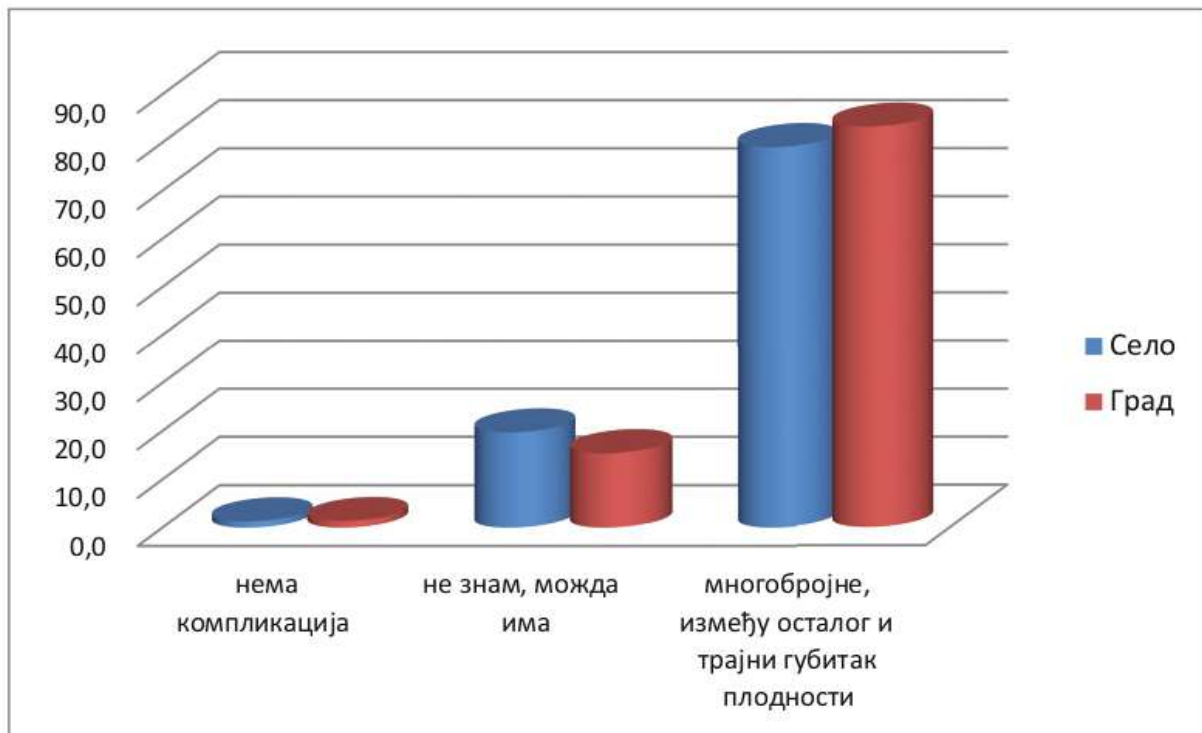
Графикон 51. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сџуденајџа на љиџање: Како се љрене се љолно љреносиве болесџи?

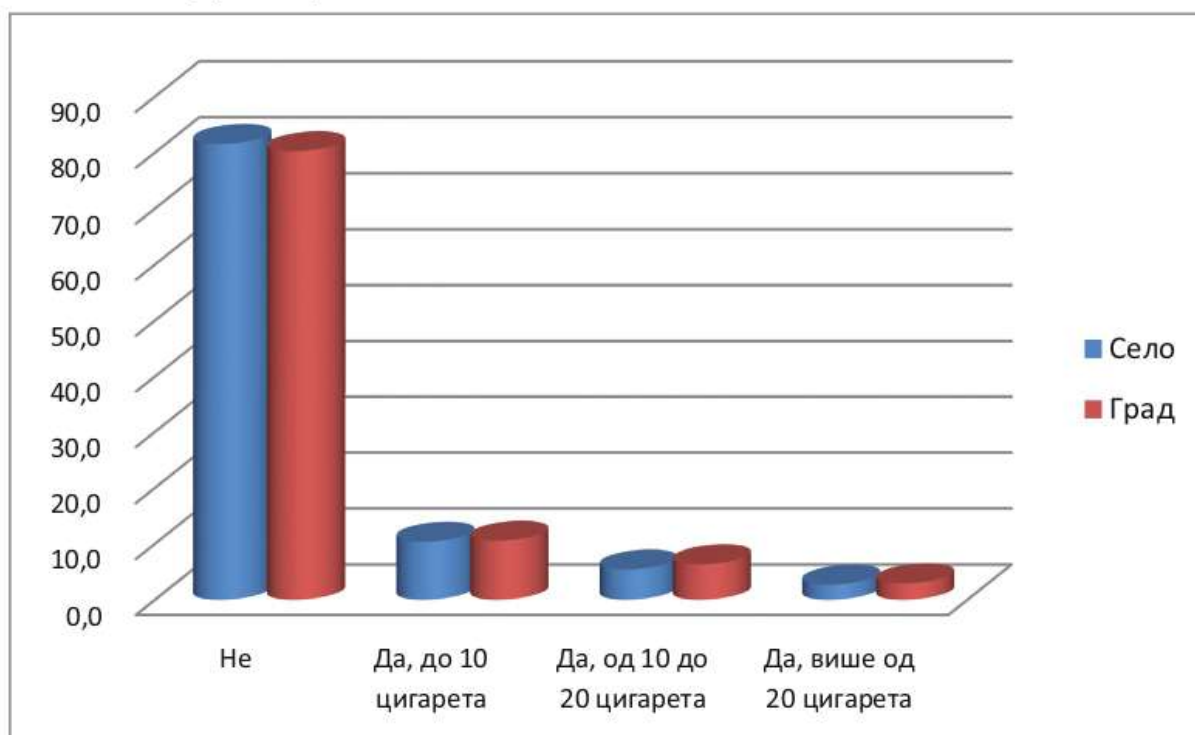
Графикон 52. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сџуденаја на поитање: Шта мислиш о намјерном прекиду порудноће?

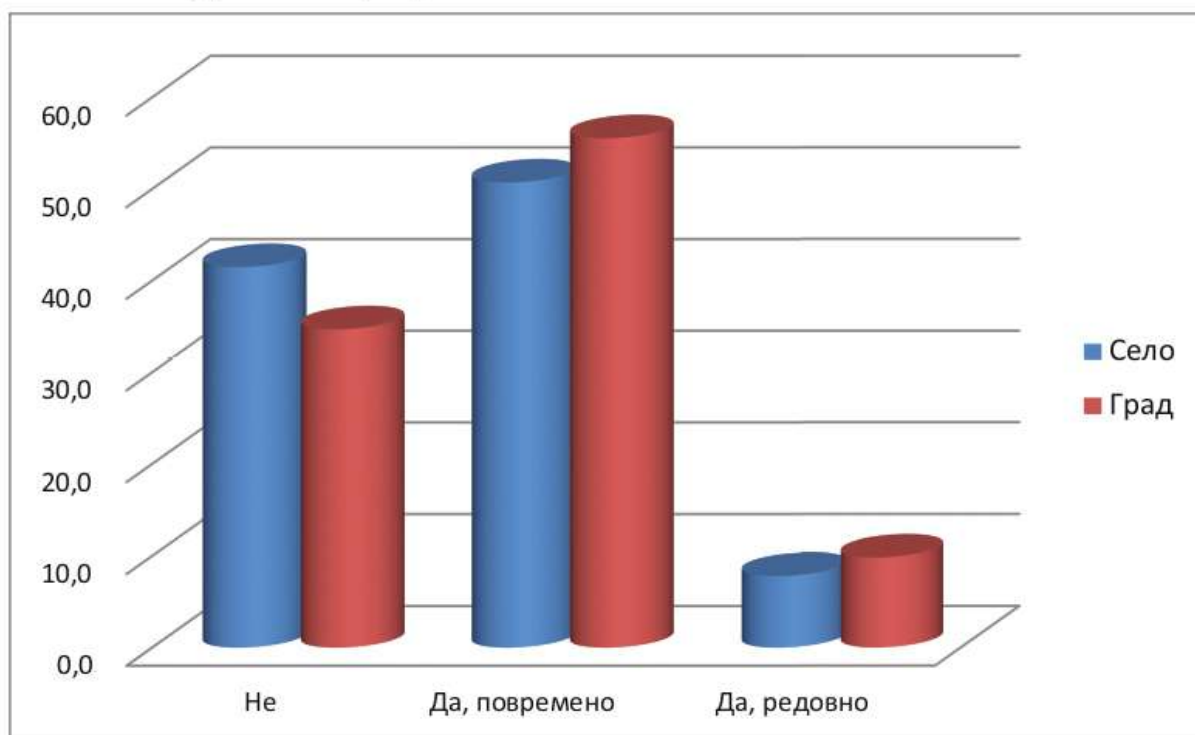
Графикон 53. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сџуденаја на поитање: Да ли знаје неке компликације које су могуће након прекида порудноће?

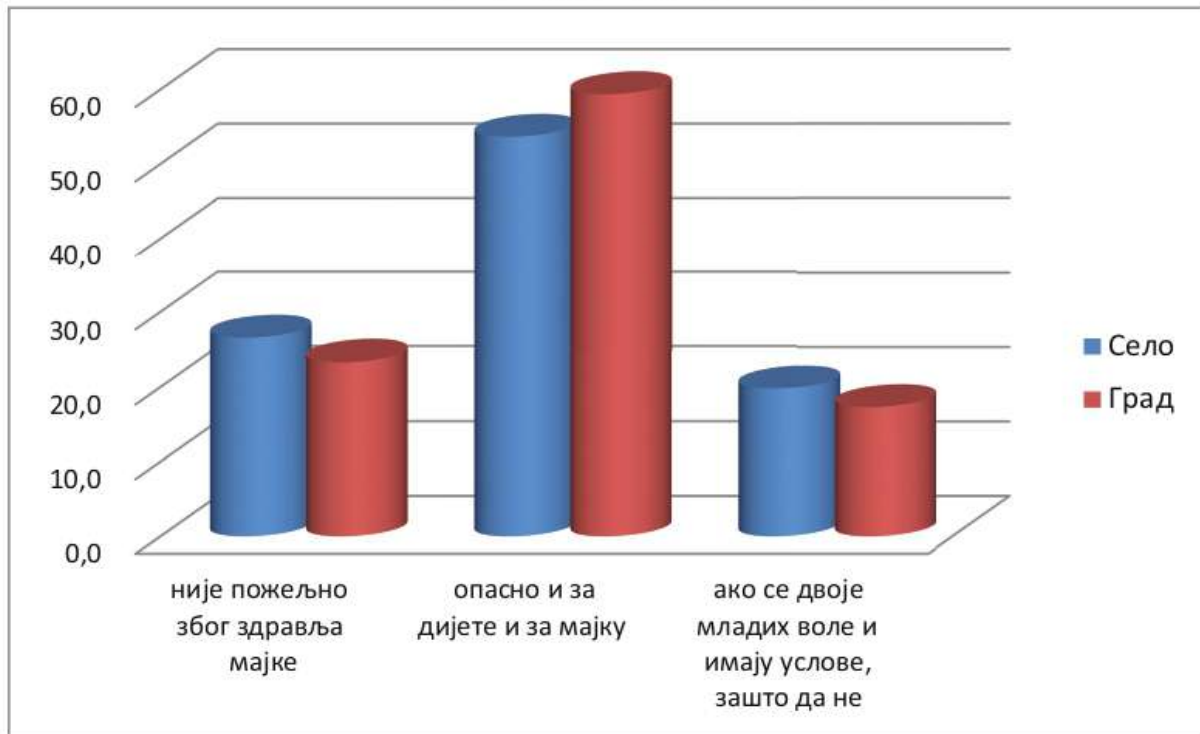
Графикон 54. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сџуденајџа на љијџање: Да ли љушијџе?

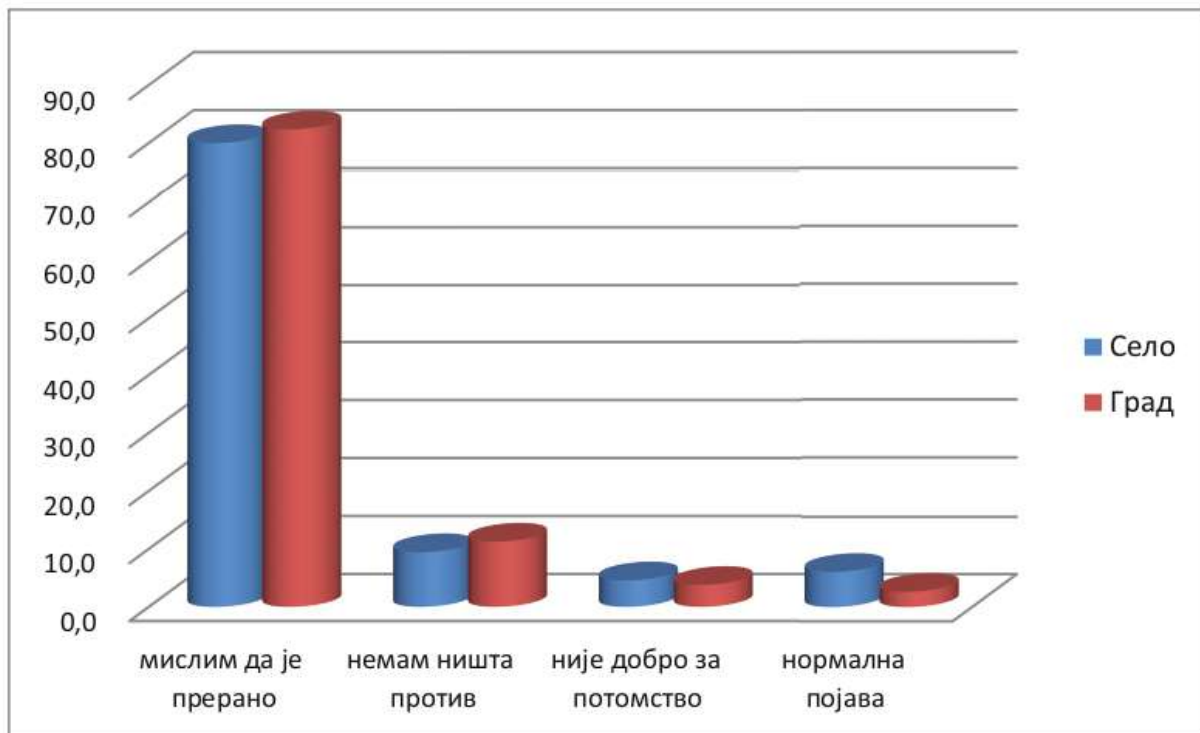
Графикон 55. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и сџуденајџа на љијџање: Да ли конзумирајџе алкохол?

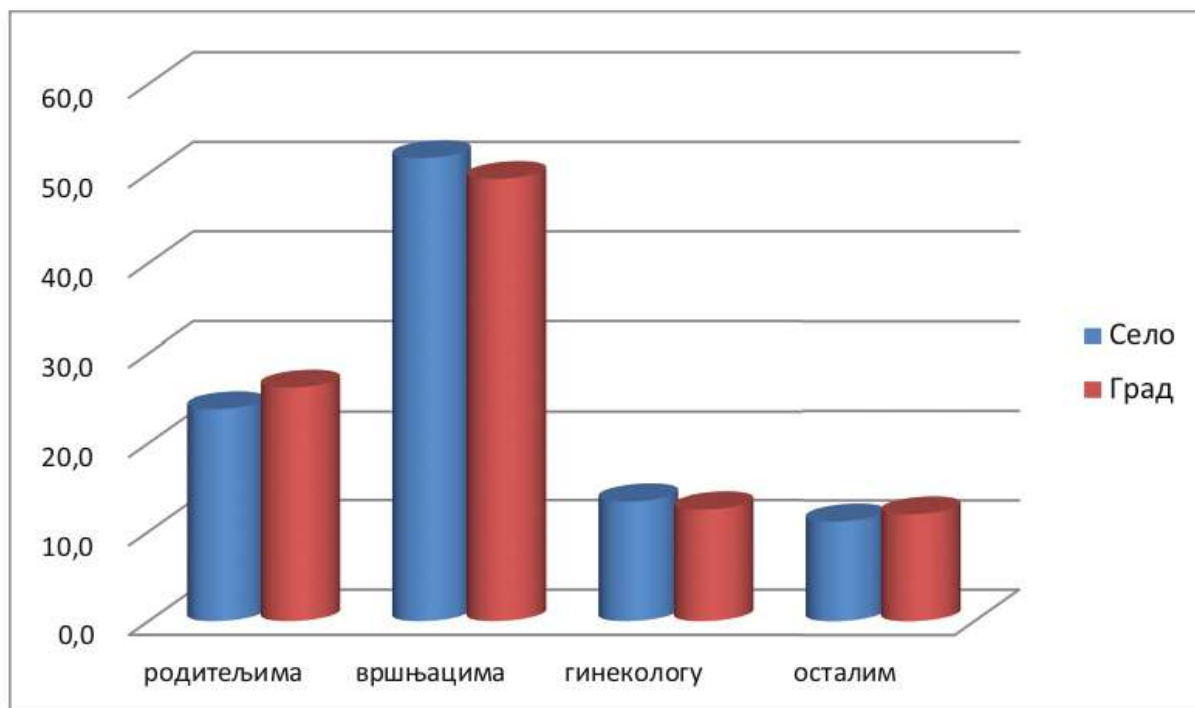
Графикон 56. Удио одговора анкейираних ученика средњих школа и сїуденаїа на йийање: Шїа мислийе о рађању дјеце у адолесценцији?

Графикон 57. Удио одговора анкейираних ученика средњих школа и сїуденаїа на йийање: Шїа мислийе о браку у адолесценцији?

Графикон 58. Удио одговора анкејираних ученика средњих школа и студенаца на питање: Кома би се обраћео за конјрацејцијом савјеј у вези са сексуалним живојом, конјрацејцијом или нежељеном шрудноћом?

Неплодност је код нас у порасту и према посљедњим подацима износи око 15%, што је мање него у развијеним земљама код којих је око 20%. Међутим, проценат неплодности код нас, али и у Европи, драстично се повећава. Као узрок најчешће се истиче све већа старост породиља јер због биолошке старости теже долази до оплодње, а квантитативна и квалитативна вриједност спермограма значајно опада.

Код млађих жена мања је могућност спонтаног побачаја и појаве аномалија код фетуса. Гинеколози и психолози су израчунали да је данас идеална старост код труднице 28 година. Претходна истраживања на нашем простору су показала да је популациона едукација на ниском нивоу, па више од 60% адолесцената основна знања о репродуктивном здрављу стичу из новина, часописа или литературе која није респектабилна (Маринковић, 2011).

Због тога је у условима ниског наталитета и фертилитета и негативног природног прираштаја од посебног значаја и подизање нивоа рада савјетовалишта за репродуктивно здравље адолесцената у Републици Српској. На нивоу примарне здравствене заштите требало би код младих развијати свијест о значају сексуалног и репродуктивног здравља. То подразумијева све мјере и активности на заштити, одржавању и побољшању репродуктивног здравља адолесцената, а које интегришу здравствени сектор и све релевантне друштвене институције које би учествовале у овим активностима.

3.3. ОЦЕНА СТАЊА И ПОТРЕБА ЗА ОБНАВЉАЊЕМ СТАНОВНИШТВА

Идентификацијом основних демографских показатеља становништва Републике Српске, уочене су неповољне тенденције у редистрибуцији и успостављању просторно-демографске поларизације, што има одраз како у поремећајима у репродукцији, тако и код најважнијих демографских структура. Ове тенденције су у складу са демографском транзицијом која је праћена промјенама у структури активног становништва и све израженијем процесу његовог старења, те појаве природне депопулације. Са трендом ниског и негативног природног прираштаја, доводи се у питање даљи раст становништва, како на републичком, тако и на локалном нивоу. Да би се обезбједио раст становништва потребно је хитно спровести мјера пронаталитетне популационе политике, односно потребно је усагласити демографски и друштвено-економски развој овог простора.

Спроведени попис 2013. године је значајан за Републику Српску не само са аспекта прављења демографског пресека и сложених социо-економских оквира популације, него и са аспекта праћења успјешности реализације кључних развојних стратегија. Нажалост, прелиминарни резултати пописаних лица су потврдили велике демографске промјене које су се на овом простору десиле у посљедњих двадесетак година.

Смањењем броја становника обухваћено је више од 80% простора Српске. Овакво стање је посљедица дугорочних негативних тенденција у природном кретању становништва, али и емиграције и процеса избјеглиштва и расељавања узрокованих ратним дешавањима 1992-1995. године.

Негативне размјере депопулације све више забрињавају и не само да су наша реалност, него пријете да буду и све израженије појаве у будућности. У наредном периоду може се очекивати даље интензивирање процеса депопулације, па се више не поставља питање да ли ће, него колико ће бити потпуно испражњених насеља у Српској.

Из године у годину у Републици Српској се повећава број општина које карактерише негативна стопа природног прираштаја. Ако се овим подацима дода и констатација о традиционално емиграционом обиљежју овог простора, може се са сигурношћу очекивати да ће након објављивања коначних резултата пописа становништва 2013. године у Републици Српској бити још мањи број становника.

Демографском анализом на нивоу општина и региона долази се до сличних резултата. Да би се сагледао потпунији значај природног прираштаја за органи-

зовање и остваривање популационе политике у Републици Српској, потребно је истаћи сљедеће чињенице:

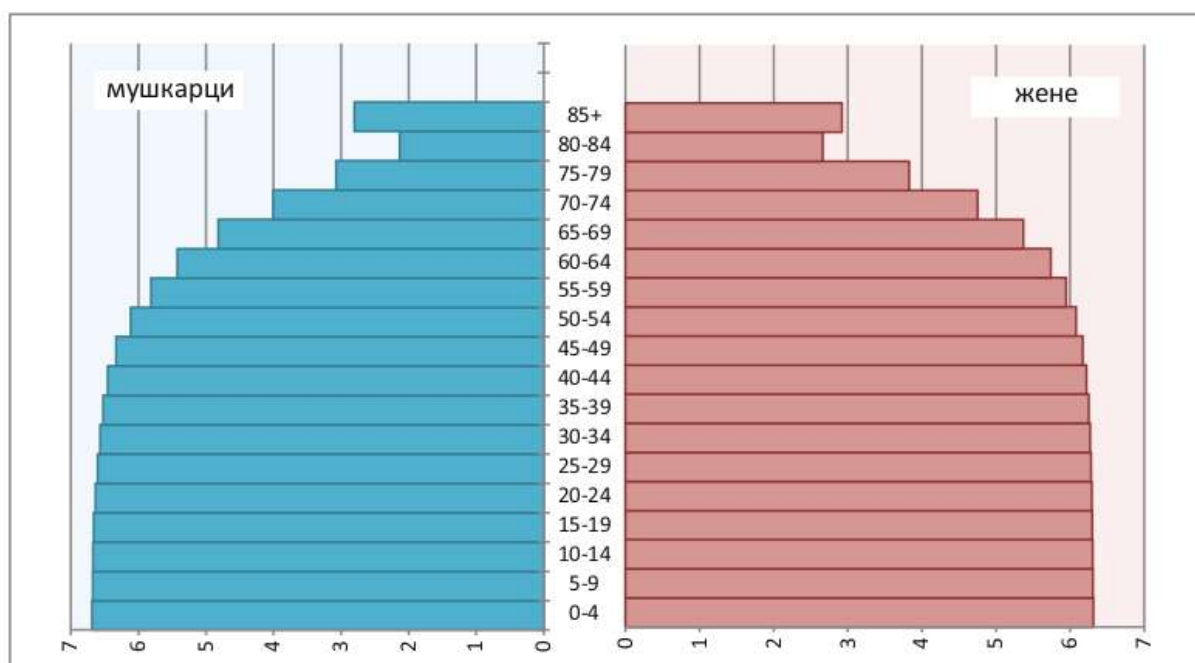
- Годишња стопа природног прираштаја стално опада;
- Постоје одређене територијалне разлике у висини обима и стопе природног прираштаја између општина, на једној, и појединих регија, на другој страни;
- Негативан природни прираштај је нарочито раширен у мањим и економски неразвијенијим подручјима, а то значи да је израженији и у сеоским срединама;
- Постоје разлике у обиму и стопи природног прираштаја на културно-традицијском и етничком нивоу;
- Имајући у виду назначене демографске карактеристике, неопходно је што прије приступити спровођењу просторно диференциране популационе политике на нивоу општина;
- Основна карактеристика популационе политике требало би да се заснива на стимулисању (повећању) наталитета.

Табела 21. SWOT - анализа демографског стања у Републици Српској

<p>СНАГЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Добро изучен проблем • Постојање низа студија са приједлозима програма демографског развоја • Интеграција избеглица у локалну заједницу повољностима за куповину кућа, окућница и пољопривредног земљишта нарочито у пограничним крајевима 	<p>СЛАБОСТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Негативан природни прираштај ➤ Емиграција младих ➤ Убрзавање процеса старења становништва ➤ Феминизација, нарочито села ➤ Велики удио запослених у пољопривреди ➤ Мањи удио активног женског становништва ➤ Велика незапосленост
<p>МОГУЋНОСТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Увоз стране радне снаге • Мултикултуралност у условима придруживања ЕУ • Дугорочно планирање броја дјеце који је потребан за просто обнављање становништва • Активирање мјера за промоцију рађања • Раздвајање програма планирања породице од других социјалних програма 	<p>ПРИЈЕТЊЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Незаустављива дугорочна депопулација ➤ Утицај социо-демографских трендова у европском окружењу ➤ Недостатак радне снаге која би одржавала постојећу инфраструктуру ➤ Изразита урбано-рурална популациона поларизација

Општи циљ одрживог демографског развоја је стационарно становништво, тј. становништво у коме ће слџдеће генерације бити исте величине као и постојеће (графикон 58). Овај ниво простог обнављања становништва, или замјене генерација, значи да на индивидуалном нивоу једна жена у свом фертилном периоду треба да се надомјести са једним женским дјететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици. У нашим условима, где је смртност ниска, а фертилитет испод нивоа потребног за замјену генерација, нето стопа репродукције је на нивоу око јединице када је кохортна стопа укупног фертилитета на нивоу око 2,1 дјетета по жени.

Графикон 59. Сйаросно-йолна йирамида жељеной сйационарной сйановнишйва

У трагању за оптималним фертилитетом, треба имати у виду да најмање десетак процената жена које ни у будућности неће учествовати у репродукцији (због смртности, стерилитета и, све више, неких других разлога) и да је оптимални удио жена са троје дјете негдје између максимума и минимума. Тачније, минимални удио жена са троје дјете на крају репродуктивног период треба да износи 30% од укупног броја жена, или трећину жена које рађају, под условом да све остале жене које рађају роде по двоје дјете. У случају да 70% свих жена заврши своју репродукцију са троје дјете, за обезбјеђење прсте репродукције нису потребна додатна рађања, па чак 30% жена не мора да учествује у репродукцији (Ђурђевић, 2004).

Компензација већ споменутог мањка од 30% живорођених за замјену генерација, може се постићи формирањем различитих модела на основу свих

распоживих података о наталитету. Први корак при изради модела је идентификовање старосне групе којој би се обезбједили оптимални услови за репродукцију. Затим се прецизно одређује број жена и потребан број дјеце за замјену генерација. На примјер, потребно је да 30% жена роди треће дијете, али под условом да све остале жене у фертилном добу роде двоје дјеце. У обзир треба узети и жене које неће учествовати у репродукцији због стерилитета и сличних разлога, и то њих 10%. У том случају 22% жена би требало да имају једно дијете, 22% да роди двоје дјеце, а чак 56% жена да роди треће дијете. На основу тога се израчунава удио прворођене дјеце са 52%, другорођене са 30%, а трећерођене са 18% (Ђурђевић, 2004).

Табела 22. *Модели завршног паритета у просјечном обнављању према удјелу мајки са троје деце, у %*

Паритет	Минимум		Могући оптимуми						Максимум	
	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце
0	10	0	10	0	10	0	10	0	30	0
1	0	0	10	10	20	20	30	30	0	0
2	60	120	40	80	20	40	0	0	0	0
3	30	90	40	120	50	150	60	180	70	210
Укупно	100	210	100	210	100	210	100	210	100	210

Извор: Ђурђевић, С. Бранислав, Колико деце треба Србији? Становништво, број 1-4, Београд, 2004.

Примјењујући овај модел према процентуалном удјелу жена и реду рођења дјетета на простору Републике Српске, можемо доћи до података који указују колики је мањак и у којем реду рођења дјеце.

Табела 23. *Процена жена које су родиле дјецу у Републици Српској 2012. године према реду рођења дјетета, модел оптимума и мањак*

Ред рођења	Стање		Модел оптимума		Мањак	
	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце	% жена	Број дјеце
1	46,4	4.628	52	8.677	- 46,6	- 4.049
2	37,4	3.728	30	5.009	- 25,5	- 1.281
3 +	16,3	1.625	18	3.005	- 45,9	- 1.380
Укупно	100	9.978	100	16.691	- 40,2	- 6.710

Напомена: Дјеца чији је ред рођења непознат, распоређена су пропорционално удјелу дјеце чији је ред рођења познат

Према претходним показатељима Републици Српској тренутно недостаје око 6.700, што је око 40%, дјеце за замјену генерација. Највећи удио у овом

мању имају прворођена и трећерођена дјеца. Дакле, према овом моделу оптимума у Српској прворођене дјеце недостаје око 47%, а трећерођене око 46%.

3.4. ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Услед већ назначених проблема у вези са утврђивањем што прецизнијег броја и структура становништва у Републици Српској, морало се приступити ревидираној процјени, као и дугорочним демографским пројекцијама за наредни период. Добијене пројекције су се додатно провјеравале, па се поред кориштеног симулационог модела „*A Model of Republika Srpska Pension System*” за 2008. годину²⁰, морала извршити и додатна независна пројекција становништва Републике Српске. Провјера се заснива на кориштењу посебног демографског софтвера који се користи за ове намјене.

У даљој анализи биће дефинисане уобичајене претпоставке које су потребне за пројекције становништва, а посебно су значајне за претпоставке о фертилитету и морталитету:

1. Претпоставка од одсуства криваца

Претпоставља се да у пројектованом периоду неће бити ратова, разорних земљотреса, епидемија или глади на овом и сусједним просторима.

2. Претпоставка о пољној продукцији живорођених

На основу дугогодишњих просјека, претпоставка је да ће се у читавом пројектованом периоду рађати 110 дјечака на сваких 100 рођених дјевојчица.

3. Претпоставке о фертилитету

О кретању фертилитета нису дате јединствене претпоставке као о осталим факторима који утичу на будући раст становништва. Приликом пројектовања пројекција претпостављена су три нивоа фертилитета: опадајући, константан и растући.

Табела 24. Претпостављени износ поједина укупног фертилитета у Републици Српској у периоду 2012-2025. године

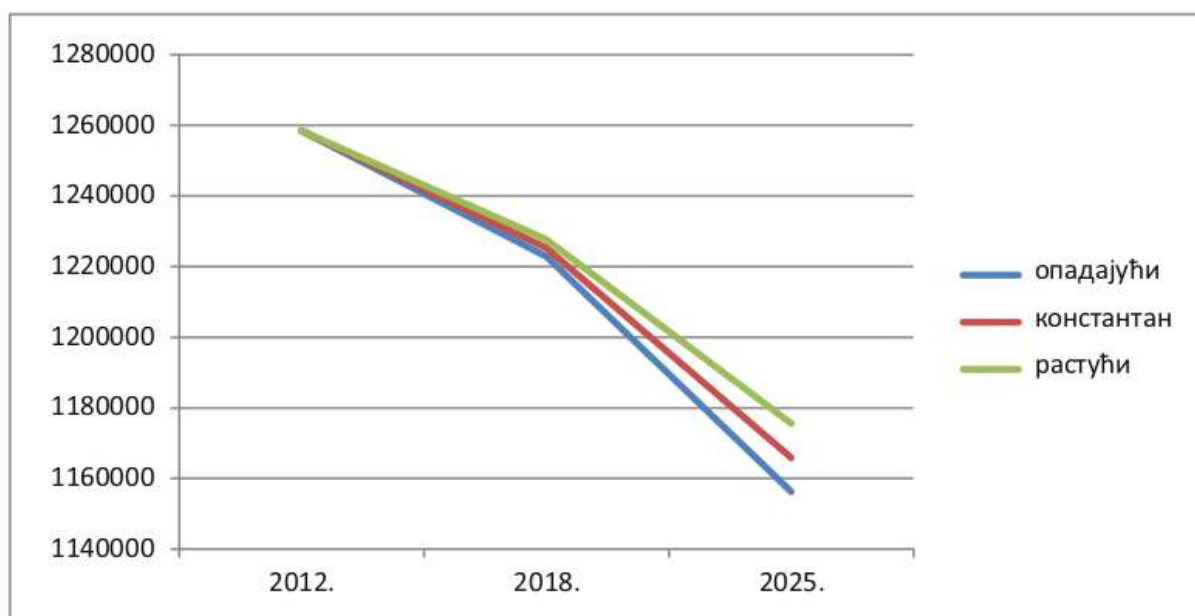
Претпоставке о фертилитету	Процјена 2012.	Претпоставке	
		2018.	2025.
Опадајући	1,2	1,1	1,0
Константан	1,2	1,2	1,2
Растући	1,2	1,3	1,4

²⁰ Стратегија реформе пензијског система у Републици Српској, Влада Републике Српске, Бања Лука, 2009.

У случају опадајућег фертилитета, он ће на почетку пројектованог периода - 2012. године, бити на нивоу од 1,1 дјецe по мајци. Константан фертилитет значи да ће он у пројектованом периоду стално бити на нивоу од 1,2 дјецe по мајци. Ниво претпостављеног константног фертилитета је нешто већи од актуелног, због вјеровања да ће мјере популационе политике и медијска кампања у прилог повећању рађања ипак дати неке резултате. У случају претпоставке о растућем фертилиту, он ће 2018. године износити 1,3.

Ниво падајућег фертилитета, на крају пројектованог периода - 2025. године, требао би бити 1 дијете по мајци, док би растући фертилиту износио 1,3 дјецe по мајци, што је такође испод нивоа потребног за просту замјену генерација.

Графикон 60. Пројектовани број становника Републике Српске према различитим претпоставкама кретања фертилитета у периоду 2012-2015. године

Удио у укупним рађањима добијен је и примијењен на основу података виталне статистике из 2012. године и кориштен је до краја пројектованог периода.

Табела 25. Претпостављени однос старости мајке и удјела у рађањима у Републици Српској

Старост мајке	Удио у рађањима
15 - 19	4,54%
20 - 24	21,84%
25 - 29	35,13%
30 - 34	26,36%
35 - 39	10,17%
40 - 44	1,84%
45 - 49	0,12%

4. Претпоставке о морталиитету

За претпоставке о промјенама у очекиваном трајању живота кориштене су моделне таблице Coale-Demeny, модел West. Очекивано трајање живота код мушкараца до 2018. повећаваће се за 0,4 године годишње, односно код жена за 0,3 до 0,5 године. До краја пројектованог периода претпостављено је да ће се полне разлике у корист жена у очекиваном трајању живота смањити са 4,6 на 4,3 година.

Табела 26. Претпоставка очекиваној трајања живота по полу у Републици Српској у периоду 2012-2025. године

Пол	2012.	2018.	2025.
Мушки	75,3	75,7	76,1
Женски	79,9	80,1	80,4

5. Претпоставке о миграцијама

У пројекцијама је претпостављено да миграције као фактор у промени броја становника неће бити присутне. Послије масовног избјегличког таласа у посљедњој декади двадесетог вијека, почетком двадесет првог вијека треба очекивати смиривање миграционих токова. Односно, стопа миграционог салда биће уравнотежена, тј. једнака нули.

6. Претпоставке о просјечној величини домаћинства

Претпостављено је да ће просјечна величина домаћинства опадати за око 0,1 члана по декади. Дакле, очекује се да ће просјечна величина домаћинства 2018. године износити 2,9, а 2025. године 2,8 лица.

Демографски развој Републике Српске пријети да буде ограничавајући фактор свеукупног развоја. На основу претпоставки на којима се заснива пројекција, број живорођених биће током читавог пројектованог периода мањи од броја умрлих.

Укупан број становника Републике Српске непрекидно ће се смањивати у свакој од претпостављених варијанти све до краја пројектованог периода и за само десет године биће мањи за 4 до 5 процената.

Смањивање броја становника није посебан проблем. Постоје и много мање земље са одличним перформансама. Проблем даљег развоја Републике Српске је погоршање „квалитета“ њеног становништва, због изразитог процеса старења. Зато, у сажетку резултата пројекција, нужно је указати на посебности будућег развоја најважнијих функционалних контингената.

Табела 27. Пројекција укупног становништва и карактеристичних функционалних контингената Републике Српске за 2018. и 2025. годину²¹

	Процијењени број становника	Пројекција	
	2012.	2018.	2025.
	Укупно становништво		
Опадајући	1.258.418	1.222.832	1.156.278
Константан		1.225.230	1.165.927
Растући		1.227.628	1.175.577
	Контингент дјеце узраста (0-4 године)		
Опадајући	50.245	42.483	34.403
Константан		44.762	40.029
Растући		47.041	45.655
	Контингент дјеце школског узраста (5-19 година)		
Опадајући	184.435	163.561	137.452
Константан		163.680	141.457
Растући		163.799	145.499
	Женски фертилни контингент (жене 15-49 година)		
Оп. – кон. – раст.	282.097	264.481	239.551
	Контингент старог становништва (65-79 година)		
Оп. – кон. – раст.	202.103	204.029	221.537
	Контингент остарјелог становништва (80 и више година)		
Оп. – кон. – раст.	28.659	58.282	65.102

У случају опадајућег фертилитета, број одојчади и дјеце јасленог узраста (0-4 године) биће мањи за 8%, у случају константног фертилитета за 5%, или у случају растућег за 4% до краја пројектованог периода.

Контингент дјеце школског узраста (5-19 година) биће осјетно мањи у свим варијантама.

Судећи према резултатима пројекција женски фертилни контингент (жена 15-49 година) ће се, по свој прилици, за тринаест година смањити за око 15%, што значи да ће сваке године удио овог контингента опадати за по један проценат.

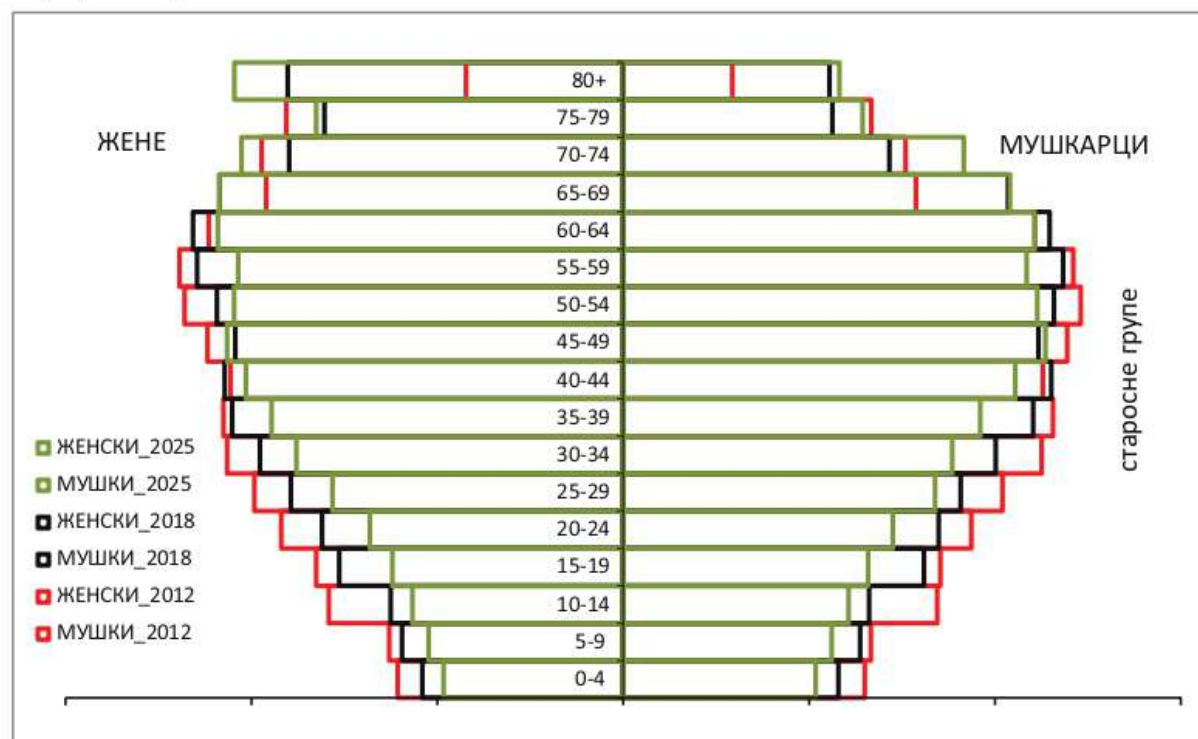
Бројност старог становништва (65 и више година) не зависи од варијанти фертилитета, све ово становништво је већ рођено, тако да са већом сигурношћу можемо тврдити да ће се њихов број повећати за 7,5%. Тако ће овај удио на крају периода износити око 20%.

²¹ Пројекција броја становника израђена је уз помоћ софтвера намијењеног за пројектовање становништва Demproj, верзија 4.

Број и удио остарјелог становништва (80 и више година) највише ће се повећати до краја посматраног периода, за преко 100%.

Сви су изгледи да ће се број становника у радно способном контингенту (мушки 15-64 године, жене 15-59 година) врло брзо смањивати, а то је и основни разлог за тврдњу да ће демографски развој Републике Српске бити ограничавајући фактор свеукупног развоја. Удио становништва радно способног узраста опашће са 68% на 64%, што ће бити један од најмањих удјела, чак у европским размјерама.

Графикон 61. Процјена за 2012. и пројекција полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2018. и 2025. годину (консијантна варијантја)

Графички приказ пројекције полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2018. и 2025. годину указује на регресиван тип становништва, који само потврђује претходне констатације о неповољним тенденцијама у демографском развоју, односно упућује на хитност спровођења мјера пронаталитетне популационе политике како би се ублажиле нежељене посљедице.

Очигледно је да ће све више расти броја становника у градовима и регионалним центрима, док ће на селима бити све мањи број становника. Масовни одласци становништва из наших села у градове изазиваће одумирање мањих мјеста, па ће села постати само тачке на географским картама. Поједина села су већ сада буквално преполовљена по броју становника, што је резултат ин-

тензивног смањења природног прираштаја и руралног егзодуса и урбане концентрације становништва. Дакле, све више се повећава урбана концентрација становништва: тако је, на примјер, у граду Бањој Луци 1961. године било око 46% градског становништва, а сада је око 75%.

Интересантна ће бити објава званичних резултата пописа становништва, домаћинства и станова из 2013. године из које ћемо моћи утврдити колики ће бити број насеља у Републици Српској која су пуста, односно која уопште немају становништва. Посебно ће бити важна анализа старосне структуре из које ће се моћи видјети колико има становништва млађег од 25 година у руралним срединама.

4. ПОПУЛАЦИОНА ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

4.1. ПОТРЕБА И ЗНАЧАЈ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Популациона политика се обично дефинише као скуп мјера, акција и програма које спроводи држава у смислу свјесног усмјеравања демографских промјена. Она је саставни дио културног, економског и социјалног развоја. Стара је као и људско друштво, а њено сагледавање је комплексно и мултидисциплинарно, па је зато и веома сложено. Овај проблем није могуће рјешавати подједнако ефикасно у свим државама свијета због њихове политичке, економске, социјалне, вјерске и других разноликости.

Демографска и популациона кретања су веома различити у развијеним и неразвијеним државама. Стога и није могуће донијети универзалну популациону политику на нивоу Уједињених нација. Данас у свијету постоје двије - поларизоване групе земаља: земље са високим природним прираштајем и земље са критично малим природним прираштајем. Све оне имају проблеме, али су они специфични и различито се рјешавају.

Универзална дефиниција популационе политике на нивоу Уједињених нација није прокламована. То не значи да није било (много) покушаја да се популациона политика дефинише општеприхватљивом дефиницијом.

Постоје дефиниције у ширем и ужем смислу, а све активности држава, влада и административно-политичких јединица које се односе на становништво садржане су у дефиницијама у ужем смислу (закони, одлуке, упутства, уредбе, програми, планови).

Неки од аутора дефинишу популациону политику као:

- „Поставку важних циљева коју прати одређен низ средстава да се они постигну“; „Владине акције креиране да мијењају популационе догађаје или оне које их већ мијењају“ или
- „Свјесно конструисане или модификоване институционалне ставове или посебне програме преко којих Влада директно утиче на демографске промјене“.

Национална академија наука САД у дефиницију уводи и популационо-одговорну политику, као реакцију власти на популационе промјене, нпр. изградња нових школских објеката, ако се повећава најмлађа популација и сл.

Све наведене дефиниције имају одређене недоречености, а многе дефиниције изједначавају популациону политику са политиком према породици и дјечи. Међутим, велики број демографа сматра да су двије дефиниције најпримјереније:

1. Комитета за популациону политику Аустралије: „Популациона политика је средство којим влада настоји да предвиди и одговори на популационе трендове и очекивања на основу њиховог утицаја и упозорава на утицаје јавне политике не саме популационе трендове.”
2. Нешто конкретнија дефиниција Geoffrey Mc Nicoll-а: „...популациона политика представља заједничку визију жељене демографске будућности и уређује низ креираних акција који доводе до тог циља...” .

Може се закључити да је неопходно донијети популациону политику на основу већ познатих дефиниција.

Циљ популационе политике би требао бити умјерен раст становништва и стабилан фертилитет на нивоу који као минимум обезбјеђује несметано обнављање становништва. Остваривање овог циља би требала бити озбиљна брига власти која ствара одговарајући систем вриједности, утиче на свијест грађана и утврђује одређене мјере које обухватају: сферу рада, образовање, политику урбанизације, стамбену политику, здравствену заштиту, помоћ домаћинству и запосленој жени, заштиту трудница и порођај без ризика и трауме (Гавриловић, 2006).

У многим државама популациона политика је заправо утопљена у социјалну политику путем материјалних награда и нематеријалних бенефиција којима се стимулише рађање. Дакле, популациона политика се у свијету различито спроводи, односно свака држава различито дефинише и спроводи своју популациону политику у зависности од проблема са којима се сусреће.

Популациона политика се сматра функцијом друштва, односно реакцијом цјелине (државе) на репродуктивна понашања (индивидуа), са циљем постизања промјена тих понашања којима би се обезбиједио опстанак, трајање и развој цјелине у непрекидном обнављању. Како цјелина (друштво) не функционише стихијски, већ организовано са јасном подјелом улога. Стога, популациону политику треба да формулише и спроводи држава преко својих органа, што не искључује учешће других институција друштва, него се и подразумева. Универзални циљ савремене популационе политике јесте умјерено рађање и продужење средњег трајања живота. Остваривањем тог општег циља постигло би се просто обнављање становништва и побољшао би се квалитет живота постојећих генерација, што садржи и читав низ посебних циљева који су иманентни популационој политици: од хуманизације и модернизације биолошке репродукције друштва, до свјесног, жељеног и одговорног родитељства и побољшања здравља мајки и дјеце” (Гавриловић; Рашевић, 1999).

Сасвим је сигурно да свако друштво треба проводити одређене мјере популационе политике јер је то у најужој вези са друштвено-економским развојем. Да би се уопште говорило о сврсисходности тих мјера, треба сагледати последице које би „стихијски“ развој становништва (раст или смањивање) могао оставити на економски и друштвени развој у условима непостојања популационе политике.

Често се постављају питања: Да ли је могуће засновати демографску (популациону) политику на основу научно утврђених законитости демографског развоја, те који су то модели демографског оптимума једног друштва којима се тежи усклађивање економског, социјалног и демографског развоја? Управљање демографским кретањима претпоставља двије стратегије: прилагођавање неминовном и мијењање могућег. Често се поставља питање: Зар само остваривање социо-економске политике не доводи посредно и до провођења демографске (популационе) политике? Свакако да то није тако и да је нужно „уплитање“ друштва. Међутим, политика уплитања у демографске токове, без обзира на избор типа политике, суочава се са врло осјетљивим питањем балансирања потреба појединаца (пара, породице и становништва, нације као цјелине), односно добро познате дилеме равнотеже појединац-друштво, што је стара научна и практично политичка дилема, добро позната социолозима (однос дијела и цјелине). Ако томе додамо и теорије о заштити људских права и слобода, онда слободно можемо рећи да данас популациона политика балансира између многих препрека (Гавриловић; Рашевић, 1999; Бобић, 2007).

Популациона политика треба да дјелује организовано, путем друштва (државе) на узроке који доводе до недовољног или прекомјерног рађања, а све то треба да је засновано на научним сазнањима. Посебно је питање етичких начела, односно питање људских права и слобода и колико држава уопште има право да се мијеша у право појединца да сам одлучује о рађању. На основу досада познатих теорија често се поставља питање: Да ли је могуће засновати демографску (популациону) политику на основу научно утврђених законитости демографског развоја? Односно, треба пројектовати модел демографског оптимума једног друштва којим се тежи усклађивање економског, социјалног и демографског развоја.

Типови популационе политике зависе од критерија према којим се проводи подјела те политике. Према критерију носиоца разликујемо тзв. експлицитну и имплицитну популациону политику. Експлицитна популациона политика подразумева мјере и акције које доноси и проводи држава, са директно бројчано одређеним демографским циљевима, тј. са циљем дјеловања на одређене

компоненте укупног кретања становништва (најчешће на фертилитет и миграцију), као и на смјер њиховог кретања. Већина земаља у развоју имају ексциплитну популациону политику.

„Имплицитна популациона политика подразумијева политику према становништву која као таква није службено објављена и која подразумијева систем посебним мјера и акција, која се проводи у оквиру појединачних, посебним политика (стамбена политика, политика запослености, фискална политика, кредитна политика, политика цијена одређених производа и услуга за дјецу и сл.) с циљем да усмјере развој становништва, односно поједине компоненте укупног кретања становништва (најчешће наталитет/фертилитет и миграцију) у друштвено пожељном смјеру“ (Wertheimer-Baletić, 1999). Ова политика је, на неки начин, прикривена популациона политика, али ипак својим дјеловањем постиже одређене циљеве. Најбољи примјер пружа „политика благостања“ у Шведској, која је годинама бројним посебним мјерама настојала побољшати положај дјетета у породици, помоћ запосленој жени, мајци и сл.

Подјела на квантитативну и квалитативну (еугеничку) популациону политику темељи се на критерију бројчаног циља. То су такве популационе политике којима је циљ дјеловање на величину стопе кретања становништва, најчешће на стопу раста или пада становништва (квантитативна). Политике којима је циљ оплемењивање становништва или његово јачање у биолошком смислу улазе у групу тзв. квалитативних популационих политика.

Према Томпсоновој подјели издвајају се четири групе (типа) популационих политика:

1. Експанзивна стимулативна популациона политика чији је циљ повећање репродукције становништва;
2. Рестриктивна популациона политика чији је циљ спречавање раста становништва;
3. Редистрибутивна популациона политика чији је циљ да осигура повољнији размјештај (расподјелу) становништва у односу на расположиве ресурсе;
4. Квалитативна или еугеничка популациона политика чији је циљ постизање одређених квалитета становништва у биолошком смислу.

За савремену популациону политику уопште, а посебно у развијеним земаљама, релевантне су следеће групе мјера:

- а) Породични и дјечији додаци, те друге материјалне и сличне погодности које су карактеристичан инструмент популационе политике у многим земаљама (нпр. Француска, Белгија, Шведска и др.).

- б) Мјере у домену фискалне политике, пореске олакшице зависно од броја дјеце, посебно порези на нежење, новчане накнаде мајкама са већим бројем дјеце и сл.
- в) Мјере које би требале олакшати функцију материнства запосленој жени (продужење породилског одсуства, повећање броја вртића и јаслица, увођење скраћеног радног времена за мајке са малом дјецом, омогућавање жени да се поново запосли, могућност да отац користи родитељско одсуство, и сл.), као и мјере из подручја здравствене заштите, образовања и социјалне и економске политике у ширем смислу.
- г) Мјере које се односе на тзв. контролу рађања, гдје побачај треба бити што мање примјењиван, а предност се даје све већој примјени средстава контрацепције.

Већина развијених држава проводи ове мјере у већем или мањем обиму, комбиновано, независно од опредјељења влада, материјалних могућности, традиције и других утицаја као што је религија.

Проблеме демографског развоја владе појединих држава дугорочно могу пребродити превентивним политикама и политикама побољшања популационог стања. Законитост доношења оваквих мјера популационе политике требала би се проводити кроз сљедеће активности:

Превентивна политика		Политика побољшања
<p>Директне мјере</p> <ul style="list-style-type: none"> • Миграциона политика • Подршка породици • Политика репродуктивног здравља • Породично оријентисана политика запослености 	<p>Индиректне мјере</p> <ul style="list-style-type: none"> • Економска политика • Политика полова • Едукативна политика 	<ul style="list-style-type: none"> • Реформа социјалне сигурности • Политика радне снаге • Здравствена политика • Политички одговор на старење популације

Извор: J. Grant, J. A. Noble, „Low Fertility and Population ageing...“, RANG, Santa Monica, 2004.

Превентивна политика се може проводити директним мјерама које се огледају у сљедећем:

1. Миграциона политика која се своди на нпр. ограничење имиграционих квота, обезбјеђење „социјалних давања“ и сл;
2. Подршку породици путем различитих бенифиција као што су: финансијске олакшице, здравствена заштита, материнска и родитељска одсуства, брига о дјечи, породични додаци, породичне пореске олакшице, третман самохраних мајки, стамбене олакшице и сл.);

3. Политику репродуктивног здравља која третира проблематику абортуса, контрацепције, стерилитета и здравствену заштиту репродуктивног здравља младих;
4. Породично оријентисану политику запослености која се директно односи на проблематику родитељског и породилског одсуства, као и одсуства за чување дјеце.

Индијектне мјере којима се може проводити превентивна политика садржане су кроз:

- а) Економску политику којом се на нивоу државе дефинишу монетарне, фискалне и друге мјере које значајно утичу на популациону политику.
- б) Политику полова којом се утиче на фертилитет преко еманципације и образовних структура жена, равноправности полова и сл.
- в) Едукативна политика којом се указује на проблематику пада или раста фертилитета и популације, као националног проблема и услова опстанка нације.

Међу бројним мјерама које се односе на факторе који утичу на квантитет и квалитет популације, политика побољшања би се могла унаприједити сљедећим активностима:

1. Реформа социјалне сигурности која се проводи кроз рјешавање повећаних трошкова пензионих фондова у складу са све већим бројем корисника (повећањем старосне границе за одлазак у пензију, укидањем присилних одлазака у пензију, оснивањем фондова за самосталне уплате пензионог стажа и сл.)
2. Политика радне снаге која се проводи кроз доношење низа мјера за елиминацију смањења тренда радне снага (цјеложивотно учење и рад, политика радне снаге за жене, младе и старе и сл.)
3. Здравствена политика која се проводи кроз доношење разних стратегија којима би се рационализовао здравствени систем и унаприједила здравствена заштита и услуге.
4. Политички одговор на старење популације се може реализовати кроз здравствене олакшице за старију популацију, која је све бројнија, а у складу са тим поставља се и питање границе старости (да ли је то 65 или више година).

Владе појединих држава треба да воде ону популациону политику која највише одговара циљевима укупног социо-економског развоја и демографских кретања. Крајњи циљ активне популационе политике је успостављање равнотеже између фертилитета и морталитета становништва на просторима гдје се њене мјере примјењују.

4.2. ИСКУСТВА ДРУГИХ И ПЛАНСКА РЈЕШЕЊА

Тенденције недовољног рађања, отворена депопулација, пораст удјела старијих лица становништва у структури становништва, ниске стопе фертилитета, као и само прихватање и усвајање ниских репродуктивних норми и обичаја нису само карактеристични за простор и становништво Републике Српске. Овакве тенденције и карактеристике се могу посматрати и на нивоу шире регије западног Балкана, али и саме Европске уније (наравно уз одређене изузетке и са мањим интензитетом), простора који тренутно укључује 28 чланица држава и представља трећи популациони регион по величини у свијету, послје Кине и Индије. Са овим проблемима савременог друштва, поједине земљу у Европи и свијету су се суочиле још давно, као на примјер Француска која је почела систематски да се бави проблемима популационе политике и унапређења пронаталитетног програма прије скоро 80 година, прилагођавајући свој законодавни систем прокламованој политици државе о порасту становништва. Чувена је парола предсједника Француске Де Гола, изречена послје Другог свјетског рата, која гласи: „... дванаест милиона беба у слједећих десет година...“.

У 2002. години, укупна стопа фертилитета у петнаест земаља Европске уније је износила је просјечно 1,50, а у 10 нових чланица просјечно 1,31 дијете на једну жену у фертилној доби. Имајући на уму да укупна стопа фертилитета од 2,1 представља тзв. критични ниво који се захтијева за обнављање генерација, онде се може сагледати обим проблема са којим се суочавају како земље западног Балкана, тако и саме чланице Европске уније. Поред ових параметара, најновија истраживања у Европи показују такође тенденцију раста других неповољних демографских фактора, а то су: смањење броја склопљених бракова; пораст стопе разведених бракова; пораст броја рађања ванбрачне дјеце и пораст једнородитељских породица.

Овакви демографски процеси имају велики социјални и економски утицај на развој друштва, а узимајући у обзир прогнозу њиховог дугорочног кретања, њихов значај ће свакако бити и већи. Стога већина држава Европске уније, као и држава која се граниче са њом, почињу да предузимају низ системских мјера и акција, те дефинишу политике као одговор на стварно настало неповољно демографско стање, посебно у области наталитета и природног прираштаја. Такве мјере се у земљама Западне и Сјеверне Европе ријетко формално декларишу као мјере популационе политике, већ се оне крију најчешће иза наслова као што су мјере породичне политике (*family policy*), социјалне политике, или пак политике везане уз становништво (*population-related policies*). Изузетак представља Француска и још неколико нових чланица Европске уније које заправо

воде експлицитну популациону политику, са јасном и недвосмисленом дефиницијом пронаталитетних мјера. Разлози оваквог става већине европских земаља према формалном одређењу мјера, које суштински имају карактер пронаталитетних мјера, лежи у негативном историјском искуству и злоупотреби назива и мјера популационе политике која се десила крајем 30-их и почетком 40-их година XX вијека за вријеме фашистичких режима у Италији и Њемачкој.

У 90-им годинама XX вијека мали број развијених европских земаља је директно истицао пораст фертилитета као циљ своје политике, али је чињеница да већина земаља демографске циљеве жели остварити посредно помоћу мјера политике према породици, социјалне политике или здравствене политике. Данас највише европских земаља, првенствено оних сјеверозападних, у погледу популационе политике заступа имплицитну варијанту која претпоставља индиректно усмјеравање кретања становништва ка порасту фертилитета. То се постиже у оквиру појединих мјера посебних политика (социјалне, здравствене, стамбене, кредитне и пореске политике, економске политике, политике цијена производа за дјецу, политике заштите жена на раду, политике која тежи усклађивању функције рада и родитељства запослене жене и сл.). При томе демографски циљеви такве политике нису експлицитно наглашени, али се прешутно рачуна на дјеловање појединих мјера тих политика на постигнуће пожељних демографских промјена. Уз то, у разним посебним политикама демографски циљ - примарно пораст наталитета и природног прираста – имплицитно је уграђен у њихове специфичне мјере: стамбена, пореска, политика цијена, запослености, итд. (Wertheimer-Baletić, 2006).

Посматрајући ипак Европу као јединствену економско-политичку цјелину, можемо уочити одређене демографске процесе у посљедњих тридесет, а нарочито посљедњих десет година. Они се рефлектују кроз два изразита параметра, а што пред земље чланице Европске уније уједно ставља и велики изазов: Како ријешити овај проблем? Први демографски изазов нове Европе јесте старење становништва. У односу на остале свјетске регионе, пораст удјела старих лица у укупној популацији се најбрже одвија управо у Европској унији. Међутим, други и озбиљнији изазов јесте тенденција недовољног рађања, односно ниске стопе укупног фертилитета.

Према демографским пројекцијама до 2050. године становништво Европске уније ће се смањити са садашњих 493 милиона на 472 милиона. Годишња стопа раста становништва, која тренутно износи 0,4%, најнижа је међу великим регионима свијета. Међутим, та ситуација није једнака у свим државама европског континента. Док, рецимо, Ирска, Турска и Француска биљеже одређене стопе

раста, дотле Бугарска, Румунија, Њемачка, Пољска и балтичке земље биљеже лагани пад.

Мјере популационе политике које користе европске земље су веома разноврсне и варирају од државе до државе, зависно од уставно-политичког уређења, економске моћи и доступних финансијских извора, традиције, моралних начела и схватања, односу нације према религији, емпиријског искуства у овој области, заузетом политичком ставу према питањима емиграције и имиграције, итд.

На основу инструмента којим држава, тј. друштво настоји да унаприједи демографску слику и помогне породици, без обзира на сву разноликост у броју мјера и опцији њихове примјене, могу се класификовати у три групе:

1. У прву групу спадају мјере које користе новац као инструмент помоћи и ту спадају разне накнаде и пореске олакшице за породицу.
2. У другу групу спадају мјере које као инструмент користе вријеме (допуст) које се ставља на располагање запосленим члановима породице у циљу бољег прилагођавања, тј. усклађивања професионалних и породичних обавеза.
3. У трећу групу спадају мјере које користе различите услуге (старање и подршка за дјецу и породицу).

Без обзира о којој је групи пронаталитетних мјера ријеч, генерални је принцип да у условима довољних ресурса мјере буду универзалне и дистрибуиране као елементарно право сваког дјетета, породице и родитеља. Међутим, у условима ограничених ресурса (нарочито финансијских), прибјегава се пракси ограничавања и стимулисања само породица које се по одређеним стандардима, најчешће оствареним породичним приходом, налазе у стању социјалне угрожености.

Када су питању мјере које користе новац као главни инструмент помоћи, циљ оваквих мјера јесте да се родитељима признају и ублаже трошкови родитељства: како директни, тако и индиректни (опортуни) трошкови. Дјечји додатак је најзаступљенији облик овакве помоћи породици и по правилу њега добијају сва дјеца. У Италији и Румунији додатак се исплаћује само породицама са дохотком испод утврђеног минимума, док је, рецимо, у Шпанији и Пољској висина дјечијих додатака условљена такође висином породичног дохотка. Такође, висина дјечијих додатака се у већини европских земаља прогресивно повећава за свако наредно дијете (Француска, Њемачка, Белгија), док друге европске земље дају једнаке износе за свако дијете (Ирска, Шведска, Велика Британија, Данска). Скоро све земље предвиђају 18 година као горњу границу

за дјечји доходак, с тим да се она продужава и до 20. или 25. године у случају редовног школовања. Иначе, према ранијим подацима EUROSTAT-а, највећа издвајања овог типа имају нордијске земље и то 3-5% БДП-а, а најмања издвајања земље Јужне Европе и то у распону 0,3-1% БДП-а (Рашевић; Петровић, 1996).

Поред дјечјег додатка, постоји и цијели низ других мјера индиректне финансијске природе које користе земље Европске уније. Тако, на примјер: новчана помоћ сваком дјетету на почетку нове школске године (Француска); редукација трошкова саобраћаја до 50% за сваког члана породице са троје или више дјеце (Француска, Белгија, Италија, Њемачка, Шпанија и друге); једнократна новчана помоћ приликом рођења дјетета (Ирска, Велика Британија); новчана помоћ при вјенчању (Грчка, Португал); различите форме ослобађања од пореза у зависности од издржавања једног или више дјеце (већина земаља Европске уније); посебне пореске олакшице на основу трошкова везаних за облачење, чување дјеце, куповину школских уџбеника (Белгија, Француска, Њемачка, Грчка, и друге); новчана давања везана за стамбене трошкове; давања или услуге којима се смањују трошкови здравствене заштите; посебна новчана помоћ за једнородитељске породице (Француска, Белгија, Данска, Норвешка), повластице за присуство разним културним и спортским догађајима (Француска).

Више истраживања која су се односила на питање ефикасности финансијских мјера политике подршке породици „која се спроводе у нордијским и западним европским земљама показују да, поред привременог, оне имају и дуготрајне ефекте. Екартова студија из 1986. године, базирана на искуствима осам земаља, показала је да високе материјалне бенефиције могу повећати стопу укупног фертилитета у висини од 0,2 детета по жени... Линдгрен је такође проценио да просечан број живорођене деце ефикасна политика подршке породици може да повећа у вредности од 0,2 детета по жени... Француски демографи верују да би фертилитет ове земље са најдужом традицијом у спровођењу мјера које стимулишу рађање могао бити нижи за 10%, или 0,2 детета по жени да је препуштен спонтаним токовима“ (Рашевић; Петровић, 1996).

Друга група пронаталитетних мјера која као главни инструмент користи вријеме, односно различите допусте, има за циљ да родитељима, а нарочито мајци, омогући што лакше и безболније усклађивање породичних и професионалних обавеза. У неким земљама, посебно Западне Европе и нордијским земљама, ове мјере имају и за циљ смањење дискриминације жена на тржишту рада и њихову већу еманципацију. Ради се најчешће о породилским и родитељским допустима (који имају много варијација у дужини трајања и начину кориштења: зависно од земље до земље); затим посебним одсуствовањима ради по-

себне његе дјецe; могућност скраћења радног времена и тзв „part-time“ радно вријеме; рад код куће и друге.

Породиљски допуст припада мајци и креће се између неколико седмица (13 седмица у Португалу) па до неколико година (52 седмице у Шведској). У неким земљама (Француска, Пољска) дужина одсуства се повећава са редом рођења дјетета. Такође је битно истаћи да неке земље предвиђају повећање одсуства са редом рођења дјетета (Француска, Пољска), или предвиђају посебне финансијске стимулације у оквиру породилског дупуста у случају мањег временског размака између рођења два дјетета (Шведска). Висина надокнаде током породилског одсуства углавном зависи од износа плате који је мајка остваривала прије одласка на одсуство. У највећем броју европских земаља надокнада је у висини цијеле плате (Њемачка, Аустрија, Холандија) или са смањењима у распону 10-20%, зависно од дужине трајања одсуства (Француска, Шведска, Италија, Ирска, Велика Британија и други).

Што се тиче родитељских дупуста, већина земаља Европске уније предвиђа и различите дупусте у форми одсуствовања са посла до одређене старости дјетета како би се омогућио дужи боравак мајке са дјететом и олакшано питање чувања дјецe у најранијем узрасту. Дужина овог одсуства варира од 3 мјесеца (Грчка), до 3 године (Њемачка, Француска). У Белгији је професионална каријера могла бити прекинута и на 5 година због породичних разлога. У највећем броју земаља ово одсуство није било плаћено, док су Белгија, Њемачка, Данска и Пољска омогућавале плаћено одсуство. Висина надокнаде је варирала у износу између минималног и просјечног дохотка (Рашевић; Петровић, 1996).

Генерално узевши, у посљедње вријеме ова два облика одсуства постала су веома важан инструмент политике према породици у земљама Европске уније и у њима се огледају различити приступи популационој политици. Један од инструмената који је имао значајан ефекат у спровођењу пронаталитетних мјера јесте тзв. „part-time,“ или повремено радно вријеме за жене, које је имало пуни ефекат у периоду након 80-их година прошлог вијека. Наиме, период високе запослености жена, нарочито у сектору услуга (гдје је скоро 80% жена било запослено) може се добрим дијелом објаснити увођењем модела парцијалног радног времена, нарочито у скандинавским земљама, Њемачкој, Великој Британији и Холандији. Тако је средином 90-их година прошлог вијека, у скандинавским и земљама Западне Европе опцију парцијалног радног времена користило је скоро 60% жена, док се тај број у земљама Јужне Европе кретао око 29%. Уз могућност рада код куће и опцијом парцијалног радног времена (наравно у комбинацији и са другим мјерама) Шведска је као најбољи примјер

ове праксе, имала значајне резултате у циљу стимулисања рађања код жена у фертилној доби (о томе нешто шире у наредним поглављима).

Осим могућности парцијалног радног времена, средином 90-их година прошлог вијека већина земаља Европске уније је проширила могућности прилагођавања радног времена потребама и родитеља и запослених особа. Уведена је, рецимо: могућност редукованог и флексибилног радног времена за мајке које доје дјецу или за родитеље који морају да ускладе радно вријеме ради чувања мале дјеце; затим могућност кориштења прековременог радног времена као временског кредита који се може искористити за будуће породичне потребе.

У трећу групу мјера које се, са мањим или већим успјехом, користе у земљама чланицама Европске уније, сврставају се мјере старања и чувања дјеце у установама предшколског и школског васпитања. Мада је ова потреба збрињавања дјеце врло важна како би се превазишле потешкоће између рада и родитељства, она није на адекватан начин развијена у институционалном смислу у свим европским државама. По правилу, као што је то и у Републици Српској, разликују се институције за дјецу старости до три године које се називају јаслице и институције за дјецу у доби од три до шест година које се називају вртићима (обдаништима). Истраживања су показала да су институционални облици збрињавања дјеце најбоље развијени у земљама са тзв. социјал-демократским моделом државе благостања, а то су управо Шведска, Норвешка и Данска. Поред ових држава, и у бившим земљама са социјалистичким системима институционални модел збрињавања дјеце је био веома добро развијен и имао је велики обухват третмана предшколске и школске дјеце. Истраживања која су спровођена почетком 90-их година прошлог вијека, показала су да је обухват рецимо у Аустрији за дјецу до 3 године био само 3%, а институцијама за дјецу 3-6 година приступ је имало око 57% дјеце. У Француској, која је један од најбољих примјера спровођења пронаталитетних мјера, 20-25% дјеце старости до 3 године је имало приступ у јаслице, а чак 95% дјеце је било смјештено у обданишта! Најповољнија ситуација је била у Шведској гдје је око 80% дјеце било смјештено у јаслице и скоро исто толико у обданишта. Италија је, рецимо, као земља са негативним демографским кретањима, имала 5% дјеце у јаслицама и 88% дјеце у обдаништима.

Данас је интенција скоро свих чланица Европске уније, а складу са препорукама Савјета Европе, да се развијају и спроводе мјере које доприносе усклађивању обавеза око подизања дјеце и захтјева који се тичу радног мјеста (брига о дјецу док су родитељи на послу, окупирани оспособљавањем за рад или тражењем посла, итд). Тако је изражено настојање да се развијају институције за дје-

цу изнад 4 године, а које се третирају као дио образовног и социјализацијског програма. Тако су у Француској, Белгији, Њемачкој и Холандији у предшколске образовне програме укључена готово сва дјеца старости од 4 до 6 година.

Битно је нагласити још двије ствари које се тичу институционалног третмана дјеце. Наиме, усљед одређених мањкавости јавног сектора развија се читава лепеза приватних иницијатива од стране родитеља, професионалних асоцијација, или пак послодаваца како би се на што бољи начин збринула дјеца запослених родитеља. Државе Европске уније пружају подршку оваквим иницијативама путем пореских олакшица за послодавце или субвенционисањем цијене рада. У том погледу занимљива су искуства САД које су у домену приватне иницијативе и инвестиција приватног капитала у циљу задовољења нарасталих услуга још давно оствариле запажене резултате у унапређењу пронаталитетних мјера.

За добру популациону политику и пронаталитетне мјере битно је, такође, и колики је удио родитеља у плаћању услуга предшколских институција, односно удио њиховог самофинансирања. У просјеку се такво родитељско учествовање креће око 10% у Шведској; 15-20% у Холандији, Њемачкој и Белгији; те 30-36% у Француској, Италији и Данској. Сем тога, породице које су социјално угрожене имају право на бесплатне предшколске програме, или је цијена за ову категорију значајно редукована.

Поред ове три групе мјера популационе политике које спроводе земље Европске уније, битно је споменути и још један веома важан елемент савремених демографских промјена на простору Европе, а то су међународне миграције. Како се каже у мониторинг студији Европске Комисије под називом „Demographic Trends, Socio-Economic Impacts and Policy Implications in the European Union-2007“, објављеној 2008. године, трећи „мотор-покретач“ популационих промјена јесу интернационалне миграције које у све већој мјери постају важна област дјеловања у оквиру популационе политике. Иако у последње вријеме већина западноевропских земаља почиње да примјењује све рестриктивнију имиграциону политику, све до средине 90-их година прошлог вијека многе од њих (као што су: Ирска, Аустрија, Њемачка, Шведска, Шпанија, Данска) биле су задовољне имиграционим токовима и нису сматрале потребним да интервенишу у овој области, а један од разлога је био да су овакви имиграциони токови значајно утицали на понуду јефтине и квалитетне радне снаге и да су значајно доприносили одржавању релативно високих стопа раста становништва, поред тога и осталих позитивних ефеката у економско-социјалном смислу.

Најзанимљивији примјер јесте управо Ирска, земља која је посљедње двије деценије доживјела прави економски препород, али је имала и те како завидне резултате у области популационе политике и стимулисања младих образованих људи за долазак, тј. повратак у Ирску. Уласком у Европску унију, Ирска је најприје максимално искористила доступност различитих кохезионих фондова и програма Уније. При томе се дугорочна политика развоја Ирске и употреба европских фондова темељила на приоритету улагања у људске ресурсе и привлачењу имиграната са високим образовањем. Истраживања су показала да је више од 25% високообразованих мушкараца и жена у Ирској живјело у иностранству најмање годину дана, док су се показатељи за групације са нижим степеном образовања кретали око 10-15%. Такође, то истраживање је показало већу склоност ка емиграцији високообразованих људи из Ирске у ранијим периодима, али, исто тако, и њихову већу склоност ка повратку. Ирска је комбинацијом мјера економског развоја, реформом образовног система (нарочито у области високог образовања увођењем флексибилног модела универзитетских студија), социјалне и политичке стабилности и одређених мјера популационе политике (бескаматни кредити за успјешне научне и образовне раднике, пореске бенефиције за младе родитеље, гаранција запослења, издашан систем дјечјих додатака и других економских мјера), успјела да се сврста у сам врх европских земаља које имају позитивне демографске показатеље, са највећом стопом раста становништва (која је у 2006. години износила близу 3%) и стопом укупног фертилитета од 1,9 које је сврстава на друго мјесто. Значајан допринос том процесу у Ирској дала је управо добро конструисана и усмјерена политика усељеништва.

Без обзира на досадашњи општи преглед мјера популационе политике и генерална искуства европских земаља у унапређењу мјера пронаталитетног програма, било би добро фокусирати са на извјесне државе које су у том дуггодишњем процесу имале запажене резултате и које својим практичним искуствима могу дати корисне примјере за дефинисање будуће стратегије развоја и унапређења пронаталитетних мјера у Републици Српској. Код компаративног прегледа и разматрања о резултатима ефикасности одређене популационе политике, треба се ослонити на оне европске земље које имају службено декларисану популациону политику или политику везану за становништво, и које такву политику спроводе довољно дуго. Ради се прије свега о Француској и Шведској као два репрезентативна примјера европске пронаталитетне популационе политике, и то из сљедећих разлога: обје земље имају дугу традицију и искуство у овој области (нарочито Француска); обје земље имају политику у

којој је интегрисан модел запослене мајке, битне претпоставке потпуног одговора на захтјеве родитељства у савременом друштву; свака од ове двије земље има специфичан приступ популационој политици па се међусобно разликују према типу те политике: тако да Француска већ скоро 90 година води експлицитну пронаталистичку политику, док Шведска истовремено води имплицитну популациону политику (или боље рећи демографски неутралну) као дио укупне „политике благостања друштва“; на примјеру тих земаља може се закључивати о мањој или већој ефикасности експлицитне или имплицитне политике зависно од постигнутих резултата у домену повећања нивоа наталитета и нивоа репродукције становништва; структура формирања укупног пораста становништва у тим земљама је такође различита. У Француској се укупни пораст формира под претежним утицајем природног прираштаја, а у Шведској под утицајем позитивног миграцијског салда (Wertheimer-Baletić, 2006).

Француска међу развијеним европским земљама има апсолутну најдужу традицију у бављењу проблемима становништва и спровођењу пронаталитетних мјера. Примјер Француске је највише цитиран у научној и стручној литератури посвећеној популационој политици, а и данас је актуелан као примјер европске земље са експлицитном пронаталитетном политиком. Усмјереност Француске на ова питања настала је као резултат дугог историјског искуства и негативних демографских кретања у 19. и 20. вијеку. Стопа фертилитета је почела да опада у Француској много раније него, рецимо, у Њемачкој и царској Русији, тако да је већ у 19. вијеку довела Француску у заостајање у погледу бројности становништва. Ситуација се додатно погоршала након Првог и Другог свјетског рата када је Француска претрпјела значајне губитке у људству. Након Другог свјетског рата, држава је озбиљно приступила унапређењу политике помоћи породици и то посебно ширењем система породичних и дјечјих додатака, док је начин опорезивања грађана стављен директно у функцију подстицања повећања наталитета, тј. броја дјеце у породици. Данас се у оквиру савремене француске популационе политике налази већи број пронаталитетних мјера:

1. Дјечји додаток је најраспрострањенији вид финансијске помоћи породици. Износ додатка није условљен дохотком породице. Исплаћује се мјесечно, а висина дјечјег дохотка се усклађује са трошковима живота, два пута годишње (1. јануара и 1. јула). Додатак се не исплаћује за прво дијете, а његов износ је нешто већи за треће и свако наредно дијете. Додатак се увећава и са старашћу дјеце, тако да почетни износ примају дјеца до 10 године, за дјецу старости 10-15 година повећање износи око 28%, а за дјецу старију од 15 година, дјечји додаток се увећава за око 50%. Дјечји

додатак у Француској се исплаћује до 18. године старости, а може се продужити до 20. године уколико се дијете редовно школује, има озбиљне здравствене проблеме, или када се женско дијете посвети старању млађег брата или сестре јер мајка није у могућности да то чини.

2. Допатак породицама са једним родитељем могу примати само породице чији је приход испод одређеног минимума. Ова мјера социјалног карактера има за циљ да дјелимично економски компензује недостатак другог родитеља у погледу трошкова подизања дјеце. Ово право није условљено брачним статусом родитеља. Такође, право на додатак имају и жене са једним дјететом, па чак и трудна жена без раније рођене дјеце.
3. Допатак подршке породици је такође намијењен породицама са једним родитељем, али у овом случају носилац права је дијете, а не родитељ. И овај додатак је намијењен свој дјечи, укључујући и прво, односно једно дијете. Уколико је дијете остало без оба родитеља, овај додатак се увећава за око 30%.
4. Допатак за посебну бригу намијењен је дјечи са физичким и менталним оштећењима, укључујући и прво дијете. Висина додатка зависи од степена оштећења, односно потреба дјетета.
5. На посебан додатак за породице са најмање троје дјеце право имају само одређене доходовне групе. Сва дјеца морају бити старија од три године, а износ додатка је око 42% мјесечне основе за израчунавање дјечјег додатка.
6. Допатак за рођење дјетета исплаћује се мјесечно у периоду од 5 мјесеци прије порођаја и 4 мјесеца након порођаја, у износу од 46% мјесечне основе за израчунавање дјечијег додатка, за сву дјецу. Овај додатак се може исплаћивати и до дјететове треће године, али и право на њега је сужено висином дохотка породице (социјална компонента додатка).
7. Допатак на почетку нове школске године могу користити све породице са најнижим и средњим дохотком и дјецом старости од 6 до 18 година.
8. Редукција саобраћајних трошкова је право које могу користити породице са најмање троје дјеце, од којих су двоје или бар једно испод 18 година старости. Редукција, коју могу користити и дјеца и родитељи, креће се у распону од 30 до 75%, зависно од броја дјеце.
9. Финансијска давања у области становања припадају групи права која користе социјално угрожене породице, а њихов износ зависи од висине станарине, прихода породице и броја издржаваних чланова. Такође, у ову групу би се могли сврстати повољни стамбени кредити за младе брачне парове, чија се отплата умањује са рађањем дјеце.

10. Пореске олакшице као ова модалитет помоћи породицама у Француској вуче коријене још из времена Породичног законика. Систем опорезивања, који је установљен још 1945. године, за пореску основу узима укупан доходак породице који се потом дијели такозваним „породичним количником“, у оквиру кога сваки родитељ представља засебну јединицу, а издржавана дјеца: прво и друго дијете половину јединице, а треће и свако наредно дијете пуну јединицу. Посебне олакшице предвиђене су за породице са једним родитељем, у којима се свако издржавано лице узима као засебна јединица, а посебно удовци и удовице са издржаваном дјецом имају право на још једну половину јединице. Посебне олакшице се остварују и на основу трошкова за чување дјеце млађе од 6 година. Наиме, умањење пореза износи 25% трошкова, а радно ангажовање особе квалификована за чување дјеце и рад у кући доноси пореску олакшицу у износу од 50% трошкова. Битно је још нагласити на ниједно од наведених материјалних давања породицама и дјецу не улази у основ опорезивања (за разлику рецимо од Ирске, Велике Британије, Шведске, Данске, итд.).
11. Родитељско одсуство уведено је 1977. године и може га користити отац или мајка ради подизања мале дјеце. Иницијално, његово трајање износи годину дана, али се може два пута продужавати, а лимит кориштења је старост дјетета до три године. Одсуство је могуће користити без прекида неколико пута у случајевима поновног рађања. Све компаније са најмање 100 запослених имају обавезу обезбјеђења овог права, а могу га користити родитељи који су запослени најмање годину дана код истог послодавца. До 1994. године, одсуство није било плаћено, међутим у циљу подстицања рађања трећег дјетета уведена је надокнада за одсуство за подизање трећег и сваког наредног дјетета. Мајке имају право на породилско (материнско) одсуство у трајању од 16 недјеља за прво и друго дијете, односно 26 недјеља за треће и свако наредно дијете. Од тога, 6 односно 8 недјеља се мора искористити прије порођаја. По истеку одсуства жени се мора обезбиједити повратак на посао истог статуса и дохотка.
12. Одсуство за његовање болесног дјетета уведено је у Француску 1984. године. Један од родитеља има право на одсуство у времену еквивалентном једној радној седмици плус по један дан сваке године, до 16 године старости дјетета. Накнада за ово одсуство износи 53% просјечне мјесечне зараде у Француској.

13. Могућност part-time, редукованог и флексибилног радног времена је као новина уведена почетком 80-их година прошлог вијека у Француској. Ову могућност користе мајке сасвим мале дјеце у комбинацији са материнским и родитељским одсуством. Могућности редуковања радног времена нису исте у свим секторима, тако да је најповољнија ситуација у јавном сектору, гдје редукација времена од 20% повлачи умањење плате од 14%. Од 4 мјесеца трудноће могу се користити посебне опције флексибилног радног времена, или његове редукације до једног сата. Ове опције могу користити и мајке како би се ускладиле са потребама дојења, или радним временом институција за чување дјеце. У неким дјелатностима (текстилна индустрија), редуковање радног времена подразумијева узимање временског кредита.
14. Када су у питању мјере институционалног чувања и старања о дјечи, важно је поменути 1985. годину када је у Француској започела кампања под називом „Отворимо Француску дјечи“, којој је био циљ стварање пријатељског односа и окружења према дјечи и с тим у вези повећање броја изграђених игралишта и паркова за дјецу, посебних тј. специјализованих обданишта, предшколских обданишта и других специјализованих едукативних играоница. Непосредан циљ те кампање био је створити услове да се међу становништвом учврсти репродуктивна норма од троје дјеце. Локални органи власти имају велику улогу у обезбјеђивању свих видова државне интервенције у овој области. Са порастом стопе активности жена развила се читава мрежа могућности: попут јавних и приватних обданишта, обданишта при компанијама у којима раде родитељи, итд. Као резултат свих ових акција државне и локалне власти, Француска (поред нордијских земаља) спада у ред држава са највећим обухватом дјеце институционалним видовима чувања и старања (тако је 95% дјеце старије од 3 године обухваћено институционалном заштитом, најчешће јавним обдаништима).

На основу досадашњих резултата у спровођењу мјера пронаталитетног програма, Француска није успјела подићи укупну стопу фертилитета на ниво који би осигуравао обнављање генерација, али је успјела (уз Ирску) одржати њен ниво који је изнад већине развијених европских земаља. Ово се посебно односи на период 1995-2002. године, када су пронаталитетне мјере у Француској дјеловале на демографски опоравак, односно на повећање наталитета/фертилитета, природног прираштаја, а тиме и укупног пораста становништва. Треба имати на уму посебно чињеницу да је Француска, од свих чланица Европске

уније, земља са највећим удјелом природног прираштаја у формирању укупног пораста становништва, а у 2000. години његов је удјел износио око три четвртине од укупног природног прираштаја забиљеженог у свим земљама ЕУ (Wertheimer-Baletić, 2006).

Са својом лепезом издашних финансијских мјера помоћи породици и дјечи, Француска се може оквалификовати као европска земља-предводник, која свој програм пронаталитетних мјера базира на квантитету различитих мјера и акција и која је на основу таквог приступа и политике остварила добре резултате. Довољно говори податак који су предочили француски демографи, а каже да би ниво фертилитета у Француској у периоду 1945-1990. године био 10% нижи да је препуштен спонтаним токовима умјесто организованог пронаталитетног политици.

Други репрезентативни примјер популационе политике у развијеним европским земљама представља Шведска. Она је, заправо, претходник далеко познатог „скандинавског модела“ приступа политици становништва, а који се у савременог теорији појављује под називом политика породице - „family policy“. У суштини, може се рећи да се ради о имплицитној популационој, односно демографски неутралној политици, јер ова политика не ставља у први план демографске циљеве него побољшање материјалних и социјалних услова живота породице са дјецом и стимулисање брачних парова да имају жељени број дјеце, а у оквиру слободног избора животне заједнице (брачне, ванбрачне, једнородитељске). Као и Француска, Шведска је у ранијем периоду своје историје имала негативна демографска кретања. Тако је пад фертилитета био најизразитији током 30-их година прошлог вијека, када се стопа укупног фертилитета спустила са 4,1 (1890), на свега 1,7 (1935), када је Шведска имала најнижи ниво фертилитета у Европи. Велике промјене почињу средином 30-их година прошлог вијека, када Шведска мијења свој политички став према фертилитету, контрацепцији и професионалној активности жена. У периоду 1935-1938. године, Шведска доноси низ закона који се односе на финансијску помоћ сиромашним родитељима, здравствену заштиту мајки и мале дјеце, материнско одсуство и укидање забране контрацепције. У наредних десет година, тј. до 1945. године, стопа укупног фертилитета је порасла са 1,7 на 2,6, односно за 52%!

Данас, Шведска своју политику према породици у оквиру опште политике благостања базира на четири главне групе мјера:

- 1) Систем родитељског осигурања, који даје мајци и оцу прилику да код куће његују своје дијете, уз новчану надокнаду као својеврсну финансијску компензацију индиректних трошкова родитељства.

- 2) Бројне олакшице које држава даје родитељима везано за дневно старање и бригу о дјечи (чување и нега дјетета, прехрана у кући или изван ње, услуге дневних послова у кући), чиме задовољавају потражњу родитеља за специфичним услугама, те материјално „компензују“ родитељске допусте.
- 3) Значајна финансијска подршка породицама (а посебно једнородитељским) везано за трошкове чувања дјеце, те њиховог одгоја и школовања.
- 4) Добро законско рјешење око регулисања радног времена за родитеље који имају дјecu предшколског узраста. Као резултат поменутих мјера и бенефиција, у Шведској је доста уобичајена репродукцијска норма од најмање двоје дјеце, иако постоји низ других стимулативних мјера за треће дијете.

Шведска, у спровођењу своје политике према породици, користи сљедеће мјере:

1. Дјечји додатак (Barnbidrag) је први пут уведен и институционализован 1948. године и исплаћује се родитељима који имају боравак у Шведској за дјecu до 16 године старости, уз могућност да се то вријеме продужи до 20 године уколико је дијете на редовном школовању. Дјечји додатак припада мајци, али се под одређеним условима може исплаћивати и оцу, односно другим лицима које имају старатељство над дјецом. Од 1982. године, уведена је опција повећања додатка за треће и свако наредно дијете, све до петог дјетета. Самохрани родитељи такође добијају „новац за издржавање“ (алиментацију) до 18, односно 20. године живота дјетета које иде у школу, или завршава образовање и уз то има стално мјесто боравка у Шведској. Исплата се врши мјесечно на терет другог родитеља или државе.
2. Допатак за становање могу да остваре породице са више дјеце, при чему је потребно да испуне услове који се тичу висине прихода и броја дјеце. Овај додатак је дакле усмјерен на социјално угрожене породице. Иначе, новчане накнаде се исплаћују родитељима или лицима која се старају о дјечи, под условима који се тичу финансијске помоћи, циљева и очекиваних ефеката.
3. Право на накнаду зараде може да оствари жена која ради у Шведској ако су јој радне способности у трудноћи умањене за 25% и која у наредном периоду не може да пронађе одговарајући посао. Дужина исплате ограничена је на 50 дана, при чему се породилско одсуство може користити између 60 и 11 дана прије термина за порођај, а висина накнаде је 80%

зараде. Финансијска подршка остварује се и у новцу који добијају родитељи у трајању од 450 дана, под условом да живе и раде у Шведској. Висина исплате креће се од гарантованог износа, до максималних накнада које се исплаћују у оквиру здравственог осигурања. Уколико се ради о близанцима, или жена роди троје и више дјеце, дужина исплате „новца за родитеље“ се продужава за свако наредно дијете. Исти услови предвиђени су и за родитеље који усвоје дијете млађе од десет година. Накнада се исплаћује и у случају спријечености за рад због болести дјетета млађег од 12 година и потребе за његом, љекарским прегледима или болничким лијечењем. У извјесним условима ово право се може продужавати до 23. године живота дјетета и то максимално 60 дана у години.

4. Родитељско одсуство, које се појављује први пут још 1931. године, дефинисано је законским оквиром који прописује право жене на одсуство са посла седам недјеља прије термина предвиђеног за порођај и седам недјеља након тога, као и одсуство ради дојења дјетета. Један од родитеља може то право користити до навршених 18 мјесеци дјетета, а ове одредбе се примјењују и за усвојиоце дјеце. Вишеструка рођења дају право на 6 мјесеци додатног одсуства. Одсуство се не мора искористити у континуитету. Могуће га је прекинути и искористити у виду временског кредита било када до 8. године старости дјетета, у форми потпуног одсуствовања или редуковања радног времена за 75%, 50% или 25%. Од 1980. године, уведена је у систем породичног осигурања као бенефиција која је дјеловала стимулативно на смањење размака између сукцесивних рођења, па је рађање дјеце у Шведској постало временски јаче концентрисано. Систем породичног осигурања садржавао је саставницу која је давала јак економски стимуланс за скраћивање између сукцесивних рођења (након што је прво дијете већ рођено). Наиме, новчане бенефиције су биле одређене према плати коју је особа имала мјесец дана прије рођења дјетета. Ако је размак између сукцесивних рођења био двије године, главнина бенефиција, темељена на платама мјесец дана прије рођења претходног дјетета, преносила се и на раздобље након рођења следећег дјетета (вишег реда рођења). Од 1986. године, тај законом дефинисани интервал је продужен на 36 мјесеци, односно 2,5 године.
5. Могућност редуковања радног времена до 30 сати седмично има један од родитеља до навршене 8 године дјетета, наравно уз одговарајућу редукацију плате. Кориштење овог права условљено је претходном дужином рада родитеља, тако да ово право могу остварити родитељи који су

код послодавца непрекидно запослени најмање шест мјесеци, или 12 мјесеци у току 2 године.

6. Што се тиче институционалног старања и чувања дјеце, Шведска је једна од ријетких европских земаља у којој финансијска средства из јавних фондова имају максималну улогу у збрињавању дјеце. Приватне иницијативе, у том смислу, у Шведској су врло минималне. Локални нивои власти имају обавезу да обезбиједи мјесто за чување сваког дјетета до његове 6 године старости у part-time аранжману. За збрињавање дјеце старости од 6 мјесеци до 6 година, постоје обданишта са цјелодневним радним временом, а које је прилагођено управо запосленим родитељима и студентима, затим разна специјализована обданишта, отворене школе намијенене предшколској дјечи прије свега оној чије су мајке незапослене, итд. За дјецу старости 7 до 12 година, чији су родитељи запослени, обезбијеђен је смјештај у школи у слободном времену прије и после наставе и током школских распуста. Поред тога, радно вријеме и организација рада школа је усклађена са радним временом родитеља. Посебне повољности предвиђене су за дјецу из породица са једним родитељем.

На основу презентованих мјера, може се рећи да је примјер Шведске јединствен у Европи по провођењу релативно дуге стимулативне популационе политике, а у оквиру опште политике благостања друштва. То је савремени тип политике, с изразитим нагласком на проблем двоструке оптерећености жене, односно двоструке функције жене (функције запослене жене и функције мајке), на неминовности једнакости полова и подјеле рада међу родитељима унутар породице у погледу бриге и одгоја дјеце, на нужности стварања потребне инфраструктуре за помоћ запосленој жени с дјететом/дјецом и значајних новчаних давања у вези са чувањем, његом, одгојем и непосредним образовањем дјеце. Висок приоритет који се даје управо тим мјерама, које се односе на усклађивање функције родитељства и рада жене, показује да запосленост жена, уколико не постоји адекватна друштвена брига, може бити важан лимитирајући фактор пораста наталитета у развијеним европским земљама. Према том циљу усмјерене су мјере појединих посебних политика у Шведској - социјалне, здравствене, стамбене, просвјетне, пореске, кредитне и других, с међусобно углавном координираним дјеловањем у правцу повећања општег благостања народа. Али у свему томе треба имати у виду да се Шведска према нивоу економског развоја налази у групи најразвијенијих земаља свијета, што јој реално омогућава провођење овакве политике (Wertheimer-Baletić, 2006).

Република Србија је јануару 2008. године усвојила стратегију под називом „Стратегија подстицања рађања“, којом се предложеном акцијом и мјерама настоји пружити адекватан политички одговор на неповољне демографске процесе у посљедњих двадесетак година. Наиме, у периоду од 1991. до 1999. године, укупна стопа фертилитета у централној Србији опала је са 1,73, на 1,40, а у АП Војводини са 1,72, на 1,43 дјетета по жени. Након тога, у 2000. и 2001. години, ниво рађања у централној Србији и АП Војводини биљежи одређени раст, а у периоду 2001-2004. он је стабилизован. Према посљедњим подацима из 2006. године, у Републици Србији стопа фертилитета износи 1,44 дјетета по жени, што је испод европског просјека који износи 1,5 дјетета по жени. У оквиру ове Стратегије, општи циљ стратешког дјеловања дефинише се као „стационарно становништво, тј. становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће“. Како би се остварио општи циљ дјеловања, Стратегија наглашава и претходно постизање посебних циљева, и то:

- 1) ублажавање економске цијене подизања дјетета;
- 2) усклађивање рада и родитељства;
- 3) снижавање психолошке цијене родитељства;
- 4) промоција репродуктивног здравља адолесцената;
- 5) борба против неплодности;
- 6) ка здравом материнству;
- 7) популациона едукација и
- 8) активирање локалне самоуправе.

Стратегија је својим садржајем конципирана тако да се даље разрађују горе набројани посебни циљеви кроз појединачне циљеве, дефинишу се мјере, активности и механизми реализације појединачних циљева да би у оквиру сваког појединачног циља био одређен и носилац активности, рок за реализацију, те очекивани ефекти. Ради ограничености, у овом прегледу ће се само навести списак неких појединачних циљева, са њиховим пратећим елементима:

1. Директна финансијска подршка породици (увећањем родитељског додатка; једнократна исплата родитељског додатка при рођењу другог, трећег и четвртог дјетета, уз исплату родитељског додатка за треће и четврто дијете у висини двоструког износа који се обезбјеђује за друго дијете; накнада зараде до пуног износа из средстава буџета у случајевима привремене спријечености за рад због болести или компликација у вези са одржавањем трудноће; обезбјеђивање повољних стамбених кредита за парове до 35 година, уз смањивање висине износа кредитног задужења са повећањем броја дјеце у породици, те други видови подршке).

2. Усклађивање рада и родитељства (усклађивање у сфери рада у оквиру активних мјера на тржишту рада подстицањем запошљавања младих незапослених родитеља; промовисањем међу послодавцима постојећих законских рјешења и могућности које закон пружа, а тичу се бољег усклађивања рада и родитељства; усклађивање рада и родитељства путем збрињавања дјеце запослених родитеља кроз даље развијање мреже установа за предшколско васпитање, отварање предшколских установа у новим насељима, при привредним субјектима; обезбјеђивањем услова и акредитованих програма у школи за реализацију цјелодневног боравка за ученике од првог до осмог разреда, уз спровођење различитих програма и током школских распуста у школама у којима родитељи искажу ту врсту потребе, те друге мјере и активности).
3. Снижавање психолошке цијене родитељства (снижавање психолошке цијене материнства мјерама које регулишу усклађивање рада и родитељства; снижавање психолошке цијене родитељства олакшавањем вођења домаћинства; истицањем значаја улоге оца у подизању дјетета; јачањем компетенција за испуњавање родитељске улоге).
4. Промоција репродуктивног здравља адолесцената (едукација у школама адолесцената за очување репродуктивног здравља кроз обогаћивање планова и програма основних и средњих школа садржајима везаним за очување репродуктивног здравља младих, као и израда едукативног материјала намијењеног ученицима и наставницима; развој мреже савјетовалишта за репродуктивно здравље младих).
5. Борба против неплодности (промоција савремене контрацепције; остваривање боље контроле полно преносивих инфекција; пружање стручне помоћи паровима са проблемом неплодности).
6. Ка здравом материнству (очување и унапређење здравља жене у периоду прије трудноће путем промоције здравог стила живота и јачањем капацитета примарне здравствене заштите; побољшање квалитета здравствене заштите током трудноће и порођаја; подршка безбједном материнству, здравом расту и развоју новорођенчета и малог дјетета).
7. Популациона едукација (активирање система образовања и васпитања као кључног носиоца и реализатора програма популационе едукације обогаћивањем планова и програма предшколских установа, основних и средњих школа садржајима везаним за популациону едукацију; израда приручника за васпитаче, наставнике и стручне сараднике вртића, основних и средњих

школа за рад у сфери популационе едукације и других информативних материјала са садржајима који покривају ову тему).

8. Активирање локалне самоуправе (успостављање популационе политике у локалној самоуправи и то путем формирања савјета за популациону политику локалне самоуправе као стручног савјетодавног тијела, идентификовања институционалних и кадровских ресурса за спровођење популационе политике у локалној заједници, годишњег праћења одговарајућих индикатора развита становништва локалне самоуправе и друштвено-економског положаја породица са дјецом, те другим мјерама и механизмима).

На крају овог стратешког документа, прецизније се дефинише имплементација Стратегије и периодична, односно двогодишња евалуација остварених резултата.

Република Хрватска је у новембру 2006. усвојила „Националну популацијску политику“ чији би основни циљ био подмлађивање и бројчани пораст становништва у Хрватској. Такође, овим документом прецизирано је да се национална популациона политика Хрватске темељи на два базична начела: поштовању темељних људских права, добровољности, слободном и одговорном родитељству, равноправности полова, те позитивном односу према породици, браку и дјечи. Као што је то случај и са стратегијом која је рађена у Србији, и „Национална популацијска политика Републике Хрватске“ дефинише подручја дјеловања активности (у српској стратегији то су посебни циљеви) и план спровођења активности за свако подручје дјеловања, заједно са циљевима, мјерама, активностима и носиоцима активности. У наредном тексту даје се само сумаран преглед подручја дјеловања и неке од предложених мјера:

1. Одрживи привредни развој, темељне и развојне претпоставке (стимулисати развој потенцијалних средишњих насеља и усмјеравати тренд унутрашњих миграција, осигурати доступност образовања свима, усмјеравати будуће усељеничке токове у слабије развијена и депопулацијска подручја, итд).
2. Систем породичне подршке (посебним прописом/законом институционализовати систем породичне подршке, осигурати исплату једнократне помоћи за опрему новорођеног дјетета у висини 70% буџетске основице, осигурати доплатак за дјецу сходно оствареном доходу у породици, осигурати исплату пронаталитетног додатка за треће и четврто дијете у породици, потицати јединице локалне и подручне (регионалне) самоуправе на исплату додатка за дијете, породилску накнаду запослене мајке у вријеме обавезнога породилског одсуства везати уз буџетску основицу,

увести могућност флексибилног кориштења додатног породилског, односно родитељског допушта за запослене родитеље до осме године живота дјетета, итд.)

3. Пореске олакшице (повећати порески одбитак из плате за прво дијете и свако сљедеће дијете, младим брачним паровима и породицама с издржаваном дјецом повећати највећи могући износ до којег се признају пореске олакшице за инвестицијско одржавање постојећег стамбеног простора, повећати највећи могући износ до којег се признају пореске олакшице за плаћене камате по одобреним стамбеним кредитима младим брачним паровима и породицама са издржаваном дјецом, итд.)
4. Усклађивање породичног и пословног живота (осигурати субвенције државе у плаћању доприноса код кориштења скраћеног, односно непуног радног времена родитеља за прво и друго дијете до треће године живота, а за треће и свако наредно дијете или близанце до осме године живота, стимулисати послодавце на примјену одредаба Закона о раду и доношење посебних прописа који се односе на посебна пословна утаначења и флексибилизацију рада и мјеста рада: непуно радно вријеме, рад код куће и телепословање, клизно радно вријеме, допусти; итд.)
5. Старање о дјечи (израдити нове предшколске стандарде којима се регулише рад предшколских установа у двије смјене, осигурати бесплатне учбенике за обавезно образовање, осигурати продужени боравак за дјецу у основношколским установама, итд.)
6. Здравствена заштита мајке и дјетета (осигурати смањивање броја пријевремено рођене дјеце и дјеце ниске порођајне тежине, осигурати услове за уједначену перинаталну бригу у жупанијама и великим градовима, итд.)
7. Сензибилизација и информисање (сензибилисати јавност за проблеме демографије, проводити медијску кампању за промоцију „Националне популацијске политике“ и породичних вриједности, итд.)

У многим државама у којима је забиљежен низак ниво наталитета, владе су увеле политику подстицања рађања, не би ли тиме утицале на повећање стопе наталитета. Успјех тих мјера, разумије се, зависи од тога да ли представљају противтежу стварним чиниоцима који су, прије свега, и допринијели битном паду наталитета.

Број дјеце за коју се жена или пар одлучи да их има резултат је сложене комбинације фактора који, између осталог, обухватају трошкове подизања дјеце, могућности жене да учествује у вишем образовању и запошљавању, економски

статус домаћинства, брачни статус (што укључује развод и ванбрачну заједницу), као и степен усклађености рада и њега дјецe. Стога би национални програм демографског развоја требао да буде један од најважнијих докумената, а који би и јасније дефинисао стратегију планирања породице.

У модерном свијету јасно је да су људски ресурси ограничени и да свако промишљање будућности мора водити рачуна о минимуму становништва који је потребан да одржава постојећу инфраструктуру.

Глобални одговори на страх од недовољног демографског раста и структурних поремећаја демографског развоја изазваних процесима старења и депопулације у модерном свијету резултирају примјеном различитих мјера популационе политике као што су:

1. Мере за продужење људског вијека,
2. Мере које ограничавају приступ средствима контроле рађања,
3. Мере за повећавање уселјавања,
4. Мере за прилагођавање демографским промјенама,
5. Мјере које теже да повећају фертилитет позитивним подстицајима (Ђурђевић, 2006).

Свака од предложених мјера има предности и мана и свака од њих испоставља трошкове (финансијске, политичке, грађанске, ...), па велики временски распон који стоји између њихове примјене и очекиваних резултата додатно отежава њихово спровођење на државном нивоу. Међутим, у сваком случају, већ сада активности треба усмјерити на пронаталитетне мјере, јер у конкуренцији развијеног свијета ми у будућности не можемо рачунати на куповину радне снаге (Ђурђевић Б, 2006).

Лични исконски страх од смрти резултовао је најразноврснијим мјерама за продужење људског вијека. Треба рећи да продужење људског вијека и није мјера која се спроводила ради заустављања депопулације. Продужење људског вијека пратило је процес модернизације и знатно је убрзало пораст становништва у свијету. У условима константног фертилитета стопа раста повећава се за 38 промила када се очекивано трајање живота повећа са 20 на 70 година. Међутим, што је људски вијек дужи, свако даље продужење има све мање ефекте на популациони раст. На примјер, продужење људског вијека са 20 на 30 година повећава стопу раста за 14 промила, а са 60 на 70 година само за 4 промила. Ако је нето стопа репродукције мања од јединице, ни бесмртност неће значити непрекидан раст. Дакле, продужење људског вијека у будућности неће битније утицати на стопу раста (Coale, 1959).

Ограничавање приступа средствима контроле рађања одувijek је било непопуларно и коришћено је у тоталитарним режимима. "... У настојању да подигну стопу наталитета Румунија у периоду до 1966-1989. година, Бугарска, Чехословачка и Мађарска у више наврата, као и Пољска у деведесетим годинама, одлучиле су се на мање или више рестриктивну политику према намерном прекиду трудноће. Но, очекивани дуготрајни ефекти у смислу повећања нивоа рађања нису остварени" (Рашевић, 2001). У блажем облику сличне мјере могу се препознати и у неким демократским земљама у виду забране неких метода контрацепције, непостојања могућности за стерилизацију итд.

Мјере за повећавање уселјавања на дјелу су у богатим земљама, које купују радну снагу. У САД се ових година уселјава више од милион људи годишње, а то је више уселјеника него у декади најинтензивнијег насељавања ове земље 1901-1910. године, када се досељавало мање од 900 хиљада лица годишње.

Настојање да понуда стране радне снаге буде што већа, а њена цијена што мања, може бити и објашњење промијењеног става САД према програмима планирања породице. На конференцији о становништву одржаној у Мексику 1984. Године, САД је потпуно промијенила позицију у односу на популациону конференцију у Букурешту 1974. Њихова делегација сада је утврдила да је популациони раст неутрални феномен и да је за успоравање раста кључно слободно тржиште. Ово је веома изненађујућа позиција, уз неколико измијењених фраза, оваква тврдња би се могла приписати наступу Кине у Букурешту десет година раније, тј. да уз одговарајући економски систем проблеми популационог раста нестају (Murray, 1985).

Изгледа да је разлог промјени става врло прецизна рачуница. Према израчунавањима познатог америчког демографа Томаса Еспеншеда (Espenshade, 1980) у 1980. години директни трошкови исхране, одјеће, становања, медицинских услуга, образовања до навршене 18 године и још четири године колеџа коштају родитеље 85.000 долара по дјетету, а уз индиректне трошкове (изгубљену зараду мајке), ови трошкови пењу се на 100 хиљада код породица са ниским приходима и до 140 хиљада долара код породица са средњим приходима. Ова процјена је за 30% већа од процјене за 1977, а то значи да су данашњи трошкови подизања дјете много, много већи. Увозом образоване радне снаге која је у најбољим годинама смањују се ове огромне демографске инвестиције, које смањују штедњу и производна улагања. Медијско противљење најезди радне снаге са југа је цинично. Запад зависи од те радне снаге, тражи ту радну снагу, али инсистира на праву да одабира само оне који су здрави, у пуној радној снази, образовани и који знају језик.

Оваквим мјерама рјешавају се краткорочни проблеми недостатка радне снаге, али се у дугорочном смислу јавља проблем смјене једног становништва другим становништвом. Према пројекцијама Бувијеа и Девиса (Bouvier; Davis, 1982), ако САД буду имале годишњи миграциони салдо од милион људи (а сада је то управо случај) у њима ће до 2080. године удио бјелаца (оних који нису Латиноамериканци) опасти са скоро 80%, колико их је било 1980, на мање од 50% становника. Слична тенденција је све видљивија и у западноевропским земљама. Промјене расне и етничке структуре неизбјежно значе и промјене лингвистичке и културне композиције тог друштва.

Прилагођавање демографски промјенама може значити да земља захваће-на депопулацијом технологијом настоји да надомјести недостатак радне снаге у одређеним секторима економије. Пошто ова мјера није лако остварива, при-бјегава се реформи пензијског система, која обавезно значи подизање старосне границе за државну пензију и/или смањивање износа државних пензија. Ова мјера има високу политичку цијену, буне се сви - и радно активни и пензионери.

Нужно је омогућити што нормалнији свакодневни живот својим све бројни-јим остарјелим грађанима:

- претварањем вишка школа у старачке домове,
- уклањањем архитектонских препрека, ивичњака у граду, увођењем лифтова у аутобусе, стимулисањем кућне доставе робе (Ђурђевић, 2006).

Мјере за повећање фертилитета позитивним подстицајима примјењиване су у разним комбинацијама и интензитету у већини држава са недовољним рађањима и имале су ограничено дејство, прије свега временско. Један од важних разлога могао је бити и у чињеници да у мноштву мјера неке од њих нису биле погодне за коришћење, а да су се неке од њих неким корисницима чиниле недовољно подстицајним. Зато, стимулус мора бити једноставан, јасан, свима доступан, разумљив и привлачан.

Искуство других земаља у спровођењу популационе политике и дефинисања програма пронаталитетних мјера показало је да у том процесу треба имати на уму неколико кључних фактора. Као прво, ради се о дуготрајној и стрпљивој борби државе и цијелог друштва, а „резултати добро креиране политике“ долазе тек после одређеног временског периода. Дакле, као што је то био случај и са европским земљама које су оствариле успјех у домену популационе политике и стимулисања рађања, и цјелокупна јавност у Републици Српској мора бити свјесна чињенице да ово није процес који се одвија само неколико година, већ он континуирано траје, а такође и потреба сталног преиспитивања остварених резултата и усавршавања програма мјера.

Приликом дефинисања програма пронаталитених мјера, посебно се морају узети у обзир и све специфичне демографске, социјалне, економске и друге околности на конкретном простору, како би тај програм и дао добре резултате. Свака држава креира сопствени програм и стратегију развоја становништва. Иако се чини да су многе од тих стратегија садржајно сличне и да се углавном ослањају на сличну методологију, ипак свака од њих креће од различитих поставки (број становника, миграције, економска моћ, традиција, итд.), тако да њихов крајњи акциони план бива значајно различит и специфичан у односу на друге. Док се једна држава ослања више на систем издашних буџетских субвенција и економских стимулација, дотле друга земља више претендује да системом државне интервенције у сектору услуга и у области радног законодавства што више помогне родитељима.

У сваком случају, добра пронаталитетна политика захтијева интервенцију државе у различитим сферама и то: системом финансијских стимулација онолико колико је то у њеној моћи; добро дефинисаном политиком у области здравствене и социјалне заштите породице и дјеце; измјенама радног законодавства које дају више простора флексибилном радном времену и стимулисању жена да рађају; добрим и савременим системом високог и средњег образовања који ће обезбиједити сигурно запослење и професионалну оријентацију; реформом система предшколског и основног образовања у циљу понуде цјелодневних програма и садржаја за дјецу; већим ангажманом локалних заједница у циљу помоћи родитељима и дјеци; добро дефинисаном омладинском политиком, итд. Постоји довољно времена и простора да законодавац, али и извршни носиоци власти, у Републици Српској анализирају нека од европских искустава и да одређеним интервенцијама значајно унаприједи амбијент за породицу са дјецом, те да стимулишу младе људе за рађање дјеце.

У складу са неким свјетским искуствима која подразумевају активности на унапређењу пронаталитетних програма, треба нагласити да добра пронаталитетна политика захтијева континуирано спровођење, сталну надградњу мјера и интервенцију државе која подразумева систем финансијских стимулација, широко постављену политику у области здравствене и социјалне заштите породице и дјеце, радно законодавство које промовише опцију флексибилног радног времена, систем средњег и високог образовања у функцији сигурног запослења, систем предшколског и основног образовања са опционим цјелодневним програмима. Мада демографска кретања, у највећој мјери, зависе од укупне социјалне и економске ситуације, чини се да запошљавање оба роди-

теља може стабилизувати породицу и допринијети позитивном демографском развоју.

Са аспекта примјене наведених мјера популационе политике могу се истаћи најважнија очекивања која се могу сагледати у сљедећем:

- Смањење разлика у нивоу животног стандарда између породица без дјеце и породица са дјецом;
- Постојање материјалне подршке рађању и подизању дјеце као трајне оријентације у популационој политици;
- Интегрисањем мјера социјалне и популационе политике смањује се сиромаштво и ствара претпоставка за онемогућавање затварања „зачараног круга сиромаштва“ и његово преношење у наредну генерацију;
- Сигурна исплативост улагања, јер се улагање у дјецу увијек исплати без обзира на трошкове и
- Стварање осјећаја сигурности за рађање и подизање дјеце и подстицајнијег амбијента.

4.3. ПРАВНО-ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА

Република Српска нема јединствену популациону политику, али су у протеклом времену кроз дјелатности различитих институција провођене одређене активности које су у функцији подстицајних мјера популационе политике. Са тог аспекта, веома важно је било формирање неколико савјетодавних тијела Владе Републике Српске, која су активно пропагирала мјере пронаталитетне популационе политике.

Указавши овај проблем као изузетно важан, Влада Републике Српске је 2004. године формирала Савјет за демографску политику, кога чине стручњаци из области демографије, здравства, социјалне заштите, социологије, права, економије и сл. Једна од најзначајнијих активности Савјета у протеклом периоду јесте израда документа под називом: „Политика развоја становништва Републике Српске“. У овом документу су први пут истакнуте потребе за провођењем мјера пронаталитетне популационе политике и истовремено предложене институционалне активностима за рјешавање уочених демографских проблема. Документ је 2005. године на приједлог Владе усвојила Народна скупштина Републике Српске. У протеклих десетак година, у три сазива, чланови Савјета за демографску политику су реализацијом неколико значајних пројеката, чиме су дали велики допринос у сагледавању потреба демографског развоја и предлагању мјера из домена популационе политике, репродуктивног здравља и планирања породице у Републици Српској. Посебно треба истаћи да су до сада

у оквиру програмских активности Савјета реализована два истраживања под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођење пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ и „Фертилитет, абортуси и контрацепција у Републици Српској“ (Маринковић; Мајић, 2013).

У оквиру Министарства за породицу, омладину и спорт Владе Републике Српске 2006. године формирано је Одјељење за породицу, које је протеклих година реализовало низ успјешних пројеката и активности у циљу анализе стања и положаја породица у Републици Српској. Ово одјељење је иницирало неколико програма који су у директној вези са спровођењем мјера пронаталитетне популационе политике, као што су: једнократне новчане помоћи приликом рађања трећег и четвртог дјетета, субвенција каматних стопа за стамбене кредите младим брачним паровима, подстицаји послодавцима за запошљавање младих, набавка уџбеника и сл., али и низ других активности које, ипак, спадају у домен социјалних програма. Значајне активности на упознавању шире јавности из домена демографског развоја у Републици Српској, Одјељење за породицу реализовало је кроз организацију више стручних конференција и округлих столова који третирају проблематику анализе демографске ситуације, промоције, заштите и унапређења репродуктивног здравља и уопште популационе политике, како на републичком, тако и на локалном нивоу власти. Посебно треба истаћи активности овог одјељења на изради документа под називом: „Стратегија развоја породице у Републици Српској за период 2009-2014. године“, који је на приједлог Владе усвојила Народна скупштина Републике Српске.

Влада Републике Српске формирала је 2006. године Савјет за дјецу Републике Српске, као савјетодавно координирајуће тијело за питања из области промоције и заштите права дјетета. Протеклих година чланови Савјета за дјецу су реализацијом неколико пројеката дали значајан допринос и активно учествовали у доношењу и спровођењу законских, подзаконских и стратешких докумената који имају за циљ побољшање положаја дјеце и промоцију дјечијих права. Посебна пажња рада овог Савјета била је усмјерена према дјечи са посебним потребама, вишечланим породицама, предшколском васпитању и образовању дјеце, вршњачком насиљу, медијској промоцији дјечијих права и сличним активностима.

Академија наука и умјетности Републике Српске формирала је 2007. године Одбор за репродуктивно здравље и демографију у оквиру Одјељења медицинских наука. Овај одбор је био иницијатор и организатор више научних скупова и округлих столова који третирају проблематику заштите и унапређења репродуктивног здравља у Републици Српској. Посебно треба истаћи са су чла-

нови Одбора за репродуктивно здравље и демографију активно учествовали у реализацији двогодишњи пројекат под називом: „Репродуктивно здравље у Републици Српској”, на основу којег је издата публикација под насловом: „Репродуктивни потенцијал адолесцената у Републици Српској”, а чији су закључци усмјерени на потребу за увођењем ефикаснијих мјера за повећање фертилитета, са посебнима акцентом на проблеме адолесцената.

Правни прописи који су у функцији популационе политике у Републици Српској обухватају сљедеће области:

1. Обласи заштите дјете, родитеља и породице

Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство правде, Министарство за породицу, омладину и спорт и Јавни фонд за дјечију заштиту су институције које спроводе популациону политику у домену заштите дјете, родитеља и породице у Републици Српској. Правни основ за своје дјеловање ове институције имају у Закону о дјечијој заштити и Породичном закону. Питања која се регулишу овим законима су у вези са:

- накнадама за вријеме кориштења породилског одсуства;
- материнским додатком;
- помоћи за опрему новорођенчета;
- једнократном новчаном помоћи приликом рођења трећег и четвртог дјетета;
- додатком за дјецу;
- задовољавањем развојних потреба дјете;
- предшколским васпитањем и образовањем за дјецу без родитељског старања, дјете са сметњама у развоју и дјете на дужем болничком лијечењу;
- васпитно-образовним програмима припремања дјете за школу;
- боравком, одмором и рекреацијом дјете у дјечијим одмаралиштима и
- регресирањем трошкова боравка дјете у предшколским установама.

2. Обласи рада и радних односа

Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске уређује политику рада и радних односа, а правни оквир на основу којег се дефинише и регулише ова политика је Закон о раду. У оквиру овог Закона, дефинисане су и подстицајне мјере у популационој политици кроз сљедеће области:

- посебну заштиту жене и материнства;
- права родитеља на породилско одсуство (које је међу најповољнијим у окружењу, јер за прво и друго дијете траје 12 мјесеци непрекидно, а за близанце, треће и свако наредно дијете 18 мјесеци);

- права на накнаду плате за вријеме коришћења породилског одсуства (у висини просјечне плате у току посљедња три мјесеца прије отпочињања породилског одсуства);
- права на могућност рада с половином радног времена (за вријеме док дјете не наврши двије године живота и уколико је дјетету потребна појачана нега);
- права жена на паузу у току радног времена за вријеме дојења дјетета;
- забрану послодавцу да не може одбити да прими у радни однос жену која је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће, или због тога што користи породилско одсуство и
- забрану послодавцу да жене које су од шестог мјесеца трудноће и које су мајке са дјететом до једне године живота раде у ноћним смјенама.

У циљу потпуније и квалитетније здравствене заштите жена радница, послодавац је дужан да на терет својих средстава једном годишње омогућити лекарски преглед ради превенције и благовременог откривања болести специфичних за жене.

3. Обласи здравствене заштите

Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, Фонд здравственог осигурања и Институт за заштиту здравља Републике Српске су одговорне институције за уређење и провођење популационе политике у здравственом сектору. Правни оквир на основу којег се дефинише и регулише ова политика су Закон о здравственој заштити, Закон о условима и поступку за прекид трудноће и Закон о здравственом осигурању. Овим законима прецизно је уређен начин спровођења здравствене заштите жене у току трудноће, порођаја и материнства, као и за предшколску дјecu и дјecu и омладину школског узраста (6-18 година) и стара лица (изнад 65 година). У Републици Српској све жене у току трудноће, порођаја и до годину дана старости рођеног дјетета, те дјеца до навршених 15 година и особе преко 65 година, имају право на потпуну здравствену заштиту без личног учешћа у трошковима. Веома значајно је истаћи да Фонд здравственог осигурања у домену лијечења стерилитета финансира први покушај вантјелесне оплодње, а плаћање другог покушаја се такође финансира из средстава Владе Републике Српске.

4. Обласи социјалне заштите

Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство за избјегла и расељена лица и Министарство рада и борацко инвалидске заштите институционално дјелују на спровођењу мјера породично-социјалне заштите. Неке од препознатљивих мјера из овог домена су:

- дјечији додаток за дјецу ометену у развоју и дјецу палих бораца и цивилних жртава рата, независно од реда рађања и материјалних услова;
- регресирање боравка дјеце из социјално угрожених породица и дјеце са посебним потребама у предшколским установама;
- стамбено збрињавање породица са четворо и више дјеце и регресирање боравка дјеце у дјечијим одмаралиштима.

Ове мјере се спроводе преко центара за социјални рад, организованих на локалном нивоу, и социјалне и дјечије заштите, организоване на републичком нивоу.

Систем дјечије заштите у Републици Српској је у функцији подстицања наталитета, а спроводи се институционалним активностима Јавног фонда за дјечију заштиту у складу са Законом о дјечијој заштити. Основна карактеристика права из домена дјечије заштите у Српској је да постоји велика разлика између потреба дјеце и породица и могућности друштва. У том смислу, посебно су значајна права која се дефинишу као подршка породици, у погледу услова за заснивање породице и задовољавање потреба дјеце, као што су:

- рефундација исплаћене накнаде нето плате за вријеме коришћења породилског одсуства (односи се на исплату накнаде нето плате послодавцу за посљедњих 11 мјесеци коришћења породилског одсуства за прво и друго дијете, а за посљедњих 17 мјесеци за близанце, треће дијете и свако наредно дијете);
- право на матерински додаток које остварује незапослена мајка под условом да лична примања, приходи од покретне имовине и катастарски приход не прелазе утврђени цензус (ово право се остварује за прво троје дјеце по рођењу у трајању од једне године);
- право на накнаду за опрему новорођенчета које се остварује за свако новорођено дијете у породици (висина накнаде за опрему новорођенчета износи 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике Српске, остварене у претходној години);
- право на једнократну новчану помоћ које има свака мајка приликом рођења трећег, односно четвртог дјетета (Министарство за породицу, омладину и спорт исплаћује ову накнаду путем Јавног фонда за дјечију заштиту Републике Српске, а на основу Упутства о начину и поступку исплате новчане накнаде за треће и четврто дијете по Одлуци о одобрењу пласмана средстава Владе Републике Српске) и
- право на додаток на дјецу који се остварује се за друго, треће и четврто дијете, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског ста-

рања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење и за прво дијете (ово право се остварује под условом да лична примања и катастарски приход не прелази утврђени цензус, а без обзира на имовински цензус ово право могу остварити дјеца погинулих бораца, дјеца цивилне жртве рата и РВИ прве и друге категорије, дјеца без родитељског старања, дјеца ометена у психофизичком развоју и дјеца чија породица остварује право на материјално обезбјеђење у систему социјалне заштите).

Право на додаток на дјецу се остварује за дјецу најдуже до 15 година живота и ако су на редовном школовању, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење до навршених 19 година живота, односно и после 19 година живота све док су обухваћени васпитно-образовним програмом.

Због високог степена сиромаштва породица са дјецом и ограничених средстава финансирања систем дјечије заштите у Републици Српској тренутно има наглашен социјално-заштитни карактер, па је популациони карактер врло дискретно присутан. У сврху унапређења рада у надлежности Јавног фонда дјечије заштите спроводе се различита истраживања ставова и мишљења мајки које су родиле треће дијете (Маринковић; Мајић, 2013).

Могуће мјере локалне самоуправе у циљу подстицања наталитета

Потребе за активирањем локалне самоуправе у популационој политици произилазе из чињенице да ни једна државна популациона политика, ма колико била развијена и разуђена, не може одговорити на све потребе и очекивања становништва, нити може изразити специфичност живљења у свакој средини. Мјере популационе политике су опште и спроводе се јединствено на цијелој њеној територији. Међутим, популациона политика која претендује да буде успјешна и свеобухватна, веома је важно да буде допуњена мјерама органа локалне самоуправе, првенствено због специфичности живљења на некој територији, те је такође потребно да буде дијелом финансирана из локалног буџета. Узимајући у обзир положај и улогу локалне самоуправе у политичком систему, нема значајнијег питања од непосредног интереса за локално становништво него што је питање репродукције. Из тих разлога, локална самоуправа је најбитнији чинилац у друштву који на најбољи начин може препознати потребе конкретних родитеља и у оквиру својих овлашћења и компетенција активирати одређене механизме којима се те потребе могу задовољити на најбољи могући начин.

Уставом Републике Српске и важећим Законом о локалној самоуправи (Службени гласник Републике Српске, број 101/04), одређена је широка скала ком-

петенција и овлашћења локалне самоуправе, чијим се вршењем могу ефикасно и квалитетно задовољити потребе људи.

Изворним дјелокругом, дефинисаним у великом броју функција и обављањем повјерених послова, локална самоуправа утиче на квалитет живота, а тиме и на мијењање понашања у остваривању репродуктивне функције људи, првенствено настојећи да побољша квалитет живота, што представља услов за рехабилитацију рађања и родитељства. Локална самоуправа треба да полази од свакидашњег живота у коме се непрекидно одвијају процеси артикулисања потреба породица, породица са дјецом и дјеце, у коме треба да се одвијају и процеси проналажења, покретања и кориштења ресурса за њихово задовољавање.

Напријед наведени услови за конципирање и спровођење мјера популационе политике на локалном нивоу намећу потребу сталног праћења стања и кретања становништва у локалној заједници, тј. општини. Из тих разлога потребно је једном годишње на сједницама скупштине општине разматрати сљедеће информације, и то:

- информацију о природном кретању становништва (наталитет, морталитет и природни прираштај);
- информацију о миграционом кретању становништва (емиграција и имиграција);
- информацију о морбидитету становништва и фертилитету у општини;
- информацију о склапању бракова (нупцијалитет) и разводу бракова (диворцијалитет)
- информацију о друштвено-економском положају породице.

Ове информације треба да припремају административне службе у сарадњи са одговарајућим институцијама. О њиховом садржају, констатацијама и евентуалном приједлогу мјера треба обавјештавати јавност путем свих расположивих комуникацијских канала (ТВ, радио, штампа и сл.). На тај начин питање развитака становништва постаје присутно у јавности и добија на значају, а то је веома битан предуслов за мобилизацију ресурса за дефинисање и спровођење пронаталитених мјера у локалној самоуправи.

Активирање локалне самоуправе у популационој политици и њен допринос у побољшању квалитета живота људи могуће је постићи стратешким и специфичним мјерама и активностима.

Најважније стратешке мјере су:

1. Идентификовати ресурсе за популациону политику локалне самоуправе.
2. Утврдити висину средстава у буџету општине која се опредјељује за локалну популациону политику.

3. Идентификовати и активирати све друге изворе средстава за локалну популациону политику и створити организационе претпоставке за њихово прикупљање.
4. Дефинисати мјере локалне популационе политике.
5. Одредити институционални оквир за спровођење локалне популационе политике (комисија за популациону политику скупштине општине, у општинској управи одредити професионално лице за локалну популациону политику).

Свака општина у Републици Српској може утврдити своје локалне мјере популационе политике, које ће се финансирати из буџета општине, а може се радити и на прикупљању средстава из других извора, те оснивање фонда за популациону политику или неког другог институционалног облика.

1. Мјере за смањење трошкова родитељства (мјере материјалне природе)

Оријентациони модели локалних мјера за смањење трошкова родитељства су:

- *Беби-џакеџ* – помоћ породици за новорођену бебу или посебна помоћ за трећерођену бебу у породици. Може се давати у облику новчаног поклона, у висини коју одреди за то овлаштени орган. Беби-пакет може бити и у натуралном облику, односно може садржавати прибор, гардеробу или друга средства потребна за новорођенче. За ову врсту помоћи и подршке веома је битно да стално има исту реалну вриједност и да се додјељује на исти начин.
- *Додаџак њородици са једним родитељем* – материјална помоћ дефицитарној породици, ако је њен материјални положај испод одређеног минимума. Ова помоћ може се давати једнократно, периодично, стално или повремено у зависности од могућности општине и то за прво, друго и треће дијете.
- *Додаџак за посебну бриџу* – помоћ дјецџ са посебним потребама. Може се додјељивати такође једнократно, периодично или мјесечно, што зависи од средстава којим располаже општина, а критеријум за добијање и висина износа треба да зависи од врсте и степена посебних потреба и материјалног положаја породице.
- *Посебан додаџак за њородице са џроје и чеџворо дјеце* – помоћ коју треба давати само под одређеним материјалним условима, а зависно од средстава општине одредити карактер ове мјере у погледу трајања и висине износа.
- *Поклон џакеџ* – пригодан поклон за новогодишње и вјерске празнике дјеци из социјално угрожених породица, дјеци трећег и четвртог реда рођења у породици, дјеци самохраних родитеља и сл.

- Школски прибор и књије – помоћ за свако трећерођено дијете у породици, додјељује се на почетку сваке школске године.
- Помоћ за лијечење сирилицијом – помоћ у виду бесповратних новчаних давања која се може обезбјеђивати зависно од природе лијечења, материјалног положаја потенцијалног корисника и висине средстава којима се располаже.
- Помоћ за школовање дјете у средњим и вишим школама и на факултетима – помоћ за треће дијете из породице у виду једнократних давања или у виду мјесечних давања (стипендије), што зависи од средстава којима се располаже.
- Награде најусијешнијим ученицима и студентима – помоћ и признање трећем дјетету које је постигло запажене резултате у свом школовању. До-дјељује се на крају школске године.
- Накнада трошкова путовања до мјеста школовања – помоћ за финансирање трошкова путовања од мјеста боравка до мјеста школовања за треће дијете из породице.
- Помоћ у рјешавању ситамбеној иишања за младе, младе браче парове и породице са троје дјете – општина би могла субвенционисати одређени дио камата на кредите за куповину куће или стана, за младе, младе брачне парове и породице са троје дјете који граде кућу или купују стан на територији општине.
- Једнократна новчана помоћ приликом првој закључења брака – вид помоћи у конституисању породице, у униформном износу за све брачне парове.
- Неке групе помоћи ироналицијом карактера – којима се може утицати на смањење трошкова родитељства, а који су примјерени потребама и карактеристикама сваке општине.

2. Мјере нематеријалне природе

Ове мјере налазе се у сфери информација, знања, свијести, комуникација и односа у задовољавању личних и друштвених потреба. Циљ ових мјера је обезбјеђивање подударности личних и друштвених потреба у сфери рађања. Њихова операционализација може предвидјети сљедеће мјере:

- Ширење знања и информација о демографској ситуацији, планирању породице, породици, дјети, породичном животу, итд.
- Промоција здравља, очување репродуктивног здравља, промоција здравог породичног живота и одговорног родитељства и сл.
- Реафирмација и модернизација савјетодавне функције институционалног система.

- Стварање локалне мреже институција за спровођење локалне популационе политике.
- Покретање и подржавање одговарајућих пројеката релевантних за локалну популациону политику.

3. Мјере организационе и подстицајне природе

Зависно од врсте дјелатности и статуса у погледу оснивачких права, дефинишу се мјере које је могуће остварити бољим и другачијим коришћењем постојећих потенцијала институција или предузећа које је основала општина, а које могу олакшати терета родитељства и створити позитивну и подстицајну атмосферу за рађање дјеце и остваривање свих породичних функција.

Ове мјере подразумијевају осмишљено дјеловање на све постојеће потенцијале којима располаже општина: у смислу увођења одређених организационих и функционалних промјена којима се може помоћи или пружити подршка породици са дјецом, а могу се операционализовати на сљедеће начине:

- Покретање и спровођење акција и активности за бољи положај породица са дјецом и дјеце;
- Медијске кампање о поменутим акцијама и активностима;
- Евалуација спроведених акција – активности и
- Обавјештење јавности о резултатима спроведених активности и евалуацији.

4. Мјере за усклађивање рада и родитељства

Простор за мјере локалне самоуправе којима се може усклађивати рад и родитељство налази се у овлашћењима и могућностима одговарајућих органа локалне самоуправе да дјелују на институционални систем, који, поред осталог, има и значајну улогу у остваривању родитељства. На првом мјесту је прилагођавање радног времена свих институција радном времену запослених родитеља. То је посебно важно за радно вријеме предшколских установа које су у директној вези са остваривањем радне родитељске улоге. Радно вријеме осталих институција (здравствених, школских, социјалних, културних, спортских и сл.) такође је значајно за породице са дјецом и локална самоуправа треба да искористи све могућности свог утицаја да се оно прилагођава потребама запослених родитеља, али у оквиру тога и потребама дјеце.

Не мањи значај од напријед наведеног имају и друге дјелатности (трговинске, занатске, услужне итд) које послују на тржишним принципима, те их тржишна утакмица приморава да воде рачуна не само о радном времену, него и о квалитету и цијенама свог рада и услуга.

За усклађивање рада и родитељства није довољно да у опцији буду само запослени родитељи и њихова дјеца. Неопходно је имати у виду и потребе ста-

рих о којима брину њихова дјеца, односно родитељи актуелне дјеце. То намеће потребу да се у општини цјеловито сагледава организација живота, нарочито у сфери јавних служби и јавних предузећа који задовољавају највећи дио заједничких потреба људи и на чије функционисање одлучујуће утиче држава, односно локална самоуправа.

Посебан проблем представља повремено радно ангажовање, радно ангажовање у нетипично радно вријеме и нетипичне радне дане. Како ће ова врста радног ангажовања и у будућности бити заступљена и како ће њен удио у укупном радном ангажовању расти, развитком тржишта рада и развитком приватне иницијативе, потребно је тражити модалитете у организацији постојећег институционалног система и укупне организације живота и рада, те да и нестандартно радно ангажовање буде уважено.

4. Мјере у сфери комуналних услуга

У овој сфери приступ треба да буде развојни. Развој комуналних дјелатности је услов за побољшање живота у општини, при чему циљ треба да буде уједначавање услова живота на подручју општине као цјелине, смањење унутрашњих миграција и равномјеран просторни развитак становништва. У сваком плану развоја комуналних дјелатности демографски фактор мора бити респектован, а економски и хумани циљеви повезани.

Могуће конкретне мјере у сфери комуналних услуга су:

- Олакшице у цијенама комуналних услуга за породице са троје дјеце;
- Олакшице за породице са троје дјеце у коришћење грађевинског земљишта;
- Изградња и одржавање дјечијих игралишта на територији општине и
- Уређење слободни површина.

5. Остале мјере

- Унапређивање рада општинске управе у обављању изворних и повјерених функција, посебно оних које се односе на остваривање законима утврђених права породица са дјецом.
- Побољшање коришћења слободног времена дјеце, бољом културном и спортско-рекреационом понудом.
- Брига за задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом, те проналажење могућности за боље одржавање постојећих и изградњу нових капацитета за одмор.
- Успостављање сарадње са другим општинама кроз различите програме и пројекте којима се могу заједнички рјешавати одређена питања, затим размјењивање искуства и информација и евентуалног заједничког дјеловања.
- Стална медијска кампања – континуирано обавјештавања јавности о демографском развитку општине и о локалној популационој политици.

4.4. АКТУЕЛНЕ МЈЕРЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Демографска ситуација у Републици Српској и изузетно неповољна вишегодишња демографска кретања, утицали су на потребу за интензивирањем мјера популационе политике како на републичком, тако и на локалном нивоу.

У Републици Српској се спроводе одређене активности које су у функцији подстицајних мјера пронаталитетне популационе политике кроз рад различитих институција, а прије свега надлежних министарстава у Влади Републике Српске. Све до сада реализоване мјере популационе политике проводе се из средстава које обезбјеђује Влада Републике Српске, мада неке локалне заједнице, такође, проводе одређене мјере у свом домену. Општа карактеристика је да су постојеће мјере недовољне с обзиром на стање наталитета, па би у наредном периоду требало више радити на увођењу активнијих мјера пронаталитетне популационе политике у свим локалним срединама (Маринковић; Мајић, 2013).

У складу са тим већ су истакнуте активности које подузима Савјет за демографску политику Републике Српске и надлежно Министарство за породицу, омладину и спорт у Влади Републике Српске. Њихов би основни задатак требао бити да прате демографски развој и предлажу мјере за подстицај рађања и планирање породице. Међутим, у правно-нормативном оквиру неопходно је доношење сета закона: о планирању породице, о заштити породице, закона о доприносима, пензионом осигурању, закона о раду, те закона о здравственом осигурању и заштити, како би предложене активности имале што потпунију имплементацију.

На основу институционалних активности на нивоу Републике Српске до сада су реализоване сљедеће мјере материјалне подршке:

1. дјечији додатак за другорођено, трећорођено и четворођено дијете, који је условљен имовинским цензусом;
2. помоћ за опрему новорођенчета, која за 2012. годину износи 250 КМ;
3. исплата једнократних новчаних помоћи приликом рођења трећег и четвртог дјетета у просјеку око 500 КМ;
4. матерински додатак који се додјељује незапосленој мајци до годину дана старости дјетета, под условом да породица не прелази имовински цензус;
5. финансирање два покушаја вантјелесне оплодње у сврху лијечење стерилитета;
6. субвенционирање каматне стопе за стамбене кредите младима и младим брачним паровима у висини од 1% од камате;

7. бесплатна додјела уџбеника за све полазнике првих и других разреда деветогодишњи школа, према одлуци Владе Републике Српске;
8. помоћ за школовање дјеце у средњим и вишим школама и факултетима и стипендирање талентованих студената преко фондова за школовање дјеце при институцији Предсједника Републике и Министарства просвјете и културе;
9. додјела уџбеника за све одличне ученике из породица са четворо и више дјеце у склопу акције Владе Републике Српске у сарадњи са Удружењима породица са четворо и више дјеце и
10. једнократне помоћи за породице са више дјеце и уручивање поклон пакета за новогодишње и вјерске празнике, посебно породицама са троје и четворо дјеце, дјечи самохраних родитеља, као и породицама са више дјеце.

Неке од мјера нематеријалне подршке на нивоу Републике Српске су:

- а) одржавање годишње манифестације „Конференција беба“ у циљу промовисања наталитета и подршке већем рађању, уз медијску кампању и прикупљање средстава за све бебе које су рођене на дан одржавања манифестације;
- б) сарадња са републичким и општинским удружењима породица са четворо и више дјеце, те пружање помоћи у њиховом раду;
- в) промоција репродуктивног здравља и здравог породичног живота са посебним акцентом на очување репродуктивног здравља младих;
- г) програм оспособљавања органа локалне самоуправе на дефинисању и спровођењу мјера популационе политике у локалним јединицама самоуправе и
- д) ширење знања и информација о демографској ситуацији, планирању породице, рађању, дјечи, породичном животу и сл., чиме се афирмише и јача улога породице, али, исто тако, наглашава равноправност односа између мушкарца и жене и њихово једнако учешће у остваривању родитељских права и дужности.

Искуства локалне самоуправе

Мјере популационе политике су по свом карактеру опште и спроводе се јединствено на цијелој територији Републике, али за популациону политику која претендује да буде успјешна, важно је да буде допуњена мјерама органа локалне самоуправе. Са становишта положаја и улоге локалне самоуправе у политичком систему, нема значајнијег питања за локално становништво него што је питање његове репродукције. Отуда локална самоуправа најбоље може

препознати потребе самих породица и у оквирима својих овлашћења и компетенција активирати одређене механизме којима се те потребе могу задовољити на најбољи могући начин.

Министарство за породицу, омладину и спорт Владе Републике Српске уназад неколико година прави анализу учешћа локалних заједница у провођењу мјера популационе политике. Ова анализа се ради на основу анкетног упитника²² који обухвата низ питања из домена актуелног стања у погледу популационе политике у локалним заједницама, начина спровођења и оцјене постојећих мјера, као и приједлога за њихово унапређење у области смањење трошкова родитељста, комуналних услуга и мјера које су у вези са усклађивањем рада и родитељства.

Поред конкретних показатеља из ове анкете, могу се анализирати и ставови у вези са мотивима локалних заједница за бављење популационом политиком, као и њихов однос према проблемима развоја становништва. Тако се из анализе за 2012. годину може закључити:

1. У 52 локалне заједнице, или 91%, не постоји комисија за популациону политику, као стално радно тијело скупштине општине. У шест локалних заједница (Гацко, Лопаре, Козарска Дубица, Крупа на Уни, Пелагићево и Шековићи) она постоји.
2. У административној служби 17 локалних заједница Републике Српске запослено је лице које је задужено за локалну популациону политику. Међутим, оно је углавном запослено у оквиру друштвених дјелатности или за питања младих, културе или спорта. Ради се, углавном, о лицима са завршеном високом стручном спремом, али који по свом основном образовању нису демографи.
3. Посматрајући називе и значење мјера које се спроводе у појединим општинама, може се закључити да су најчешће заступљене мјере материјалне природе које су, углавном, усмјерене на ублажавање неповољног економског положаја породица са дјецом. Најчешће се ради о једнократним мјерама, а најзаступљеније мјере материјалне природе су једнократна новчана помоћ приликом рођења дјетета.
4. Од укупно 58 локалних заједница, њих 28, или 43,3%, у свом буџету има планирана средства за локалну популациону политику, док 30 локалних

²² Анкетни упитник: „Анализа учешћа локалних заједница Републике Српске у провођењу мјера популационе политике“, Одјелјење за породицу Министарства за породицу, омладину и спорт Владе Републике Српске.

- заједница, или 51,7%, нема планирана средства за ову намјену у контексту смањења трошкова родитељства.
5. Десет локалних заједница издваја одређена средства за свако новорођено дијете, и то: Србац 50 КМ; Челинац и Сребреница по 100 КМ; Мркоњић Град 125 КМ; Требиње, Братунац и Гацко по 250 КМ; Угљевик и Купрес по 300 КМ и Шипово 600 КМ. Очигледно, а истовремено и апсурдно је да углавном најнеразвијеније рурне локалне заједнице, као што је Шипово, издвајају највише средстава за ове намјене, а што може послужити као добар примјер и за остале. На основу наведених износа, може се јасно видјети да ових десет локалних заједница у просјеку издвајају 232,5 КМ по једном рођеном дјетету, што представља 28,5% просјечне плате исплаћене у Републици Српској у 2011. години. Овај износ представља 93% износа који исплаћује Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске на име накнаде за опрему новорођенчета.
 6. Посебна средства за рођење трећег дјетета издваја 16 локалних заједница, и то: Требиње 150 КМ; Костајница 200 КМ; Угљевик, Пале, Братунац и Невесиње по 300 КМ; Гацко, Билећа и Пелагићево по 500; Дервента 600; Љубиње и Вишеград по 700 а Козарска Дубица, Фоча, Шамац и Хан Пијесак по 1000 КМ. Просјечан износ који исплаћују ове локалне заједнице је 565,63 КМ, или 69,3% просјечне плате исплаћене у Републици Српској у 2011. години, односно 113,1% износа који исплаћује Министарство породице, омладине и спорта приликом исплате једнократне накнаде за рођења трећег дјетета. Као примјер добре праксе треба истаћи да град Добој за свако трећерођено, четврторођено и свако наредно дијете исплаћује износ од 100КМ у трајању од годину дана.
 7. Двије локалне заједнице (општине Шамац и Шипово) обезбјеђују новчана давања за породице са једним родитељем, а ради се углавном само о једнократним новчаним давањима.
 8. Осам локалних заједница издваја једнократне накнаде намијењене дјецци са посебним потребама. То су: Хан Пијесак 50КМ; Пале 80КМ; Требиње и Гацко по 90КМ; Невесиње и Рудо по 100 КМ; Брод 130 и Шипово 205КМ.
 9. Шест локалних заједница (Гацико, Зворник, Калиновик, Мркоњић Град, Приједор и Чајничке) је у буџетима за 2012. годину планирало средства за финансирање вантјелесне оплодње, а још девет је вантјелесну оплодњу финансирало са других позиција у буџету.

10. Двије општине (Билећа и Требиње) су 2012. године издвојиле финансијска средства за подршку раду удружења породица са проблемом стерилитета.
11. Осам локалних заједница, и то: Бијељина, Брод, Гацко, Језеро, Калиновик, Костајница, Мркоњић Град и Пелагићево обезбјеђују једнократне помоћи за набавку уџбеника, док 13 локалних заједница (Билећа, Брод, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Језеро, Козарска Дубица, Лакташи, Милићи, Мркоњић Град, Невесиње, Пале, Пелагићево и Рибник) обезбјеђују и једнократне помоћи намијењене за школовање дјеце, које се огледају у одређеним стипендијама односно помоћи приликом превоза у школу.
12. Већина локалних заједница не наплаћује административну таксу приликом подношења захтјева за закључење брака. Истовремено, новчану помоћ приликом закључења брака, као једнократну накнаду у износу од 500 КМ, исплаћује пет локалних заједница: Билећа, Гацко, Источни Стари Град, Љубиње и Невесиње.
13. Од укупно 63 локалне заједнице, у 40, или 63,5%, постоје уређене површине за игру дјеце, које се налазе у кругу обданишта, школа или спортских дворана, чиме се показује брига за задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом, као и побољшање коришћења слободног времена дјеце.
14. У 17 локалних заједница Републике Српске, или 28% простора нема установе за предшколско васпитање и образовање. То су следеће општине: Берковићи, Вукосавље, Доњи Жабар, Источна Илиџа, Источни Мостар, Језеро, Калиновик, Костајница, Ново Горажде, Осмаци, Оштра Лука, Пелагићево, Петровац, Петрово, Рудо, Хан Пијесак и Рибник. Већина локалних заједница има по једну јавну предшколску установу са једним вртићем, док у граду Бањалуци постоји 20, граду Источно Ново Сарајево двије и у општини Лакташима такође двије предшколске установе.

Радно вријеме јавних установа за предшколско васпитање и образовање најчешће је до 17,00 часова, док је у четири локалне заједнице радно вријеме предшколских установа до 18,00 часова.

Број дјеце уписане у јавне предшколске установе у 2012. години креће се од 25 колико је уписано у Лопарама и Трнову, односно 26 у Рогатици, до 354 односно 350 колико је уписано у Градишци и Лакташима. Убједљиво највећи број уписане дјеце је у Граду Бањој Луци гдје је уписано 2.000 дјеце. Укупан број дјеце уписане у јавне предшколске установе у 2012. години износи 7.219 дјеце, од

тога у јавне установе предшколског васпитања и образовања уписано је 6.437 дјеце, док је у приватне предшколске установе уписано 782 дјетета. У 12 локалних заједница постоје предшколске установе чији је оснивач приватно лице.

Цијена боравка у јавним предшколским установама креће се од 40 КМ у Чајничу, до 165 у Бањој Луци. Просјечна цијена боравка у јавним предшколским установама износи 110 КМ, или 13,5% од просјечне плате у 2011. години.

У оним локалним заједницама у којима постоји јавна предшколска установа (41, или 72%), исте учествују у финансирању трошкова плаћања смјештаја дјеце, док град Бијељина субвенционира плаћање смјештаја дјеце и у предшколским установама које нису основане као јавне установе.

Уколико из једне породице у истој предшколској установи борави двоје или више дјеце, локална заједница обезбјеђује попуст приликом плаћања за друго и свако наредно дијете. Попуст у износи 10-30%, односно бесплатан боравка за треће дијете из породице, примјењује се у Челинцу, Прњавору и Требињу.

Систематизацијом мјера популационе политике које су неколико посљедњих година актуелне на нивоу јединица локалне самоуправе у Републици Српској могу се издвојити сљедеће:

1. једнократна новчана помоћ приликом рођења дјетета, коју исплаћује педина општина;
2. новчана накнада или пакет за опрему новорођенчета, коју исплаћује десетак општина у просјечној вриједности око 230 КМ;
3. новчана помоћ за рођење трећег дјетета, коју исплаћује око трећине општина у просјечној вриједности око 570 КМ;
4. субвенционирање смјештаја дјеце у предшколским установама (посебно ако је више дјеце укључено у једну предшколску установу), као и обезбјеђење посебних олакшица за дјецу са посебним потребама и за сиромашне породице, у чему учествује знатан број општина;
5. плаћање мјесечног превоза до школе, као и стипендирање школовања дјеце и помоћ у набавци школских уџбеника и торби је мјера коју проводи трећина општина и
6. новчана накнада приликом закључења брака у износу од 500 КМ, коју обезбјеђује пет општина.

Из анализе мјера популационе политике које се спроводе на нивоу локалне самоуправе у Републици Српској, може се констатовати да у скоро свим општинама постоји интересовање за ову проблематику. Међутим, апсолутно највећи број општина нема усвојен програм популационе политике, нема стално радно тијело или комисију за популациону политику, чак нема ни системати-

зовано радно мјесто или запослено лице које се бави овим питањима. Због тога је спровођење мјера популационе политике у општинама Српске на веома ниском нивоу. Средства која се издвајају за пронаталитетне мјере су веома скромна и недовољна (испод 2% укупних буџетских средстава општина).

У већини општина нема посебних олакшица и подстицаја за породице са троје и четворо дјеце, не постоји подршка једнородитељским породицама или породицама са дјецом са посебним потребама, не постоји подршка за лијечење стерилитета или подршка младима приликом склапања брака, а нема ни подстицајних мјера у сфери комуналних услуга. Задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом је на минимуму, а у 17 општина нема никаквог облика установе за предшколско васпитање и образовање. На нивоу локалне самоуправе не постоји подршка за усклађивање рада и родитељства, а рад предшколских установа за образовање и васпитање је углавном између 6.30 и 15.30 часова. Дакле, готово све општине у Републици Српској требало би да у наредном периоду више пажње усмјере на проблематику развоја становништва и у том смислу конципирају сопствених мјера популационе политике, а затим да у својим буџетима обезбиједе већа средства како би се усвојене мјере могле и проводити.

На основу донесених закључака са конференције под називом: „Популациона политика у локалној самоуправи“, које је организовало Министарство породице, омладине и спорта у 2013. години, формулисане су одговарајуће препоруке по којима би све локалне заједнице у Републици Српској у наредном периоду требало да ураде следеће:

1. Формирати комисију за популациону политику, као стално радно тијело при скупштини општине/града;
2. Средства која издвајају за популациону политику усмјерити на подршку рађања трећег дјетета;
3. Радити на промоцији рађања и значаја породице;
4. У буџетима општина обезбиједити средства за финансирање трећег покушаја вантјелесне оплодње, имајући у виду да се прва два покушаја финансирају из Буџета Републике Српске;
5. Интензивно радити на усклађивању рада и родитељства, кроз обухват дјеце предшколским васпитањем и образовањем, те усклађивање радног времена ових установа са радним временом родитеља.

Министарство породице, омладине и спорта се обавезало да ће у наредном периоду инсистирати на следећим активностима:

1. Увођење диференциране стопе ПДВ-а на дјечију храну, одјећу, обућу и опрему за новорођенчад;
2. Радити на подизању свијести о значају рађања и афирмацији породице, кроз популациону едукацију;
3. Поштравању рада контролних органа - инспекција, приликом примијећене злоупотребе Закона о раду;
4. Даље радити на популационој едукацији запослених лица у локалним заједницама, која раде на пословима популационе политике.

Ове активности би у сваком случају биле од велике користи да се унаприједи активност и опредјељење у смислу афирмације пронаталитетне популационе политике у Републици Српској.

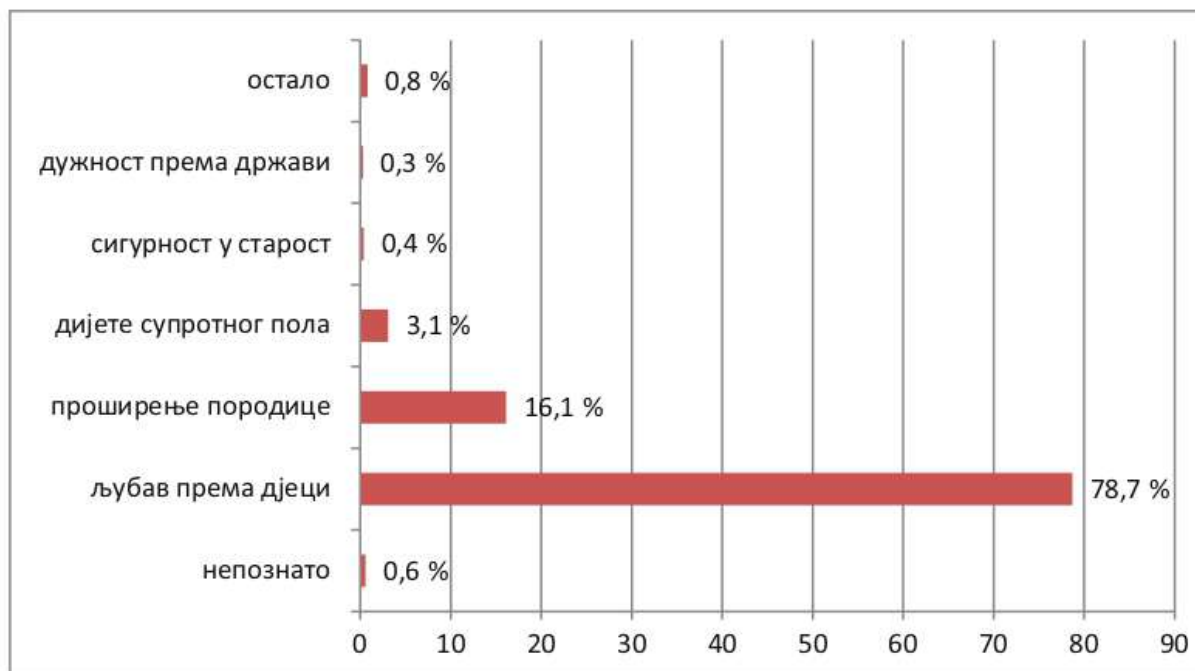
4.5. ПОТРЕБА ЗА ПРОНАТАЛИТЕТНОМ ПОПУЛАЦИОНОМ ПОЛИТИКОМ

Званична статистика не располаже комплексним подацима у вези са ставовима о планирању породице и популационој политици. Због тога се спроведена анкетна истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ могу сматрати јединственим и веома значајним за формулисање ставова о актуелним демографским процесима и мјерама популационе политике на нашем простору.

Из анализе резултата спроведеног анкетирања у погледу ставова породиља о планирању породице и спровођењу пронаталитетних мјера и активности у популационој политици у Републици Српској могу се извести сљедећи закључци (Маринковић, 2009):

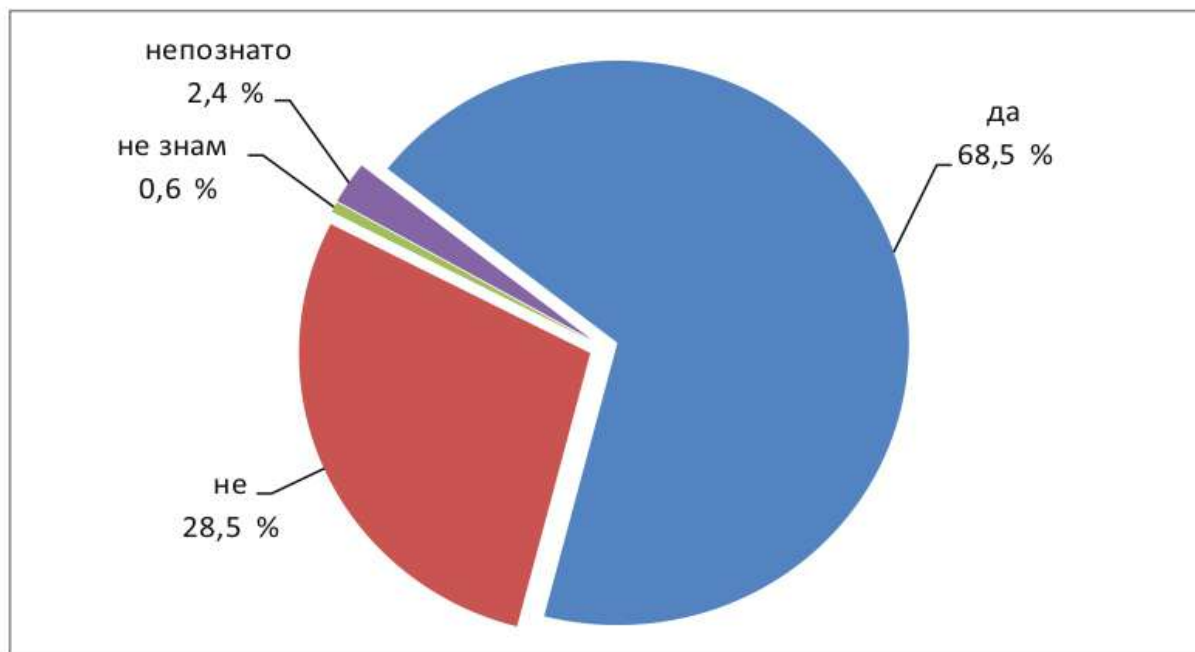
1. Највећи удио (78,7%) анкетираних породиља сматра да је пресудан мотив за рађање дјетета била љубав према дјечи, док 16,1% сматра да је преовлада одлука о проширењу породице, а знатно мање (3,1%) да је та одлука израз жеље за дјететом супротног пола. Занемариво мали број анкетираних сматра да су пресудни мотиви за рађањем дјече сигурност у старост или дужност према држави, а такође веома мали је удио и оних који сматрају да су то неки други разлози.

Графикон 62. Удио анкейираних породиља према мотивима за рађање дјеце, у %

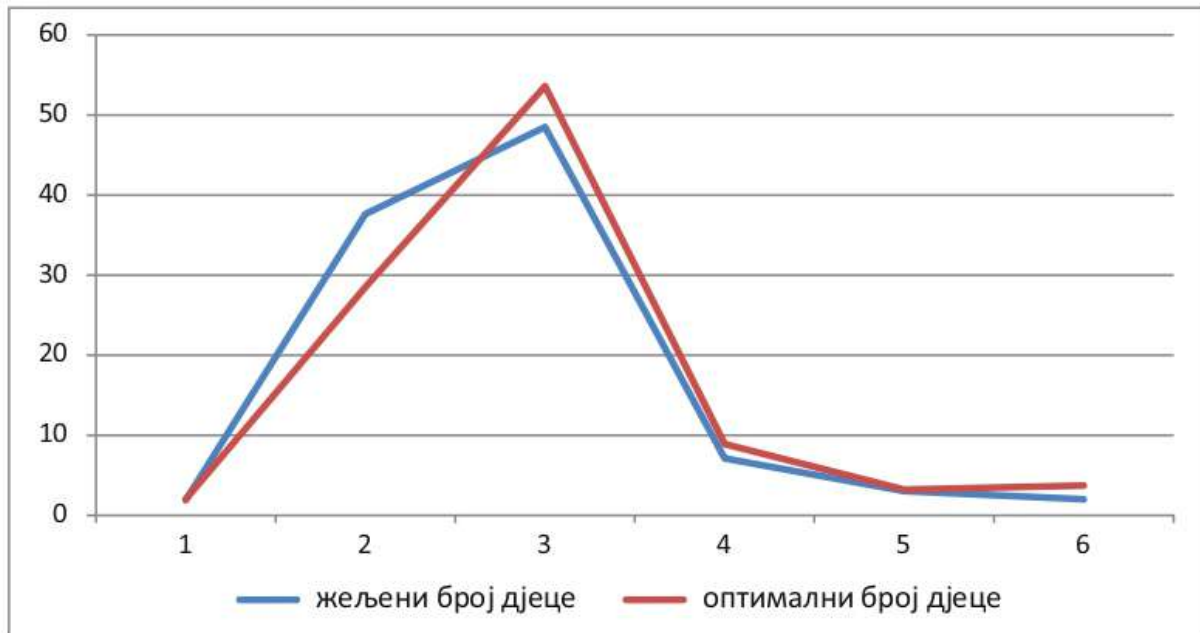
2. Апсолутно највише (94,2%) анкейираних породиља је планирало рађање дјетета.

Графикон 63. Удио анкейираних породиља према жељи за рађањем још дјеце, у %

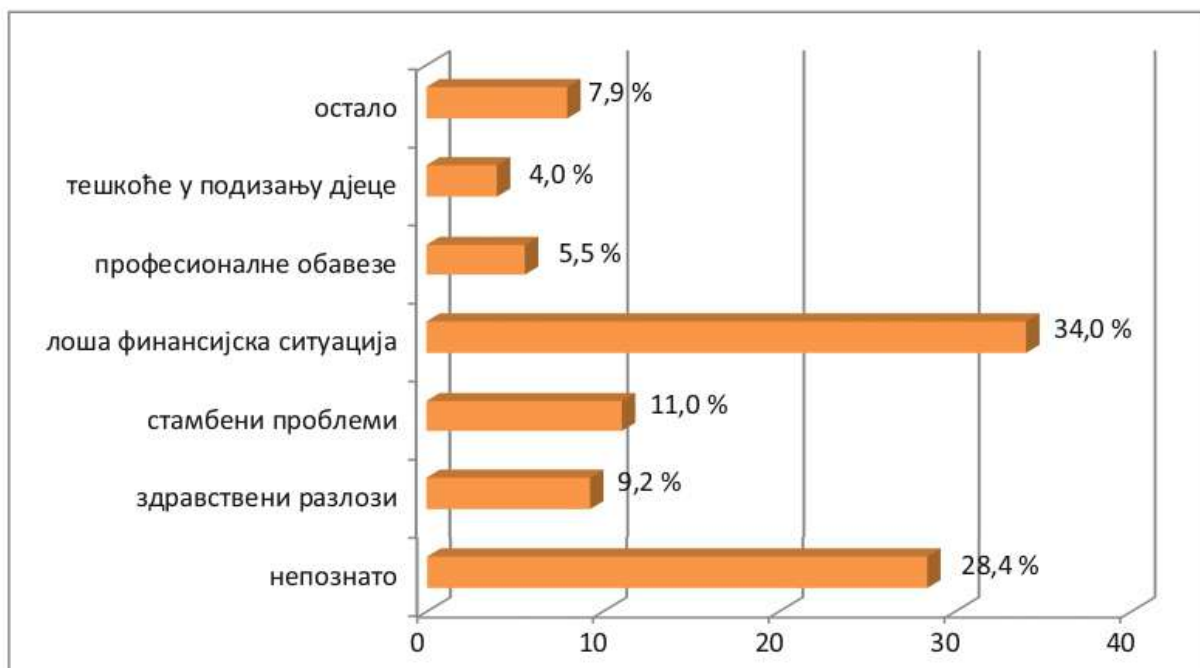
3. Према ставу о даљем рађању 68,5% породиља жели још дјеце, а 28,5% се изјаснило да не жели више дјеце. Дакле, ако упоредимо овај став са редом рођења дјеце анкейираних породиља, онда се може констатовати да све породиље које су родиле троје и више од троје дјеце и чак половина оних које су родила друго дијете не желе више рађати дјецу.

Графикон 64. Удио анкејираних породиља према ставу о оптималном и жељеном броју дјеце, у %

4. Анализа ставова анкетираних породиља о жељеном и оптималном броју дјеце указује да са 48,5% преовладава став да је троје дјеце жељени, односно са 53,6% и оптимални број дјеце. Ово је у супротности са тренутним „стањем“ по коме се у Републици Српској 2012. године према реду рођења са 46% удјела рађала прворођенчади, са 37% удјела другорођена дјеца, а само са 17% удјела трећерођена или дјеца вишег реда рођења.

Графикон 65. Удио анкејираних породиља према разлозима збој којих није остварен жељени број дјеце, у %

5. Као најчешћи разлози због којих није остварен жељени број дјеце, анкетирани породиље су навеле: лошу финансијску ситуацију (34%), непознате разлоге (28,4%), стамбене проблеме (11%), здравствене разлоге (9,2%) и тешкоће око подизања дјеце (4%).

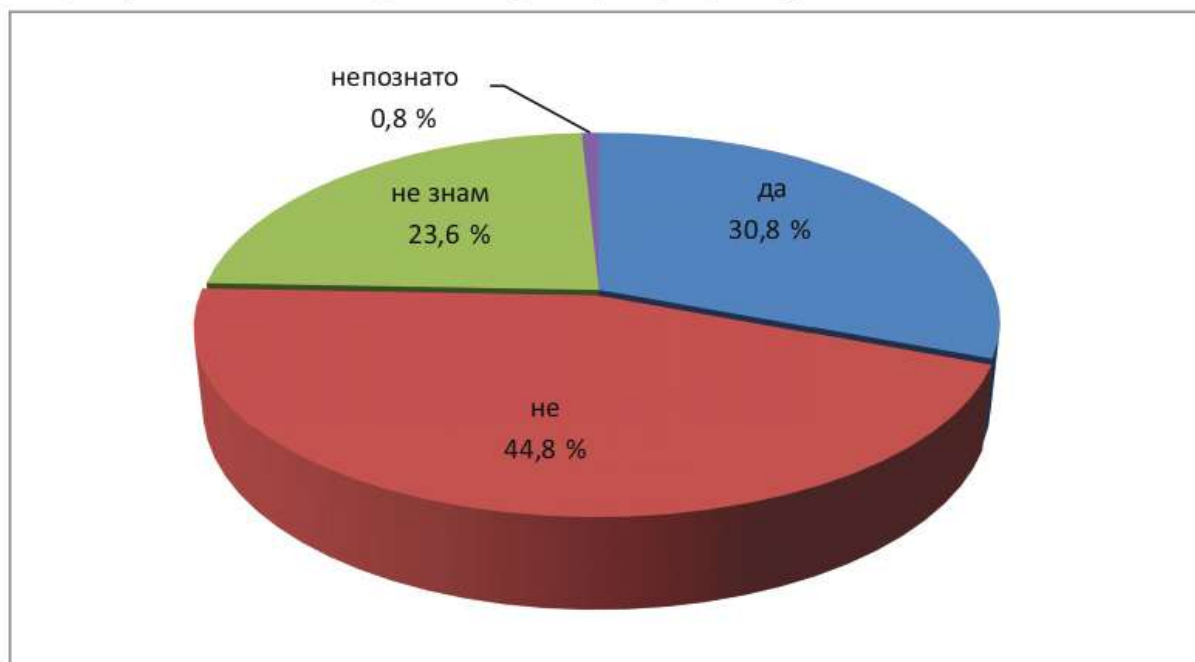
6. Анализом ставова анкетираних породиља о факторима који дјелују на смањење броја рођене дјеце, апсолутно највише (91,1%) породиља сматра да негативно дјелују економски фактори, тј. лоша материјална ситуација и незапосленост, што је и разумљиво када се зна да је незапосленост један од наших највећих друштвених проблема, а поготово незапосленост жена. Сљедећи разлози су лоши стамбени услови и изостанак финансијске помоћи државе. Породиље сматрају да касније склапање бракова и већа запосленост и самосталност жене имају врло мало утицаја на број рођене дјеце. Око трећине (35%) анкетираних породиља није могло дати одговор на постављено питање, односно није издвојило ни један од понуђених фактора као најважнији, што само потврђује потребу за комплексним приступом у креирању популационе политике.

Табела 28. Удио анкеџираних породиља према ставовима колико наведене њојаве утичу на смањење броја рођене дјеце, у %

Разлог / став	веома	мало	нимало	непознато
1) Економска криза и незапосленост	91,1	6,9	0,9	1,0
2) Лоши стамбени услови	76,5	19,5	2,0	1,9
3) Изостанак финансијске помоћи државе	70,4	24,6	2,6	2,4
4) Касније склапање брака	28,3	51,7	16,3	3,7
5) Већа запосленост и самосталност жена	33,8	41,5	20,5	4,2
6) Велики број развода	37,3	45,8	13,1	3,9
7) Недовољан број и квалитет установа за бригу о дјечи	42,4	41,0	12,7	3,9
8) Став да је мањи број дјеце у породици бољи за њихово одрастање	28,5	35,2	32,1	4,2
9) Несигурна будућност и политичка ситуација	52,7	30,6	12,9	3,7

7. Скоро половина анкетираних породиља (око 45%) сматра да постојеће мјере популационе политике код нас довољно не утичу у подстицању рађања.

Графикон 66. Удио анкейираних породиља према ставу да ли постојеће мјере популационе полиитике довољно уичу на рађање, у %

8. Од понуђених мјера за подстицање рађања, анкетиране породиље у више од 80% случаја сматрају да би веома важне подстицајне мјере требале бити следеће:

- предност при запошљавању родитеља са више дјеце,
- рјешавање стамбених проблема вишечланих породица,
- дјечији додатак, који би растао за свако наредно дијета,
- мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу, исхрану и сл.,
- флексибилно радно вријеме за родитеље мале дјеце,
- финансијске олакшице за образовање дјеце из вишечланих породица и
- субвенције и повољнији кредити за породице са дјецом.

Око 75% породиља сматра да би веома важна мјера била и раст коефицијента пензије за свако дијете, док око 69% сматра да би веома значајно утицале и мјере као што су потпуни обухват дјеце предшколским установама и веће пореске олакшице за породице које имају више од двоје дјеце. Из анализе одговора види се да су понуђене мјере нематеријалне природе у другом плану, односно да доминирају мјере тренутног карактера у односу на предложене дугорочне мјере, као што је нпр. потпуни обухват дјеце предшколским установама и сл. Ови ставови иду у прилог констатацији о тешкој материјалној ситуацији, али и свијести о величини проблема и потреби да се што прије реагује, односно да резултати буду што прије видљиви.

Табела 29. Удио анкејираних њородиља њрема сѡавовима колико би свака ог наведених њодсѡицајних мјера омојућила боље услове за рађање и одгој дјеце, у %

Разлог / став	веома	мало	нимало	непознато
1) Дјечји додатак, који би растао за свако наредно дијете	86,9	10,5	1,3	1,3
2) Мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу, исхрану и сл.	85,4	11,7	1,0	1,8
3) Субвенције и повољнији кредити за породице са дјецом	80,6	15,8	1,2	2,4
4) Рјешавање стамбених проблема вишечланих породица	87,7	9,2	0,7	2,4
5) Предност при запошљавању родитеља са више дјеце	89,1	7,6	1,0	2,3
6) Флексибилно радно вријеме за родитеље мале дјеце	82,8	13,5	0,9	2,8
7) Потпуни обухват дјеце предшколским установама	69,2	26,1	1,4	3,3
8) Веће пореске олакшице за породице које имају више од двоје дјеце	69,2	26,1	1,4	3,3
9) Финансијске олакшице за образовање дјеце из вишечланих породица	81,0	15,6	0,6	2,8
10) Раст коефицијента пензије за свако дијете	75,3	19,1	1,8	3,8

9. Апсолутна већина анкетираних породиља (око 70%) сматра да републички и локални органи власти могу, а и да треба да утичу на репродуктивно понашање појединаца и парова доношењем мјера популационе политике.

Графикон 67. Удио анкејираних њородиља њрема сѡаву да ли рејублички и локални орјани власѡи њреба да ујичу на рејродукѡивно њонашање њојединаца, у %

10. Према ставовима анкетираних породиља о мјерама за подстицај рађања већег броја дјеце које би оне одмах увеле, више од 50% сматра да би то требале бити предност у запошљавању мајки или оба родитеља са дјецом, већи број савјетовалишта, вртића и установа за бригу о дјечи са дужим радним временом. Ови ставови су на први поглед у супротности са претходним одговорима, али треба имати на уму да су анкетиране жене управо постале мајке и да им је вјероватно веома важно постојање институција за чување и бригу о дјечи.

11. Око петине анкетираних породиља сматра да би добре подстицајне мјере биле следеће:

- да се законом заштите труднице да не добију отказ,
- да се побољшају услови амбулантног прегледа дјеце и трудница и
- да се продужи породилско боловање.

Табела 30. Ставови анкетираних породиља према мјерама које би оне одмах увеле као подстицај рађању

Р. бр.	Најчешћи ставови
1.	Предност у запошљавању мајки или оба родитеља са дјецом
2.	Већи број савјетовалишта, вртића и установа за бригу о дјечи
3.	Већи број вртића са дужим радним временом
4.	Бесплатно или бар јефтиније школовање дјеце
5.	Законом заштити труднице да не добијају отказ
6.	Побољшати услове амбулантног прегледа дјеце и трудница
7.	Продужење породилског боловања
8.	Повећати плате трудницама
9.	Без обзира на радни однос да породиља добија плату или финансијску помоћ
10.	Безболан пород – епидурална анестезија
11.	Омогућити бољи приступ медицинских радника
12.	Едукација у школама и на факултетима о планирању породице
13.	Пензија за мајке са троје и више дјеце
14.	Бесплатно здравствено осигурање породиље и бесплатни лијекови
15.	Лична примања у пуном износу за труднице
16.	Укидање ПДВ-а на животне намирнице
17.	Бесплатно лијечење вишечланих породица
18.	Порез за оне који не желе дјецу
19.	Отварање нових радних мјеста и обезбиједити стални посао за младе
20.	Организација бесплатног превоза дјеце до школе

Р. бр.	Најчешћи ставови
21.	Обавезан дјечији додатак за свако рођено дијете
22.	Подстицај пољопривредне производње
23.	Већи додатак за породице са троје и више дјеце
24.	Повећање плата са повећањем броја дјеце
25.	<p>Остало:</p> <ul style="list-style-type: none"> • За свако рођено дијете 1.000-10.000 КМ • Са петим дјететом стамбено збрињавање породиље • Обезбиједити вртиће у сеоским срединама • Организовање курсева за мајке у оквиру савјетовалишта • Организовати тимове за обилазак жена за вријеме породилског • Доплата за самохране мајке • Финансијски помоћи родитеље чија су дјеца у вртићу • Отварање већег броја предбрачних савјетовалишта • Повећати мјере сигурности дјеце у друштву • Поклон бон за храну вишечланим породицама • Обавезан годишњи преглед жена код гинеколога и психолога • Повећати права очева на породилско одсуство • Стамбена и социјална сигурност у држави

У Републици Српској је тренутно веома мали, свега 13%, удио дјеце која су обухваћена предшколским васпитањем и образовањем. У том погледу из анализе ставова према потпуном обухвату дјеце предшколским институцијама код анкетираних породиља које живе у градским и сеоским срединама постоје знатне разлике. То се, прије свега, огледа у чињеници да мајке у сеоским срединама не мисле да је веома битно повећање броја предшколских институција, јер у срединама гдје оне живе тих институција практично и нема. Међутим, када би се то промијенило, ситуација би била сасвим другачија и повећан би био удио дјеце која су обухваћена предшколским васпитањем и образовањем. Ово би се могло постићи преуређењем и прилагођавањем постојећих објеката који се не користе у сеоским и приградским срединама за ове намјене.

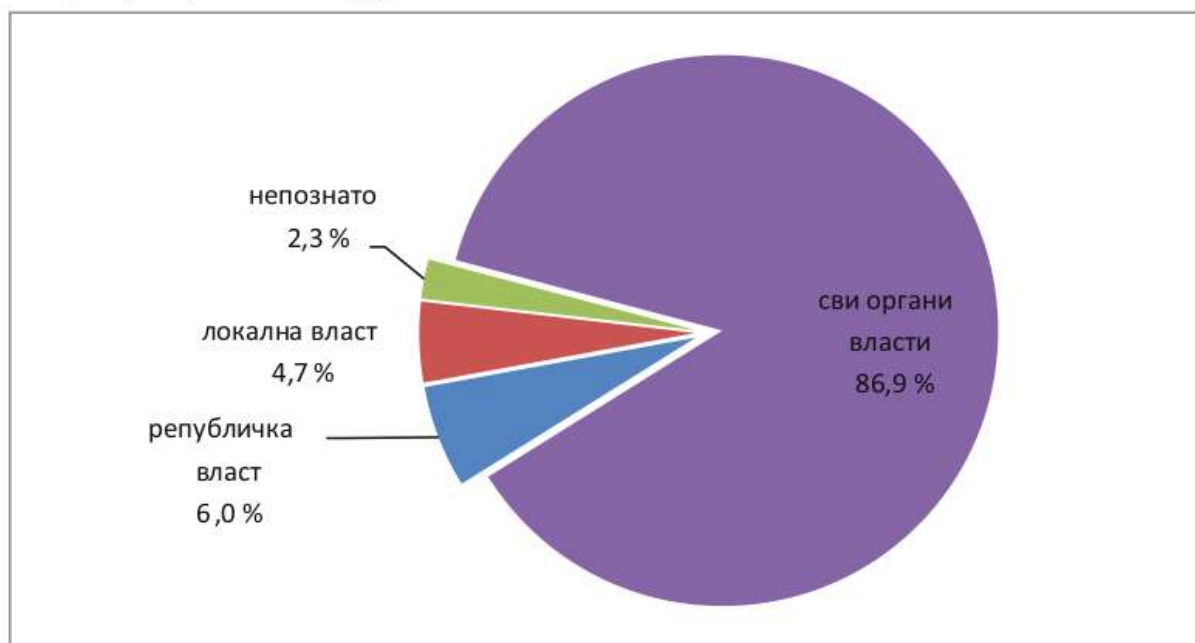
12. Према ставовима анкетираних породиља, када би постојале неке од наведених подстицајних мјера, 44,5% се изјаснило да би им то омогућило, или вјероватно олакшало одлуку да имају жељени број дјеце. Истовремено, 7,3% анкетираних сматра да без обзира на постојање мјера популационе политике, оне не желе више да рађају дјецу.

Графикон 68. Удио анкейираних йородиља йрема сїаву кага би йосїојале неке од наведених йодсїицајних мјера, како би уїицале на йривайни живої йородиље, у %

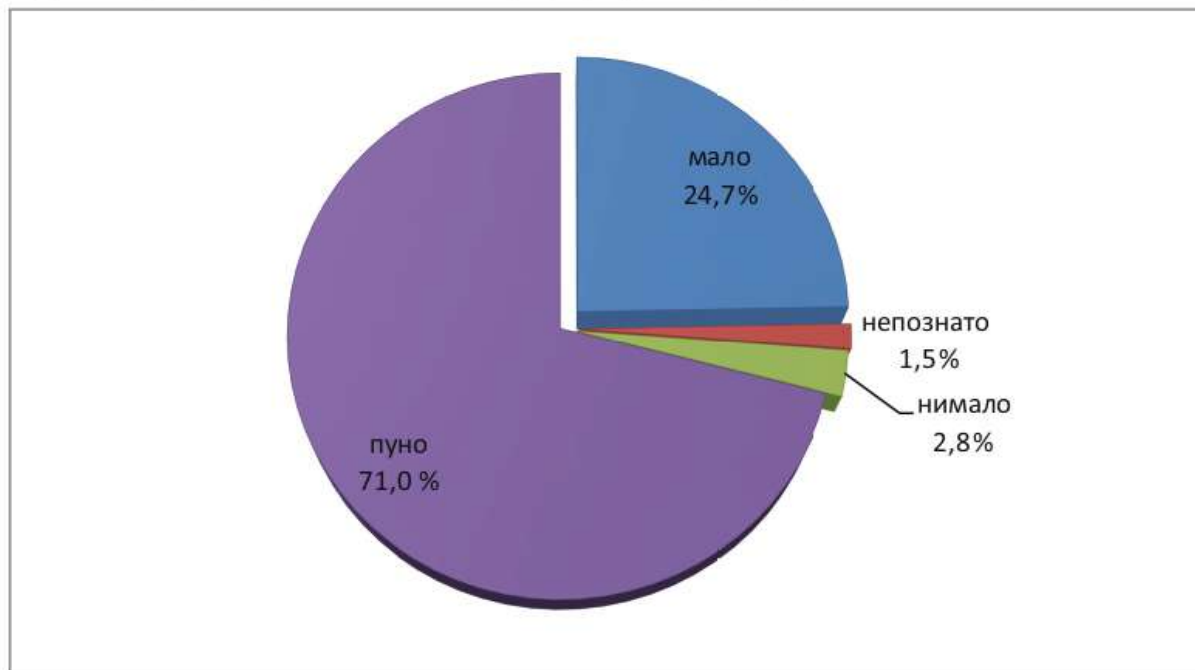
13. Апсолутна већина (87%) анкетираних породиља сматра да би популицону политику требало да проводе заједно и државни и локални органи власти.

Графикон 69. Удио анкейираних йородиља йрема сїаву ко йреба да йроводи йойулицону йолийіку, у %

14. Према ставовима породиља, највећи (71%) удио анкетираних сматра да би наведени органи власти могли веома значајно да дјелују у смислу подстицања рађања већег броја дјеце.

Графикон 70. Удио анкейираних породиља према ставу колико би државни и локални органи власти могли са јаснијим и константним подстицајним мјерама да уичу на повећање броја рођене дјеце, у %

Данас су потребе за пронаталитетном популационом политиком бројне и разноврсне – биолошке, историјске, економске, моралне и одбрамбене природе, а главни разлози се тичу живота садашњих, а посебно будућих генерација. Због тога човјек на сваком степену свог развоја мора рјешавати и питања сопствене репродукције и одржавања живота и опстанка. Популациона политика мора претендовати да постигне ефекте на све ширу детерминистичку основу недовољног рађања и да допре до индивидуа, чије одлуке о рађању или нерађању производе посљедице на друштвеном нивоу и тако утичу на ток демографског развоја (Гавриловић, 2006).

Пронаталитетна популациона политика треба да дјелује на узроке који доводе до недовољног рађања, односно треба да буде заснована на научним сазнањима и етичким начелима и да истовремено уважава слободу и права појединаца да сами одлучују о рађању. Таква популациона политика би требала да обезбиједи подударност између личних и друштвених циљева и потреба.

Најчешће препреке за провођење програма пронаталитетне популационе политике су:

- дугорочно неповољне социо-економске прилике,

- низак степен задовољства постојећим животним условима,
- несигурност за ближу или даљу личну или породичну будућност,
- изражена жеља за бољим стандардом живота и
- низак степен свијести о општим друштвеним потребама.

На нивоу Републике Српске планирање породице, као и социјална политика, под снажним је утицајем промјена које се дешавају у друштву. Из анализе демографских детерминанти у посљедњих десетак година у Српској је, као и у другим европским земљама, већ дуже вријеме на дјелу демографска рецесија коју инјицирају смањене стопе фертилитета и интензивирање процеса старења становништва. Исто тако, постепено се, мада с извјесним заостатком у односу на развијене земље, мијења и плурализира структуре породице. Некад маргинални породични облици, као што су једнородитељске породице, изванбрачне заједнице или самачка домаћинства све више доминирају у породичној структури.

Поучени искуствима углавном неуспешних пронаталитетних програма у европским земљама, морамо нагласити важност неких предуслова за примјену било којег сета мјера, имајући у виду преовлађујуће социо-економске трендове (Harbison; Robinson, 2002, pp. 45-46):

- Прво, сваки програм мора бити оријентисан према жени (перспективној мајци), мора водити рачуна о њеном здрављу, образовању и врстама помоћи у подизању дјеце. Постојано низак фертилитет условљава и транзицију односа међу половима, те су жене све више укључене у планирање и извршење нових социјалних програма.
- Друго, сљедећи аспект оријентисаности према жени је нужност да централна јединица програма буде жена и њена дјеца. Другим ријечима, програм не треба да буде усмјерен на породицу, јер она губи на значају. Наравно, самачка домаћинства нису практична, па већина мушкараца и жена живи са неким дијелећи трошкове и, можда, још нешто узвишеније. „Домаћинство“ или „корезидентна група“ можда су адекватнији термини за овакав начин живота. У многим индустријским земљама данас је улазак или излазак из брака једноставнији од куповине или продаје куће.
- Треће, програм мора да понуди јасну економску помоћ и мотивацију жени која размишља о рађању. Такав програм не значи да друштво купује „дијете“, него да преузима на себе финансијске и психичке трошкове које потенцијална мајка предвиђа да ће јој донијети ново дијете.
- Четврто, пронаталитетни програм мора да буде промовисан темељном медијском кампањом, усмјереном ка мијењању јавног мњења у прилог већем

фертилитету. Неко ће тврдити да ово звучи као манипулисање. Ову тврдњу је тешко негирати, јер емоционална реакција на страх од изумирања може поново омогућити некоме да тражи дјецу за државу, цркву, партију, уместо да тражи богатије друштво за људе.

- Програми планирања породице су веома скупи и зато захтијевају претходну јавну расправу и јасно одређивање извора финансирања.
- Програм мора бити на националном нивоу, иако се понекад он неко вријеме тестира на мањој територији (Ђурђевић; Маринковић, 2012).

Досезање општег циља неминовно захтијева и претходно досезање посебних циљева, како на глобалном, тако и на локалном нивоу. Ови циљеви би се у суштини односили на сљедеће:

- Усклађивање рада и родитељства (приватног живота),
- Снижавање психолошке цијене материнства,
- Промоција репродуктивног здравља младих,
- Борба против неплодности,
- Здравно материнство,
- Позитивна популациона клима (Ђурђевић; Маринковић, 2012).

У операционализацији друштвених мјера и акција за провођење ових циљева треба ускладити аспирације жена и мушкараца и ослободити их од репресија и рестрикција.

Пронаталитетна популациона политика би требала да буде:

- научно утемељена,
- компатибилна социо-економској и развојној политици,
- усмјерена ка индивидуализацији,
- усредсређена на дјецу и њихове родитеље или старатеље,
- јавно промовисана,
- спровођена једнако према свим члановима друштва, без разлике и дискриминације по било ком основу,
- јединствена и стабилна на дужи временски рок,
- подложна евалуацији,
- отворена за могућност утврђивања и спровођења додатних мјера и
- покривена адекватном мрежом институција и служби за ефикасно спровођење.

Влада као легитимни носилац власти, треба да буде кључни фактор у доношењу и ефикасном провођењу пронаталитетне популационе политике (Гавриловић, 2006).

У буџету Владе Републике Српске би требало планирати већа издвајања за провођење мјера пронаталитетне популационе политике. Приоритет би морале бити исплате дјечијег додатка за свако дијете, без обзира на ред рођења или материјално стање породице, а посебно би требало обухватити и породице са једним родитељем или самохране родитеље, који до сада нису били обухваћени овим мјерама. Дакле, према садашњем стању, али и претпоставкама будућег демографског развоја Републике Српске, пронаталитетна популациона политика се намеће као потреба и неопходност. Све акције у прилог повећања рађања се морају подржати и интензивирати, а у обзир се морају узети и сви друштвени и индивидуални аспекти, од којих посебну пажњу треба усмјерити према очувању породице. Са овог аспекта поставља се институционална нужност успостављања завода за планирање породице и популациону политику и што скорије доношења стратегије демографског развоја Републике Српске.

Основни постулат мора бити да већи фертилитет представља економско преимућство. Ако су дјеца дијелом и нормално добро, као и свако друго, друштво без довољно дјеце мора понудити и цијену како би „купило“ дијете више. У оваквој ситуацији није захвално залагати се за већа издвајања. Међутим, анализа дистрибуције породица према броју дјеце у подручјима која немају проблема са обнављањем становништва, указује на то да се не треба плашити да ће број породица са троје, а поготово са више од троје дјеце, бити нарочито велики (Ђурђевић; Маринковић, 2012).

Спознаја наведених проблема несумњиво је изузетно важна као правна основа за формулисање фундаменталних принципа и циљева популационе политике у Републици Српској.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Република Српска је већ деценијски захваћена природном депопулацијом, која се од 2002. године манифестује негативним природним прираштајем, што је посљедица смањивања стопе наталитета, а повећавања стопе морталитета. У анализираном периоду број живорођених се смањио за 28%, док је у истом временском интервалу број умрлих порастао за четвртину. Изразито негативна демографска слика, потпомогнута негативним миграционим салдом, манифестује се укупном депопулацијом.

У скорој будућности можемо очекивати даље смањење родности због нарушене старосне структуре. Наиме, смањењем стопе наталитета, још почетком шездесетих година XX вијека, смањио се и удио репродуктивног становништва на прагу XXI вијека. Године 2013, у фертилном периоду се налазе жене рођене између 1964. и 1998. године. Драстичан пад наталитета седамдесетих, осамдесетих и деведесетих година XX вијека битно ће утицати на трендове репродукције Републике Српске.

У наредној деценији (или за двије), може се очекивати пораст морталитета због надлазећег помора „baby boom“ ере. На прагу друге деценије XIX вијека, велики контингент овог становништва које је рођено након Другог свјетског рата остварује право на пензијско осигурање, што ће додатно погоршати старосну слику популације и представљати велики терет за фондове у Српској. Може се очекивати и погоршање старосне структуре због смањеног фертилитета, што ће додатно утицати и на повећање смртности. Ако се жели продужити животни вијек и повећати очекивано трајање живота, треба дјеловати превентивно на старије контингенте становништва, па се као императив намеће потреба за изградом стратегије старих лица.

Негативна демографска слика додатно је усложњена и негативним миграционим салдом, тако да укупна депопулација поприма велике размјере. Основни проблем становништва Републике Српске је феномен недовољног рађања који је посљедица низа негативних фактора. Из тог разлога провођење мјера популационе политике треба да буде императив и од фундаменталног значаја за друштво и опстанак становништва Републике Српске.

Демографски развој Републике Српске пријети да буде ограничавајући фактор свеукупног развоја. Имајући у виду назначене демографске карактеристике, неопходно је што прије приступити спровођењу просторно диференциране популационе политике, а посебно на нивоу општина. Основна карактеристика

популационе политике требало би да се заснива на стимулсању (повећању) наталитета.

На планирање породице, као и на популациону политику у Републици Српској утичу промјене које се дешавају у друштву. Из анализе демографских дејтерминанти за посљедњих десетак година, евидентно је да је у Српској већ дуже вријеме на дјелу демографска рецесија коју иницира интензивно смањење стопе фертилитета. Да би се повећао фертилитет, потребна је шира друштвена акција из које треба да произађу стратегија демографског развоја и програм планирања породице, који треба да узму у обзир број дјеце који је потребан за замјену генерација. У складу са тим, треба интензивирати активности на систематизацији постојећих мјера популационе политике и усмјерити их првенствено у пронаталитетне сврхе.

Опште начело популационе политике би се требало заснивати на принципу слободног одлучивања сваког појединца и сваке породице о величини, без обзира гдје се та политика примјењује. Популациона политика треба да се огледа кроз пронаталитетне мјере на државном и на локалном нивоу. Мјере пронаталитетне популационе политике треба усмјерити на бригу о здрављу жене и дјетета, дјечији додатак, као и на образовање жена и промоцију материнства. Веома је важно успоставити разлику између мјера популационе и социјалне политике, односно створити здраву популациону климу у друштву.

Досадашња истраживања су показала да постоје битне претпоставке за рехабилитацију рађања у Републици Српској, а што се може темељити на ставу већине анкетираних да не постоји битна разлика између жељеног и оптималног броја дјеце. Односно, став да троје преставља и оптималан и жељени број дјеце, представља ниво потребан за просто обнављање становништва, чему треба тежити. Истраживања су потврдила да су разлози за нерађање жељеног броја дјеце у Српској у вези са препрекама материјалне природе, те да постоји јасно изражена спремност за прихватање мјера пронаталитетне политике, што би довело до рађања више дјеце.

Демографски оправак Републике Српске, као и побољшање квалитета њене демографске структуре, подразумијева повећање наталитета, што се може постићу у домену стимулације мајчинства (побољшањем положаја и подстицања запошљавања жена на тржишту рада, односно санкционисање непоштовања примјене закона којим се регулишу односи рада и родитељства и породилско одсуство, материјалним давањима за рађање троје и више дјеце, повећањем издвајања за рјешавање проблема неплодности) и унапређењем друштвене бриге о дјечи (повећањем броја предшколских установа, дјечијих игралишта,

паркова и осталих културно-спортских садржаја, измјеном сета пореских закона којим би се оствариле повластице за куповину производа намијењених дјеци, повећањем броја факултативних облика дневних боравака у школама за дјецу млађу од 12 година, изградњом стамбених јединица које се по повољнијим условима уступају породицама са више дјеце, стимулацијом послодаваца који запошљавају брачне парове са троје и више дјеце).

У руралним срединама би требало задржати становништво, али истовремено и унаприједити људске ресурсе разним подстицајним мјерама које се могу огледати у стимулацији привредних активности и изградњи малих откупних и прерађивачких капацитета, подржавањем запошљавања младих, унапређењем положаја и запошљавања жена и разним облицима материјалне и нематеријалне помоћи породицама које живе на селу. Да би се зауставила даља депопулација села, потребно је руралном становништву обезбиједити стабилне изворе прихода потребних за нормалан живот. Оснивање земљорадничких задруга би било једно од могућих рјешења. Задруге би по својој природи била мјеста гдје индивидуални пољопривредни произвођач може повољно да набави све што му је потребно за производњу и гдје, такође, може сигурно да пласира своје производе. Са тог аспекта, од посебног би значаја било стварање услова на основу којих би се омогућило женама да оснивају задруге, а у циљу њиховог организовања и пласмана пољопривредних производа.

Дугорочно би требало зауставити одлазак младих у иностранство путем програма мјера које обухватају: подржавање запошљавања и развој каријере младих (подстицањем запошљавања и самозапошљавања младог научно-истраживачког кадра, програмима обуке младих за предузетништво, стипендирањем талентованог и перспективног кадра, унапређењем квалитета високог образовања, развојем програма професионалне праксе и практичне наставе у образовном систему); унапређењем стамбеног збрињавања младих (изградњом стамбених јединица које се по повољнијим условима уступају на кориштење младима, увођењем олакшица у рјешавање стамбених проблема младих брачних парова са дјецом) и јачањем улоге младих у креирању културног и спортског амбијента (стимулисањем локалних иницијатива младих и повећањем доступности различитим културним и спортским садржајима).

Без обзира на значајне регионалне разлике простора Републике Српске, које постоје у погледу општих демографских кретања, треба постепено проналазити и уводити одговарајуће специфичне мјере популационе политике. При томе, значајну пажњу треба усмјерити на специфична економска, социо-културна и

друга обиљежја појединих подручја, односно мјере популационе политике би требало да буду просторно диференциране.

Ако се жели обезбидити сигуран и уравнотежен демографски и економски просперитет, мјере популационе политике би, између осталог, требало да буду усмјерене и на смањивање морталитета.

Посебна пажња се мора усмјерити и према здрављу жене, са нагласком на репродуктивно здравље, које подразумијева превенцију болести, промоцију здравог начина живота, кориштење здравствено прихватљивих метода контрацепције, борбу против стерилитета, адекватну његу жене током и након трудноће и сл.

Популациона едукација се намеће као нови правац популационе политике имајући у виду да појединац нема довољно специфичних знања о планирању породице и уопште о популационој политици. Стога је неопходно подузети континуирану кампању ширења информација о демографским трендовима у Републици Српској на свим нивоима школовања младих: почев од основношколског, па до универзитетског образовања.

Разрада мјера за провођење пронаталитетне популационе политике захтијева опширна мултидисциплинарна истраживања, која би се ослањала на далеко шири научни и статистичко-информациони фонд од оног којим ми располажемо. Пронаталитетна популациона политика би требало да има експлицитне демографске циљеве који утичу на укупан број и структуре становништва путем стратешких варијабли фертилитета, нупцијалитета, морталитета и миграција.

Универзални циљ спровођења пронаталитетних мјера популационе политике у Републици Српској требао би да буде достизање стопе укупног фертилитета од 2,1 дјетета по мајци, а што би ипак омогућило само просту замјену генерација и достизање нивоа стационарног становништва. То би се, између осталог, могло постићи и промоцијом професије жене мајке, па би, стога, национални програм демографског развоја требало да буде један од најважнијих докумената, који би и јасније дефинисао стратегију планирања породице. Конкретно, у Српској рађање првог и другог дјетета потребно је стимулисати низом мјера које су усмјерене на специфичне групе становништва. Рађање трећег дјетета треба стимулисати материјалним давањима квалификованим брачним паровима, односно треба обезбидити дјечији додатак као универзално право (независно од материјалног положаја породице). На основу предложених мјера за спровођење популационе политике, очекивања су да би Република Српска могла да достигне стопу укупног фертилитета (SUF) од 2,1 дјетета по мајци, а што би омогућило само просту замјену генерација.

PhD Drasko Marinkovic

DEMOGRAPHIC DETERMINANTS OF THE POPULATION POLICY IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

S U M M A R Y

For decades now, the Republic of Srpska has been affected by the natural depopulation process and starting with 2002 it has been manifested through negative birth rates resulting from natality decrease and mortality increase. During the target period, the number of live-born declined per 28% whereas the number of the dead increased per 25%. Clearly negative demographic figures along with the negative migrations resulted in the total depopulation.

In the close future, we may witness further decline in fertility due to the age disparity. Namely, the decreased natality rate in early 1960s affected the portion of the reproductive population in early 21st century. In 2013, the fertile women are those born between 1964 and 1998. The radical decline in natality in 1970s, 1980s, and 1990s largely affected the reproduction trends in the Republic of Srpska.

In the next two decades, we might expect a mortality increase due to the inevitable loss of the „baby boom“era population. In early 2010s, a great part of the population born after the WWII earns the right to their pension fees, which shall have a further impact on the population age structure and the country's funds. Another indicator of the age structure decline is the poor fertility, which may further lead towards the increased mortality. If we wish to improve the life expectancy, there is a need for preventive measures and strategies regarding the elderly population.

The negative migration balance additionally complicates the negative demographic trend, which results in total depopulation of large proportions. The major Republic of Srpska population issue is the phenomenon of unsatisfactory birth rates resulting from a whole range of negative factors. Therefore, the implementation of population policy measures is fundamental for both the society and population in the country.

Demographic development in the Republic of Srpska is a threat to the total development. Bearing in mind the aforementioned demographic features, it is crucial to implement the spatially differentiated population policy as soon as possible, especially at the municipal level. The population policy should indeed be based upon the birth rate stimulation.

Family planning and population policy in the Republic of Srpska are largely affected by the existing social changes. The analyses of demographic determinants over the last decade clearly show a long-term demographic recession in the country, which has been initiated by the intensive decline in fertility. In order to boost the fertility, it is necessary to develop strategies of demographic development and a family planning program, which should consider the number of children necessary to replace the whole generations. Therefore, we need intensive activities to systemize the existing population policy measures and we should aim at the birth rate increase.

The general principle of population policy should be based upon the free decision making of each individual and family regardless of where the policy is being implemented. Population policy should reflect pro-natality measures on both national and local levels. The measures of pro-natality population policy should focus on children and women healthcare, child allowances, female education, and promotion of motherhood. It is crucial to make a clear distinction between population policy and social policy, i.e. a healthy population climate within a society is a priority.

Recent studies have shown that there are preconditions for birth rehabilitation in the Republic of Srpska - a fact which we base upon the opinion of most examinees that there is no clear line between a desirable and ideal number of children. In other words, three is both ideal and desirable number of children and is also the key number for the population reproduction and should be aimed at. Studies have confirmed that the poor reproduction in the Republic of Srpska is in connection with poor funds. Still, there is a clear readiness to adopt the pronatality policy measures in order to boost the number of the newborns.

The demographic recovery of the country as well as the demographic structure improvement entails the birth rate increase, which is attainable only by motherhood promotion (female employment incentives, labor market adjustment, liability for legal irregularities and contempt with reference to maternal leave, financial incentives for families with three or more children, larger fertility treatment funds) and improvement of children's social care (new pre-school facilities, playgrounds, parks, and other cultural and sports contents, new sets of tax laws to support tax-free children products, daily excursions for children under the age of 12, new residential quarters for families with large number of children at small interest rates, stimulation for employers of couples with three or more children).

In rural areas, population and human resources should be preserved and given incentives via different commercial activities, employment of the young, construction of small production and processing capacities, employment of women, and different

financial and non-material stimulations for rural families. In order to prevent a further rural depopulation, rural residents should be provided with stable income. Cooperatives should actually represent places where the individual agricultural producers might conveniently purchase everything necessary for the production and the product placement. Therefore, it is crucial to create such conditions that women are enabled to start their own cooperatives in order to consolidate their agricultural products.

A long-term plan should be to prevent the young from leaving the country through different programs such as follows: employment support and career development for the young (support employment and self-employment of the young researchers and scientists, start programs training in entrepreneurship, provide scholarships for the talented people and prospective professionals, improve the higher education quality, develop the program of professional training within the education system); manage the housing facilities for the young (construction of economic residential facilities, subsidies for residential problems of young couples with children), and stronger engagement of the young in the creation of cultural and sports affairs (stimulation of the young to take local initiatives and availability of different cultural and sports content).

Regardless of the significant regional differences within the Republic of Srpska area due to general demographic migrations, specific population policy measures should be introduced gradually. Special attention ought to be paid to specific economic, sociocultural, and other characteristics of various regions, i.e. the population policy must be spatially differentiated.

In order to provide a safe and balanced demographic and economic prosperity, the population policy measures should aim at the death rate decrease.

The focus should also be on the female health care, their reproductive potential and health, disease prevention, promotion of healthy life style, usage of adequate contraception, sterility struggle, appropriate care during and after pregnancy, etc.

A novelty in population policy is the population education, meaning that individuals know little about family planning and population policy in general. Hence, continuous campaigns are necessary in order to spread the information on demographic trends in the Republic of Srpska at all education levels – ranging from primary schools to universities.

The design of pro-natality population policy measures demands extensive multidisciplinary studies, which requests bigger scientific, IT, and statistics funds than we have at our disposal. The pro-natality population policy should have explicit

demographic objectives targeting at the total number and structure of the population, using strategic variables of fertility, nuptiality, death rates, and migrations.

The universal goal of the population policy measures regarding pro-natality should be the total fertility of 2.1 children per one mother. This would enable a simple generation switch and the stationary population level. This goal is also attainable by promoting mothers as professionals, which means that the national program of demographic development should be a crucial document to define the family planning strategy. More specifically, in the Republic of Srpska, a whole range of measures aiming at specific population groups are necessary to promote the birth of the first and second child. The birth of a third child should be stimulated financially, i.e. the child benefits ought to be a universal trend (regardless of the financial status of a family). Based upon the suggested measures of population policy implementation in the Republic of Srpska, it is expected to reach the total fertility rate (TFR) of 2.1 children per one mother and to enable a simple generation switch.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Активирање локалне самоуправе у популационој политици АП Војводине. Нови Сад: Извршно веће Војводине, 2007.
2. Бабић, Н. Репродуктивно здравље адолесцената, поглавље. У *Репродуктивни потенцијал адолесцената у Републици Српској*. Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2010.
3. Бобић, М. *Демографија и социологија веза или синџеза*. Београд: Службени гласник, 2007.
4. Bongaarts, J. Why High Birth Rates Are So Low. *Population and Development Review*, 1 (2, 1975).
5. Bouvier, L.F.; Davis, C.E. *The Future Racial Composition of the United States*. U.S. Washington D.C.: Government Printing Office, 1982.
6. Брезник, Д. *Демографија - анализа метода и модели*. Београд: Институт друштвених наука: Центар за демографска истраживања, 1977.
7. Гавриловић, А. *Популациона едукација*. Београд: Друштво демографа Србије, 2006.
8. Гавриловић, А.; Рашевић, М. *Обнављање стањива Србије и популациона политика државе и локалне самоуправе*. Београд: Службени гласник, 1999.
9. Grant, J. A.; Noble, A. *Low Fertility and Population ageing ...* Santa Monica: RANG, 2004.
10. *Анализа демографске ситуације и спровођења националних мјера и активности у Републици Српској: пројекат: научно-истраживачка студија*. Бања Лука: Министарство за породицу, омладину и спорт; Савјет за демографску политику Републике Српске, 2008.
11. *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*. Бијељина: ИП Младост, 2006.
12. *Репродуктивни потенцијал адолесцената у Републици Српској: монографија*. Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске: Одјељење медицинских наука, 2010.
13. *Репродуктивно здравље*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.

14. Demeny, P. Population Policy Dilemmas in Europe at the Dawn of the Twenty-First Century. *Population and Development Review*, 29 (1, 2003)
15. Demeny, P. Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance, and Prospects. In Kingsley, D.; Bernstam, M.S.; Ricardo-Campbel, R. Below Replacement Fertility in Industrial Societies. *Population and Development Review*, (12, 1986, supplement)
16. Демографска статистика. Бања Лука: Републички завод за статистику: *Сїаїисїицки билїен*, (4, 6, 10, 11, 16, 2001-2013)
17. Djurdjev, S. B. Koliko dece treba Srbiji? *Stanovništvo*, (1-4, 2004).
18. Ђурђејв, Б. Изазови депопулације. *Зборник Маїице српске за грушївене науке*, (121, 2006).
19. Ђурђејв, С. Б. *Основне шехніке у демографіји*. Београд: Друштво демографа Југославије, 2001.
20. Ђурђејв, Б.; Маринковић, Д. Морталитет Републике Српске при крају ХХ вијека. *Гласник ГДРС*, (6, 2001).
21. Ђурђејв, Б.; Маринковић, Д. Пројекција демографског развоја Републике Српске до 2018. године. *Гласник ГДРС*, (15, 2012).
22. Espenshade, J. T. Raising a Child Can Now Cost \$85,000. *Intercom*, 8 (9, 1980).
23. *Жене и мушкарци у Републици Српској*. Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске, (6,2010)
24. Закон о дјечијој заштити. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 4 /02 и 17/ 08.
25. Закон о здравственој заштити. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 18/99, 23/99, 58/01 и 62/02.
26. Закон о здравственом осигурању. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 18/99, 70/01, 51/01, и 91/03.
27. Закон о локалној самоуправи. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 101/04.
28. Закона о организацији и спровођењу пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године у Републици Српској. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 70/12 и 39/13.
29. Закона о попису становништва, домаћинства и станова БиХ 2013. године. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 10/12 и 18/13.
30. Закон о раду. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 55/07.

31. Закон о социјалној заштити. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 5/93, 15/96, 110/03 и 33/08.
32. Закон о територијалној организацији Републике Српске. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 69/09 и 70/12.
33. Закон о условима и поступку за прекид трудноће. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 34/08.
34. McDonald, P. Low fertility and the state: The Efficacy of Policy. *Population and Development Review*, (2006).
35. Маринковић, Д. Анализа фертилних карактеристика, социо-економског статуса и ставова о планирању породице код породиља у Републици Српској. *ДЕМОГРАФИЈА: међународни часопис за демографска и осјала групивена исјраживања*, (6,2009).
36. Маринковић, Д. Демографска политика у Републици Српској – стварност и потребе. У *Зборник радова са међународној научној скуја: Република Српска двадесет година развоја – досјиниућа, изазови и ијерсјекјиве*. Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2012.
37. Маринковић, Д. Демографске посљедице размјештаја избјеглог и раселеног становништва Републике Српске. У *Мијрације, кризе и рајни сукоби на Балкану с краја 20. века*. Београд: Друштво демографа Србије; ДемоBalk, 2011.
38. Маринковић, Д. Демографски потенцијал и репродуктивно здравље адолесцената у Републици Српској. У *Зборник радова Трећег конјреса срјских географа са међународним учешћем*. Бања Лука: 2011.
39. Маринковић, Д. *Демографски ијроблеми ијроцеса избјелишјва у Републици Срјској: научна монојрафија*. Бања Лука: ГДРС, 2005.
40. Маринковић, Д. Демографски проблеми Републике Српске – анализа ставова о планирању породице и актуелним мјерама популационе политике. У *Зборнику радова са научној скуја: Теријоријални асјекји развоја Србије и сусједних земаља*. Београд: Универзитет у Београду; Географски факултет, 2010.
41. Маринковић, Д. Демографски развој и спровођење мјера популационе политике у Републици Српској. *Зборник Мајице срјске за групивене науке*, (131, 2010).
42. Маринковић, Д. *Дејерминанје демографској развоја и ијерсјекјиве сјановнишјва Републике Срјске*. Београд: Први конјрес срјских географа, 2007.

43. Маринковић, Д. *Развој сѝановнишйва Републике Српске као сйрайе-шки ресурс*. Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2008.
44. Маринковић, Д. Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске. *Зборник Мајице српске за грушйвене науке*, (121, 2006).
45. Маринковић, Д.; Врањеш, Р. Прелиминарни резултати пописа становништва Републике Српске 2013. и његова упоредивост са претходним пописом из 1991. године. *ДЕМОГРАФИЈА: међународни часопис за демографска и осйала грушйвена исйраживања*, (10, 2013).
46. Маринковић, Д.; Ђурђев, Б. Демографска кретања у Републици Српској – тенденције и перспективе. У *Зборник радова са Међународној научној скуйа: Проблеми и изазови савремене географске науке и насйаве*. Београд: Универзитет у Београду; Географски факултет, 2011.
47. Маринковић, Д.; Мајић, А. Демографске промјене у природном кретању становништва Републике Српске у периоду 1996-2011. године. У *Зборник радова ГДРС*. Бања Лука: 2013.
48. Маринковић, Д.; Мајић, А. Популагациона политика у Републици Српској – стање и тенденције. *Гласник „Хералд“*, (17, 2013).
49. Маринковић, Д.; Мајић, А. Промјене у морталитету становништва Републике Српске у периоду 1996-2010. године. *ДЕМОГРАФИЈА: међународни часопис за демографска и осйала грушйвена исйраживања*, (9, 2012).
50. Маринковић, Д.; Маринковић, Б. Регионална диференцираност кретања броја ученика основних и средњих школа у Републици Српској. *Гласник „Хералд“*, (11, 2006).
51. Murray, A. F. A Global Accounting. *Environment*, 27, (6, 1985).
52. *Family Planning Worldwide 2002 Data Sheet*. Population Reference Bureau, 2002.
53. Породични закон. *Службени гласник Републике Српске*, бр. 54/02.
54. Први резултати пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године – за републику и по општинама, Социјалистичка Република Босна и Херцеговина. Сарајево: Републички завод за статистику: *Сйаийсйички билйен* (219, 1991).

55. *Процјена броја сџановника за ѓериод 1996-2012. године: годишње саопшћене.* Бања Лука: Републички завод за статистику, 2013.
56. *Прелиминарни резултати ѓојиса сџановнишѓва, домаћинсѓава и сџанова на ѓериѓорији Републике Српске.* Бања Лука: Републички завод за статистику, 2013.
57. *Преѓоруке за ѓојисе сџановнишѓва, домаћинсѓава и сџанова 2010. године: конференције европских сѓаѓисѓичара.* Женева: Економска комисија Уједињених Нације за Европу, 2006.
58. *Проѓрам демографској развоја Ауѓономне ѓокрајине Војводине са мерама за ѓеѓово сѓровођење.* Нови Сад: Скупштина АП Војводине; Извршно веће АП Војводине; Покрајински секретаријат за демографију, породицу и друштвену бригу о деци, 2005.
59. Рашевић, М. Абортус и пронаталитетна политика. *Зборник маѓице српске за грушѓвене науке*, (110-111, 2001).
60. Рашевић, М. *Ферѓилиѓеѓ и реѓродукѓивно здравље сџановнишѓва Републике Црне Горе.* Подгорица: Уницеф, 2001.
61. Рашевић, М. Популациона политика у Србији: стање и очекивања. *Сѓановнишѓво*, (2, 2009).
62. Rašević, M. Faktori prirodnog fertiliteta. *Stanovništvo*, (3-4, 1997).
63. Рашевић, М.; Петровић, М. *Искусѓва ѓоѓулационе ѓолиѓике у свеѓу.* Београд: Центар за демографска истраживања, 1996.
64. Статистика образовања – Основно образовање. Бања Лука: Републички завод за статистику: *Сѓаѓисѓички билѓен*,(2, 6, 10 и 13, 2003-2013).
65. Статистички годишњак Републике Српске. Бања Лука: Републички завод за статистику, (2009 и 2012)
66. *Сѓраѓеѓија ѓогсѓицања рађања.* Београд: Министарство рада и социјалне политике; Влада Републике Србије, 2008.
67. *Сѓраѓеѓија развоја Републике Српске 2011-2015. године.* Бања Лука: Економски институт, 2011.
68. *Сѓраѓеѓија реформе ѓензијској сисѓема у Републици Српској.* Бања Лука: Влада Републике Српске, 2009.
69. Teitelbaum, S. M.; Winter, J. M. *The Fear of Population Decline.* Orlando, Florida: Academic press, 1985.
70. United Nations. *Population Newsletter. Population Division.* New York: Department of Economic and Social Affairs, 2003.

71. United Nations. *State of World Population 2005*. New York: UNFPA, 2005.
72. United Nations. *Population Challenges and Development Goals*. New York: Department of Economic and Social Affairs, 2005.
73. Уредба о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 4/10, 26/11 и 74/12.
74. Устав Републике Српске. *Службени гласник Републике Српске*, бр: 21/92, 28/94, 21/96, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05 и 117/05.
75. Harbison F. S; Warren C. R. Policy Implications of the Next World Demographic Transition. *Studies in Family Planning*, 33(1, 2002).
76. CICRED. *Policy Implications of Age-Structural Changes*. Paris: Comittee for International Cooperation in National Research in Demography, 2005.
77. Coale, A. Increases in Expectation of Life and Population Growth. In *Proceedings of the Conference of the International Union for the Scientific Study of Population*. Vienna: 1959.
78. Wertheimer-Baletić, A. Eksplicitna i implicitna populacijska politika u europskim zemljama. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, (4, 2006).
79. Wertheimer-Baletić, A. *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate, 1999.

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА

„... Демографски развој становништва представља један од најважнијих друштвених проблема готово свих држава које се налазе у завршној фази демографске транзиције. Ниске репродуктивне норме становништва, као и његов интензиван процес старења представљају једно од основних економских али и политичких питања. Имајући у виду потребу и значај популационе политике за даљи одрживи демографски развој становништва рукопис Демографске детерминанте популационе политике Републике Српске представља велики допринос развоју становништва Републике Српске ...“

„... Рукопис се темељи на егзактним и оригиналним подацима природних компонената кретања становништва, не изостављајући ни његове најважније миграционе карактеристике. На основу анализе демографских компонената становништва, аутор је јасно у *swot* анализи нагласио предности, слабости, могућности и претње оваквог популационог развоја ...“

„... На основу забележеног и анализираниог демографског стања, аутор је урадио пројекције становништва на основу којих се може поуздано предвидјети будућност становништва републике Српске. Пројекције становништва омогућују благовремено реаговање државе и њених надлежних институција које се баве проблемом недовољног рађања и мерама популационе политике. Због тога, ови подаци дају немерљив допринос развоју становништва Републике Српске ...“

„... У четвртном поглављу, аутор је указао на значај и потребу популационе политике у Републици Српској, као и на правно-институционалну основу за њен даљи развој и имплементацију. Такође, указао је и на искуства популационе политике других земаља, као примере добре праксе, које треба следити ...“

„... Рукопис је написан јасно, садржајно и подржан је са бројним графичким и табеларним приказима. Урађен је у складу са савременим светским истраживањима везаним за проблем демографског развоја и популационе политике и преставља оригиналан научни и стручни допринос даљем развоју и планирању мера популационе политике становништва у Републици Српској ...“

Нови Сад, 01.04.2014.

Др Бранислав Ђурђевић, ред. проф.
Универзитет у Новом Саду
Природно-математички факултет

„... Монографија *Демографске гејтерминаније њоуулационе њолиѡике Републике Српске*, аутора професора Драшка Маринковића, обрађује низ тема. Прво су дате опште карактеристике демографског развоја Републике Српске, као оквир за разматрање изабраног предмета истраживања. У том смислу су анализирани природна и механичка популациона компонента, број и структура становника и његов просторни размештај. Фертилитет, репродукција и здравље становништва су у фокусу друге теме. Затим следи поглавље везано за резултате пројекција становништва Републике Српске. Посебна пажња је посвећена популационој политици (потреби и значају, искуствима других у овој сфери, правно-институционалној основи и одговору државе на демографске изазове Републике Српске ...“

„... За обраду изабраних тема аутор је користио налазе из више извора. Поред података различитих демографских статистика, резултата пројекција становништва, налаза спроведених анкетних истраживања, урађена је и секундарна анализа искустава других земаља које се тичу популационе политике. Шта више, студија има мултидисциплинарни карактер. Поред централног демографског, заступљени су географски, здравствени, правни, и политиколошки аспект. На озбиљност ауторовог приступа указује и списак коришћене литературе од 79 јединица, укључујући и најновије релевантне прилоге. Монографија има чврсту структуру у циљу, како Драшко Маринковић наводи у уводу, да се да аргументовани ‘подстрек онима који се залажу за убрзано провођење политике демографског опоравка Републике Српске’ ...“

„... Монографија *Демографске гејтерминаније њоуулационе њолиѡике Републике Српске*, аутора професора Драшка Маринковића, обогаћује фонд демографске литературе на нашим просторима. Садржински је комплетно и конзистентно постављена. Језик којим се аутор служи није херметичан. Напротив. То ће омогућити да ова монографија има широку употребу. Поред истраживача који се баве науком о становништву, она ће бити од користи и студентима, али посебно и особама које су укључене у доношење одлука у Републици Српској и региону. Томе ће свакако допринети и већи број табела и картограма који су саставни део ове монографије ...“

Београд, 25.03.2014.

Др Мирјана Рашевић, ред. проф.
Институт друштвених наука
Центар за демографска истраживања

Проф. др Драшко Маринковић

Рођен је 1974. године у Прњавору. Основне студије завршио је 1998. године на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци. Постдипломске студије завршава 2001. године одбраном магистарског рада под насловом: „Дневне миграције становништва општине Прњавор“. Академско звање доктора географских наука стекао је 2004. године одбраном докторске дисертације под насловом: „Избјеглиштво – специфичан вид миграција становништва Републике Српске у периоду 1991-2001.“ на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци.

Од 1999. године стално је запослен на Универзитету у Бањој Луци. Биран је у сарадничка звања: асистент (1999) и виши асистент (2001), а затим у наставничка звања доцент (2004) и ванредни професор (2009). Наставу изводи на ужим научним областима Друштвена географија и Демографија на основним студијима студијских програма Географија и Просторно планирање на Природно-математичком факултету и мастер студијима Географије на Природно-математичком и Социјални рад на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци.

Од 2010. године обавља дужност Шефа катедре за друштвену географију и демографију на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци. Од 2008. године обавља функцију проректора за кадровска и остала питања Универзитета у Бањој Луци. Био је на функцији продекана Природно-математичког факултета у Бањој Луци. Члан је Савјета за демографску политику Републике Српске, Одбора за репродуктивно здравље и демографију Академије наука и умјетности Републике Српске, Друштва демографа Србије, Српског географског друштва и Географског друштва Републике Српске. Предсједник је Центра за демографска истраживања у Бањој Луци.

До сада је написао и објавио осам књига (двије као аутор и шест као коаутор), један уџбеник (коаутор), више од 30 научних и стручних радова. Са рефератима и саопштењима учествовао је на бројним научно-стручним скуповима, симпозијумима и конференцијама код нас и у иностранству. Био је члан комисија за одбрану докторских дисертација, магистарских и мастер радова. У својству ментора руководио је израдом магистарског и више од 70 дипломских радова из области демографије и демогеографије. Као руководилац и члан тима учествовао је у изради десетак научно-истраживачких пројеката и стратегија. Члан је Стручне редакције за област демографије и статистике у припреми и изради Енциклопедије Републике Српске.